

"חרבות ברזל" - השנה הראשונה תמורות ביחסי צבא-חברה

עידית שפרן גיטלמן, עפר שלח, ענת שפירא, ירדן אסרף ודנה קרניאלי

"חרבות ברזל" – השנה הראשונה

תמורות ביחסי צבא-חברה

עידית שפרן גיטלמן, עפר שלח, ענת שפירא,
ירדן אסרף ודנה קרניאלי

"חרבות ברזל" – השנה הראשונה

תמורות ביחסי צבא-חברה

עידית שפרן גיטלמן, עפר שלח, ענת שפירא, ירדן אסרף ודנה קרניאלי

המכון למחקרי ביטחון לאומי

משלב בתוכו את מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, הוקם בשנת 2006. למכון שתי מטרות מוצהרות: הראשונה היא לערוך מחקרים בסיסיים בנושאי הביטחון הלאומי של ישראל, המזרח התיכון והמערכת הבינלאומית, וזאת על פי אמות המידה האקדמיות הגבוהות ביותר, והשנייה – לתרום לדיון הציבורי ולעבודת הממשל בנושאים שנמצאים, או ראוי שיימצאו, בראש סדר היום הביטחוני של ישראל.

קהלי המטרה של המכון למחקרי ביטחון לאומי הם דרג מקבלי ההחלטות, מערכת הביטחון, מעצבי דעת קהל בישראל, הקהילה האקדמית העוסקת בתחומי הביטחון בישראל ובעולם והציבור המתעניין באשר הוא.

המכון מפרסם מחקרים שלדעתו ראויים לתשומת הלב הציבורית ושומר על מדיניות נוקשה של אי־משוא פנים. הדעות המובעות בפרסומים הן של המחברים בלבד, ואינן משקפות בהכרח את העמדות של המכון, של נאמניו או של האישים ושל הגופים התומכים בו.

המכון למחקרי ביטחון לאומי

חיים לבנון 40

ת.ד. 39950

רמת אביב

תל אביב 6997556

info@inss.org.il

<http://www.inss.org.il/he>

ISBN: 978-965-7840-18-4

כל הזכויות שמורות © יוני 2025

עורכות הסדרה: ד"ר ענת קורץ וד"ר גליה לינדנשטראוס, המכון למחקרי ביטחון לאומי

עריכת לשון: רות טרינצ'רסיון

הביא לדפוס: עמר ויקסלבאום, המכון למחקרי ביטחון לאומי

עיצוב גרפי: מיכל סמו קובץ, המשרד לעיצוב גרפי, אוניברסיטת תל אביב

עיצוב העטיפה ועיצוב והפקת תרשימים: שי ליברובסקי, המכון למחקרי ביטחון לאומי

תמונת העטיפה: REUTERS/Hannah McKay

דפוס: דיגיפריט זהב בע"מ

תוכן העניינים

5	תקציר מנהלים
9	הקדמה
12	מבוא – מדינת ישראל ערב המלחמה
25	שלב א': 7-27 באוקטובר 2023
25	האירועים המרכזיים בלחימה
30	היחס לדרג הצבאי והמדיני ולהשגת מטרות הלחימה
31	השלכות תפקוד החזית האזרחית על החברה ועל כוח האדם המגויס
34	תפיסות הציבור בנוגע ללחימה
34	תיאום הציפיות הלוקה בחסר בין הציבור ובין הצבא והדרג המדיני
34	בנוגע לטיב המלחמה ולמשכה
37	השיח הציבורי בנוגע לסוגיית החטופים
38	התפתחויות חברתיות-פוליטיות
38	היחסים בין הדרג הצבאי ובין הדרג המדיני
39	אמון הציבור
39	הפער בין מידת האמון בצבא במובן המקצועי ובין מידת האמון במובן הערכי
42	אמון בדיווחי דובר צה"ל ובאישים המובילים את המערכה בדרג הצבאי והמדיני
44	שלב ב': 28 באוקטובר 2023 – 7 בינואר 2024
44	האירועים המרכזיים בלחימה
49	היחס לדרג הצבאי והמדיני ולהשגת מטרות הלחימה
49	תפיסות הציבור בנוגע ללחימה
49	יכולות הצבא, הישגיו ותפיסת הניצחון
56	המערכה בצפון
57	השיח הציבורי בנוגע ל"כלכלת החימושים"
58	תפיסות הציבור בנוגע לסוגיית החטופים ולאיוזן בין מטרות המלחמה
66	תפיסות הציבור בנוגע לסוגיית כוח האדם
66	קשיים ושחיקה בקרב אנשי המילואים

67	שילוב נשים בשדה הקרב
68	התפתחויות חברתיות-פוליטיות
68	הפילוג והקיטוב בחברה הישראלית
70	הטיפול במפוני הנגב המערבי וקו העימות
74	השיח בנוגע ל"חזרה לשגרה"
75	השיח בנוגע ל"יום שאחרי" בעזה
76	השיח בנוגע למוסר הלחימה
77	אמון הציבור
78	תמונת אמון מורכבת
82	הזיקה הרגשית של הציבור לצה"ל
83	השהיית השיפוט בנוגע לאירועי 7 באוקטובר

שלב ג: מ"8 בינואר 2024

85	האירועים המרכזיים בלחימה
98	היחס לדרג הצבאי והמדיני ולהשגת מטרות הלחימה
98	תפיסות הציבור בנוגע ללחימה
98	ההערכה לביצועי הכוחות והתמיכה בהמשך הלחימה בעזה
101	התחדדות הסתירה בין מטרות המלחמה
105	המערכה בצפון
106	חילופי האש המתעצמים בצפון וסכנת התגובה מאיראן
106	עמדות בנוגע לסוגיית כוח האדם
111	תפיסות ושיח בנוגע לסוגיית החטופים
115	התפתחויות חברתיות-פוליטיות
115	העמדות בנוגע לחזרת התושבים המפונים לבתיהם
117	עמדות הציבור בנוגע למוסר הלחימה
119	המחלוקת בנוגע לפרשת שדה תימן
119	עמדות הציבור בנוגע לרצועת עזה ב"יום שאחרי"
123	אמון הציבור
123	עמדות הציבור בנוגע לתחקירי צה"ל
125	היחסים בין הדרג המדיני ובין הדרג הצבאי
128	היחלשותו של מנגנון "השהיית הביקורת" וההשפעה על האמון בצה"ל
137	צעדים משקמי אמון?

תקציר מנהלים

השנה הראשונה של מלחמת "חרבות ברזל" מאפשרת התבוננות מעמיקה ביחסי צה"ל והחברה הישראלית, על רקע משבר האמון חסר התקדים שחל בעקבות כישלוננו של צה"ל בהגנה על יישובי הנגב המערבי בבוקר 7 באוקטובר 2023. מזכר זה מציג את ממצאיו של מחקר שנערך במכון למחקרי ביטחון לאומי על יחסים אלו מתחילת מלחמת "חרבות ברזל" ועד תחילת המערכה העצימה בחזית הצפון בספטמבר 2024.

המחקר נסמך על דוחות שבועיים ותקופתיים שהופקו במהלך המלחמה וניטרו את ההתפתחויות בחמישה צירים מרכזיים בסוגיית יחסי הצבא והחברה: תפיסות הציבור בנוגע ללחימה; סוגיית כוח האדם; סוגיית החטופים; התפתחויות חברתיות פוליטיות; ואמון הציבור. הדוחות נכתבו על בסיס מעקב צמוד אחר הצהרות דובר צה"ל – היומיות בתחילת המלחמה והתקופתיות בהמשכה, מעקב אחר התפתחויות הלחימה בפועל, השיח ברשת ובאמצעי התקשורת הממוסדת, מחקרים ודוחות שפורסמו על ידי גופים אחרים, שיח מול גורמים רלוונטיים שונים כמו ראשי רשויות, אנשי מילואים, ארגוני החברה האזרחית וגורמים ממשלתיים וצבאיים. זאת לצד סקרים שערך מרכז הנתונים של המכון למחקרי ביטחון לאומי בתחילת המלחמה אחת לשבוע, ובהמשכה אחת לחודש, וכללו שלושה חלקים מרכזיים: שאלות קבועות העוסקות באמון הציבור ובהן אמון בצה"ל, אמון במוסדות נוספים, אמון בהצהרות דובר צה"ל, אמון בנוגע להשגת מטרות המלחמה ועוד; שאלות קבועות העוסקות בסוגיות חוסן וחברה, ובהן שאלות העוסקות בסולידריות, אופטימיות ביחס ליכולת להתאושש מהמשבר, ניטור מדד הביטחון האישי ועוד; שאלות משתנות המהדהדות אירועים אקטואליים וסוגיות נקודתיות שצפו בנקודת הזמן הנתונה, כדוגמת הסכמים להשבת חטופים, יחסי דרג צבאי-דרג מדיני, אמון בחיל האוויר, באגף המודיעין ובפיקוד העורף, אמון באישים משתנים או צמתים בהתפתחות לחימה בחזיתות שונות. השילוב בין הסקרים ובין ניטור השיח והמפגשים עם גורמים רלוונטיים אפשר לנו להצביע על מגמות ולנתח את הקשר בינן ובין התרחשויות אחרות בזירה הציבורית או הצבאית. ניתוח מארג הצירים מוצג בחלוקה על ציר הזמן ובהתאמה לשלבי המלחמה בשנתה הראשונה:

שלב א – תחילת המלחמה, למן המתקפה ב־7 באוקטובר 2023 ועד תחילת התמרון הקרקעי ברצועת עזה.

שלב ב – שלב התמרון העצים ברצועת עזה עד תחילת ינואר 2024, אז הכריז הצבא על סיום שלב זה.

שלב ג – המשך הלחימה בחזיתות השונות עד עליית המדרגה והמעבר למתקפה בחזית הצפון.

ממצאי המחקר מעידים על תפיסות מורכבות של הציבור ועל אתגרים משמעותיים לצה"ל בכל חמשת הצירים שנבחנו בו. בעניין תפיסות הציבור בנוגע ללחימה – ניכר כי גם אחרי כמעט שנה של לחימה, ואף שצה"ל רשם הישגים טקטיים ראויים לציון, מטרות המלחמה – כפי שהן נתפסו בעיני הציבור – לא הושגו. לאורך המלחמה ניכרו שינויים בדפוסי שביעות הרצון של הציבור מהישגיה; בעוד בחודשי התמרון העצים הביעו כמחצית מן הציבור שביעות רצון גבוהה מן ההישגים בלחימה בעזה, הרי במהלך חודשי ה"דשדוש" ברצועה ירד שיעור זה עד לשליש מן הציבור. עליית העצימות בלחימה בצפון בספטמבר 2024 הובילה לעלייה בשיעור זה – דבר המעיד במידה רבה על הזיקה בינו ובין עצימות הלחימה. גם היחס לסוגיית הניצחון במלחמה מורכב; אף שמרבית הנשאלים בסקרי המכון מביעים אמון בכך שצה"ל ינצח במלחמה הן בצפון והן בעזה, הרי בחינת עמדות הציבור בנוגע למדדים ממוקדים יותר ביחס לניצחון, דוגמת השאלה "האם יושגו מטרות הלחימה בעזה", מצביעה על ראייה מפוכחת של ההישגים האפשריים של המערכה בעזה. נדמה כי יש צורך ביצירת זיקה ברורה ומפורשת יותר בין ההישגים הטקטיים בלחימה ובין תפיסת ההישג והניצחון בקרב הציבור.

סוגיית כוח האדם באה לידי ביטוי במהלך המלחמה במספר היבטים מרכזיים: היבט ראשון היה חיילי המילואים. יותר מ-300 אלף אנשי מילואים התייצבו מייד לשירות בראשית המלחמה. מערך המילואים שכמעט הוספד לפני 7 באוקטובר התגלה במלוא עוצמתו, עד שהיו שטענו כי בזמן שמערך הסדיר קרס במתקפת הפתע, היו אלה אנשי המילואים ש"הצילו" את צה"ל ואת המדינה כולה. אף שאין עוררין על כך שתפקוד אנשי המילואים במהלך המלחמה ומחויבותם מרשימים ביותר, השחיקה שנוצרה עם התארכות המלחמה והתרחבותה לחזיתות נוספות חשפה גם אתגרים מורכבים בכל האמור לבניין כוח האדם בצה"ל.

היבט שני נגע להשתלבותן של נשים בתפקידי לוחמה, בעיקר על רקע סיפורי גבורה רבים על תפקודן של נשים, חיילות ואזרחיות ב-7 באוקטובר, כמו גם השתתפותן של נשים בלחימה ברצועת עזה בתפקידים שונים. על אף התחושה (שגם באה לידי ביטוי בסקרים שערכו המכון וגורמים אחרים) כי "תם הדיון" בנושא שילוב נשים ביחידות לוחמות, הרי

בתשובות שהגיש צה"ל לעתירות בנושא בבג"ץ ובהתבטאויות פומביות בנושא, ניכר היה כי לא חל שינוי של ממש בתפיסת צה"ל בהקשר זה.

היבט שלישי נגע לסוגיית גיוס החרדים, אשר צפה ועלתה הן לנוכח הצורך העצום בחיילים נוספים והן בעקבות פקיעת ההסדרים בחוק שירות הביטחון, המאפשרים את דחיית השירות של בוגרי החינוך החרדי, והחובה לחוקק חוק חדש בעניין. על אף הפיתוי לראות בכל אחד מהיבטים אלו סוגיה נפרדת, קיימות ביניהם השפעות הדדיות, והפתרון לאתגרים שמציבה סוגיית כוח האדם לצבא טמון בהבנה של השפעות אלו ושל יחסי הגומלין בין הסוגיות. ראיה לכך ניתן למצוא למשל בתוצאות הסקר שערך המכון בספטמבר 2024, ובו השיבו 58 אחוזים מהנשאלים היהודים כי אם יעבור חוק שיפטור את מרבית הציבור החרדי משירות בצה"ל, הדבר יפגע במוטיבציה לשירות קרבי.

סוגיית החטופים יצרה לאורך המלחמה קו שבר עמוק בתחושת הביטחון של אזרחי המדינה. במהלך המלחמה באה הסוגיה לידי ביטוי באופנים שונים, וגם הסנטימנט הציבורי כלפיה השתנה. בתחילת המלחמה, בצל תחושת האיום הקיומי וקריסת הביטחון האישי, השבת החטופים לא הייתה במרכז תשומת הלב הציבורית, ובמשך זמן רב קיבל הציבור את עמדת הדרג המדיני, שנתמכה בעמדה המוצהרת של צה"ל כי שתי מטרות המלחמה העיקריות – מיטוט חמאס והשבת החטופים – עולות בקנה אחד. מרבית הציבור תמך בהסכם השבת החטופים הראשון בנובמבר 2023, ולאחר קריסתו רוב הציבור סבר שקודם יש לממש את מטרת המלחמה להביא למיטוט חמאס, ורק אחר כך להשלים את השבת החטופים, מתוך תקווה שהלחץ הצבאי יגביר את הסיכויים להשיבם. עם הזמן, בשל תחושת הדשדוש בלחימה וריבוי הדיווחים על מותם של חטופים בשבי חמאס, נוצר מתח בין שתי המטרות, ולצד ההבנה שיש לשנות את סדר העדיפויות, גם סוגיה זו נצבעה בגוון פוליטי והעמיקה את השסע החברתי העמוק גם כך.

אשר לשאלת ההתפתחויות החברתיות והפוליטיות והשפעתן על יחסי הצבא והחברה בישראל – יש לזכור כי מלחמת "חרבות ברזל" פרצה בעיצומו של משבר חברתי עמוק על רקע הרפורמה המשפטית והמחאות הציבוריות העצימות נגדה. בתחילת המלחמה החליפו התגייסות הציבור למאמץ הכולל וה"התכנסות סביב הדגל" את ביטויי השסע החברתי שקדם למתקפה, אולם עד מהרה שבו ועלו השלכות חודשי המחאה והקרע החברתי שקדמו לה. הדבר ניכר בתאוריות קונספירציה שהציפו את הרשתות החברתיות כבר בתחילת המלחמה כניסיון לתת הסבר לגודל המחדל, ונמשך בהחרפת המאבק על בניית נרטיב בעניין האחריות למחדל, שקיבלה ביטוי בפוליטיזציה של הסוגיות הרגישות

ביותר, כמו גם במחלוקות ובהתנגשויות בין הדרג המדיני לדרג הצבאי. עדות לכך נרשמה במספר שאלות שנשאלו בהקשרים שונים לאורך השנה; חלק ניכר בציבור הביע מידה נמוכה של אמון בכך ששיקולים ענייניים בלבד מנחים את קבלת ההחלטות בכל האמור ללחימה ולהיבטיה השונים. תפיסה זו הלכה והחריפה ככל שנמשכה המלחמה. הפוליטיזציה של סוגיות הנוגעות ללחימה תהיה אתגר משמעותי לשיקום אמון הציבור בצה"ל.

אמון הציבור גם נבחן במחקר זה. אין עוררין על כך שהסעיף הראשון בחוזה החברתי בין המדינה לצה"ל, שלפיו האחרון אמון על ביטחון המדינה, הופר הפרה בוטה במתקפת 7 באוקטובר. משבר אמון בסיסי זה ליווה את יחסי הצבא והחברה בשנה הראשונה למלחמה, והוא צפוי ללוות אותנו עוד זמן רב. מדדי האמון שנבדקו בחודשים הראשונים של המלחמה שיקפו לכאורה רמת אמון גבוהה בצבא, אולם ניתוח מעמיק של סקרי דעת הקהל וניתוח מדדים נוספים מלמדים כי אמון זה משקף רק פן מסוים ביחסים – הזיקה הרגשית לצבא והפחד הכמעט קיומי ששרר באותם ימים. כך, בעוד תופעת ההתלכדות סביב הדגל באה לידי ביטוי גם באקלים התומך בצבא, כישלוננו המהדהד של צה"ל ותחושת ההפקרה של האזרחים יצרו שבר עמוק בתפיסת הצבא כמי שניתן לסמוך עליו, אשר בא לידי ביטוי גם במדדים שונים שנבחנו בסקרים, והמחדל נתפס גם ככישלון ערכי ולא רק מקצועי. עם התמשכות המלחמה, התחושה שהתמרון משיג הישגים רבים במחיר חללים נמוך מזה שהכינו את הציבור אליו התחלפה בתסכול, לנוכח ריבוי נופלים ופצועים והיעדר תחושת הישג מספקת. תחושות אלה גברו במהלך שלב ג של הלחימה, שנתפס כדשדוש חסר תכלית ברורה, כאשר במקביל חלה הסלמה בתקיפות בחזית הצפונית. גם בהקשר הזה נחשבו התושבים, אלה שפוננו מבתיהם ואלה שלא פונו, למופקרים על ידי המדינה. משבר האמון בצבא והקושי של הציבור לסמוך עליו הם מן האתגרים המרכזיים הניצבים לפתחו של הרמטכ"ל החדש.

הקדמה

מלחמת "חרבות ברזל" פרצה על רקע מחדל אדיר שהוביל לשבר עמוק באמון הציבור ולערעור של בסיס תחושת הביטחון. עומק הכישלון, היקף הנפגעים, העובדה שאת המכה הקשה ביותר ספג דווקא העורף והקריסה של אתוס המדינה היהודית כמקום שבו לא יתבצע טבח באזרחים בבתיהם באין מפריע – כל אלה יצרו תחושה של אסון שכמותו לא ידעה מדינת ישראל מיום הקמתה. אף שלכישלון אבות רבים, אין חולק על כך שמחדל 7 באוקטובר הוא בראש ובראשונה מחדל צבאי. על רקע זה ולנוכח הייחודיות של יחסי הצבא והחברה במדינת ישראל, היה ברור מראשית המלחמה כי יש צורך לעקוב אחר יחסי הצבא והחברה במהלכה, ולבחון את הדינמיקה ביחסים אלו בחינה יסודית ועקבית.

בהתאם לתאוריות רבות של המלחמה המודרנית ניכר היה למן ההתחלה שהמלחמה מתנהלת בכמה חזיתות מקבילות, ובמרכזן החזית הצבאית, חזית הבית (העורף) והחזית הבין-לאומית. בעקבות הבנה זו, מהשבוע הראשון למלחמה הופק מדי שבוע סיכום של אירועי המלחמה, שסקר וניתח את יחסי הצבא והחברה במלחמה באמצעות חמישה צירים מרכזיים:

- תפיסות הציבור בנוגע ללחימה
- סוגיית כוח האדם
- סוגיית החטופים
- התפתחויות חברתיות-פוליטיות
- אמון הציבור

סיכום זה הופק כדוח שבועי שניטר את האירועים על בסיס מעקב צמוד אחר הצהרות דובר צה"ל (יומיות בתחילת המלחמה ותקופתיות בהמשכה), התפתחות הלחימה בפועל, השיח ברשתות החברתיות ובאמצעי התקשורת הממוסדת, מחקרים ודוחות שפורסמו, שיח עם גורמים רלוונטיים שונים כגון ראשי רשויות, אנשי מילואים, ארגוני החברה האזרחית, משרדים ממשלתיים וגורמים בתוך הצבא. עד 31 בדצמבר 2023 ערך המכון סקר שבועי שבחן את עמדות הציבור בסוגיות השונות, ומראשית שנת 2024 נערך סקר אחת לחודש.

כל סקר כלל שלושה חלקים מרכזיים:

1. שאלות קבועות העוסקות באמון הציבור ובהן אמון בצה"ל, אמון במוסדות נוספים, אמון בהצהרות דובר צה"ל, אמון בנוגע להשגת מטרות המלחמה ועוד.
2. שאלות קבועות העוסקות בסוגיות חוסן וחברה ובהן שאלות העוסקות בסולידריות, באופטימיות לגבי היכולת להתאושש מהמשבר, בניטור מדד הביטחון האישי ועוד.
3. שאלות משתנות המהדהדות עם אירועים אקטואליים וסוגיות נקודתיות שצפו בנקודת הזמן הנתונה, כדוגמת הסכמים להשבת חטופים; יחסי הדרג הצבאי והדרג המדיני; אמון בחיל האוויר, באגף המודיעין ובפיקוד העורף; אמון באישים משתנים; או צמתים בהתפתחות הלחימה בחזיתות שונות. גם שאלות משתנות אלה חזרו ונשאלו מדי פעם, כאשר מן המחקר והניטור השוטף עלתה תחושה שייתכן שינוי בסנטימנט הציבורי (למשל בהקשר של המוטיבציה לשרת או החובה לציית לדין הבין-לאומי) לנוכח פעולות בשטח ששינו את מצב המלחמה (הרחבת הלחימה לחזית הצפון).

מעקב זה אפשר לנו להצביע על מגמות ולנתח את הקשר ביניהן ובין התרחשויות אחרות בזירה הציבורית או הצבאית. נוסף על כך ניטור דעת הקהל היה נתון תומך למסקנות שעלו מהניטור הכללי או לחלופין הכוין את הצורך בהעמקת המחקר. תוצאות הסקרים השבועיים סיכמו כל דוח שהופק בליווי פילוחים דמוגרפיים חשובים.

זה המקום להדגיש – אף שסקרי דעת קהל הם כלי מחקר מקובל, התפיסה המנחה הייתה שקשה מאוד לבסס תובנה במחקר על בסיס תוצאות סקרים לבדן. דעת הקהל מושפעת מאוד מאירועים נקודתיים שעשויים להסיט את הסנטימנט הציבורי באופן זמני, וכך מתקבלת תוצאה שאינה בהכרח משקפת תפיסה רווחת ומבוססת. זאת ועוד, פעמים רבות ניסוח שאלה מטה את תוצאותיה באופן שלעיתים שינוי של מילה או מיקומה עשויים לספק תוצאות שונות. בשל כך נבחרו מספר אמצעים לשימוש הגון ואפקטיבי בכלי סקרי דעת הקהל: חזרה על מספר שאלות באופן קבוע ובניסוח זהה לחלוטין. חזרתיות כזו לאורך עשרות שבועות אפשרה לעמוד על מגמות ופילוחים שהם משמעותיים לעיתים יותר מתוצאה חד-פעמית, כאשר המטרה היא לנטר מדדי אמון ואת ההתרחשויות המשפיעות עליהם; בבחינת סוגיה נקודתית נשאלו מספר שאלות המקיפות אותה, כך שניתן היה לבחון אם כלל הזוויות מגבשות מסקנה ברורה או אפשרית במידת סבירות גבוהה; לבסוף, כאשר במהלך איסוף התשובות התרחשו אירועים בולטים, סומנו תוצאות שאפשר שיהיו מוטות, ולעיתים

אף חזרו על השאלון כולו או על חלקים ממנו, כמו למשל סביב מבצע "ארנון", שחל בעת איסוף נתוני הסקר באותם ימים.

הפקת הסקרים התבצעה בשיתוף מלא עם מרכז הנתונים של המכון למחקרי ביטחון לאומי, המאגד ומציג נתונים בכל חזיתות המלחמה על פי פרמטרים שונים. לאורך המלחמה הצטבר במרכז בסיס נתונים מהחשובים ביותר הקיימים כיום.

הניתוח במלאת שנה למלחמה היה ניתוח רטרוספקטיבי של מקרים והתפתחויות שתועדו בזמן אמת. נבחנה השאלה אם ניתן להצביע על מתאמים בין הצירים השונים, ואם מתקיימת התאמה בין תזוזות בסנטימנט הציבורי לגבי אמון הציבור ובין התפתחויות בזירות הלחימה או התפתחויות במרחב החברתי-פוליטי. הופקו גם תובנות מתוך ההתבוננות הכוללת בהתפתחות הצירים השונים לאורך המלחמה.

במחקר זה מוצגים הצירים שנבחנו בחלוקה על פי ציר הזמן. זאת על אף העובדה שיש גם תובנות חשובות שניתן היה להפיק מהתבוננות במאגר הצירים בחלוקה תמטית. הסיבה לבחירה זו נעוצה בקשר ההדוק בין הצירים השונים, כאשר התפתחויות בלחימה, למשל, השפיעו באופן ניכר על סוגיית אמון הציבור. חלוקת המחקר התבצעה בהתאמה לשלבי המלחמה בשנתה הראשונה:

שלב א – תחילת המלחמה, למן המתקפה ב־7 באוקטובר ועד תחילת התמרון הקרקעי ברצועת עזה.

שלב ב – שלב התמרון העצים ברצועת עזה עד תחילת ינואר 2024, אז הכריז הצבא על סיום שלב זה.

שלב ג – המשך הלחימה בחזיתות השונות עד ההסלמה בצפון.

סמוך למועד פרסום מחקר זה נכנס הרמטכ"ל ה־24 של צה"ל לתפקידו. בסקר שנערך לאחר ההכרזה על מינויו הצפוי של רב־אלוף אייל זמיר הצביע הציבור על המשימה של שיקום אמון הציבור כמשימה השנייה בדחיפותה הניצבת לפתחו, כשהיא מקדימה את הטיפול באיראן, בחזית הצפונית וביהודה ושומרון. התבוננות מעמיקה במחקר ובנתונים המובאים כאן עשויה לספק תובנות באשר לאתגרים הכרוכים במשימה זו.

מבוא – מדינת ישראל ערב המלחמה

אוקטובר 2023 – המשבר החברתי-פוליטי מתעצם

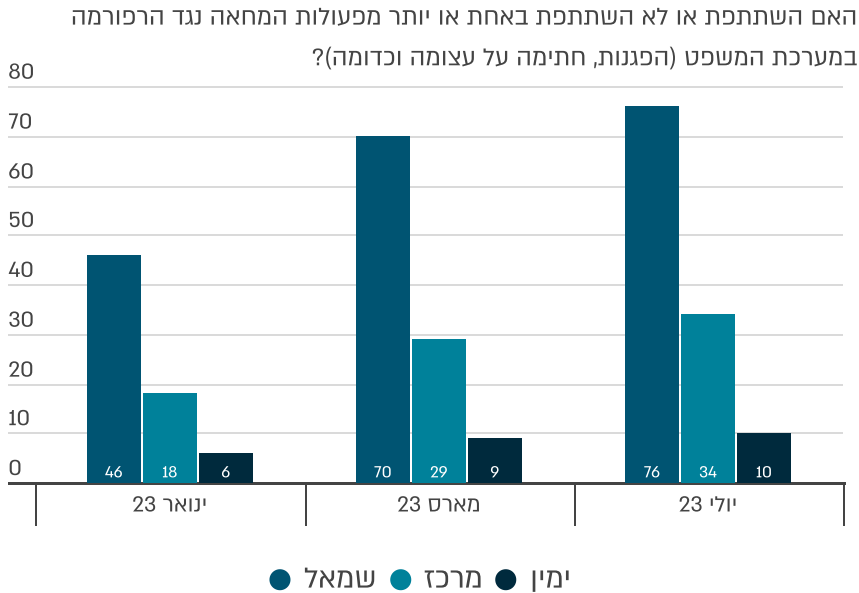
ישראל הגיעה ל-7 באוקטובר 2023 לאחר כשנה של פילוג חסר תקדים ומשבר חברתי וחוקתי שאיים על הלגיטימיות של מוסדות המדינה, מהמשלה והמערכת הפוליטית בכלל ועד בית המשפט והתקשורת. משבר זה אף איים, לראשונה בתולדות המדינה, על יסודותיו של צה"ל כ"צבא העם".

שר המשפטים יריב לוין הציג בנאומו ב-4 בינואר 2023 את "הרפורמה במערכת המשפט" של הקואליציה שזה עתה הוקמה; זאת אל מול המתנגדים שכינו אותה "הפיכה משטרית". הדבר הצית מחאה עממית תקיפה וחצה את ישראל לשני מחנות, שכל אחד מהם ראה במשנהו סכנה לדמוקרטיה ולזהות הישראלית. מדי שבת התקיימו הפגנות, שהגיעו לכדי חסימת צירים ועימותים עם המשטרה. שיאן היה לאחר שראש הממשלה בנימין נתניהו פיטר את שר הביטחון יואב גלנט (26 במארס 2023), לאחר שזה הזהיר מהשלכות הפילוג הפנימי על הביטחון וקרא לעצור את החקיקה שיזם לוין. סקר שערך המכון הישראלי לדמוקרטיה ביולי 2023 העלה כי כחמישית מהישראלים השתתפו בעצמם בהפגנה אחת לפחות.¹

1 פרופ' תמר הרמן וד"ר אור ענבי, "שוויון בקרב מצביעי הליכוד בין התומכים בהמשך החקיקה לבין אלה הסבורים שיש לעצור אותה ולפעול להגברת האחדות במדינה", אתר המכון הישראלי לדמוקרטיה, 17 ביולי 2023.

"חברות ברזל" – השנה הראשונה: תמורות ביחסי צבא-חברה / עידית שפרן גימלמן, עפר שלח, ענת שפירא, ירון אסרף ודנה קרניאלי

תרשים 1: השתתפות בפעולות מחאה נגד רפורמת מערכת המשפט

הנתונים באדיבות מרכז ויטרבי לחקר דעת קהל ומדיניות במכון הישראלי לדמוקרטיה, 17 ביולי 2023

לראשונה – השירות הצבאי נמצא במוקד הוויכוח הפוליטי

השסע סביב מהלכי הקואליציה הגיע עד מהרה לסוגיית השירות הצבאי, שנחשבה מאז הקמת המדינה לסוגיה שהיא מעבר לכל ויכוח. אנשי מילואים החלו להודיע באופן מאורגן כי אם תימשך החקיקה, שלטענתם איימה להפוך את ישראל למדינה לא דמוקרטית, הם יפסיקו את התנדבותם לשירות מילואים. המחאה בקרב אנשי חיל האוויר הייתה מוקד בולט במיוחד. ב־26 בפברואר 2023, בתגובה לפיגוע ירי שבוצע באותו יום על ידי פלסטיני תושב שכם, שבו נרצחו האחים הלל ויגל יניב ז"ל מהר ברכה, התפרעו מאות מתנחלים ופעילי ימין קיצוני בעיירה חווארה שבאזור שכם במשך שעות רבות, והציתו בתים ורכוש. שר האוצר בצלאל סמוטריץ' גיבה אותם ואמר כי "המדינה צריכה למחוק את חווארה"². למחרת דווח כי 37 מתוך 40 אנשי צוות אוויר במילואים של טייסת הקרב 69 שיגרו למפקדם מכתב, ובו הודיעו כי יעדרו מיום האימונים שנקבע לאותו השבוע ו"יבצעו את שירות המילואים שלהם

² "סמוטריץ': 'המדינה צריכה למחוק את חווארה'", Ynet, 1 במארס 2023, <https://tinyurl.com/yp8z89d3>.

במחאה מול משרדי הממשלה³. בהמשך פורסמו מכתבים דומים של קצינים ביחידות נוספות. כמעט מדי יום דווח על יחידה נוספת המצטרפת למחאה. המספרים המדויקים לא נחשפו, אך ביולי 2023 כבר דווח על יותר מעשרת אלפים אנשי מילואים,⁴ ובהם 1,142 טייסים ואנשי מילואים בחיל האוויר⁵ ויותר מ-150 אנשי רפואה צבאית, אשר חתמו על מכתבי "איהתייבות".

לפעולה זו, שהציגה את עצם השירות הצבאי כקלף במאבק על דמות המדינה, לא היה תקדים אף במחאות הגדולות נגד מדיניות הממשלה בימי מלחמת לבנון הראשונה או ההתנתקות (אז היה חשש מסירוב פקודה המוני, אך צה"ל מנע זאת בתוך שורותיו והוא לא התממש). רבים מבין מתנגדי הממשלה תמכו במוחים וראו באיומם להפסיק את ההתנדבות צעד לגיטימי, גם אם קשה, לנוכח ממשלה המאיימת לפגוע בדמוקרטיה; מולם טענו תומכי הרפורמה כי האיום לא להתייב הוא סרבנות פסולה ומסוכנת, המכניסה את צה"ל למרחב פוליטי לא לו. שרים וחברי כנסת עמדו בראש התוקפים את המחאה וכינו את חותמי המכתבים בכינויי גנאי קשים. ראש הממשלה נתניהו עצמו אף אמר כי "המדינה יכולה להסתדר בלי כמה טייסות, אבל לא יכולה להסתדר בלי ממשלה".⁶

"מחאת המילואים" איימה אף לגלוש לסוגיית השירות הסדיר; ההפגנות התפשטו עד מהרה לבני ברק, וסוגיית איגיוס החרדים (שבהסכם הקואליציוני להקמת הממשלה נקבע כי תעוגן בחוק) הפכה לעוד מוקד של מחאה. תנועות דוגמת "אימהות בחזית" אף איימו לחסום את שערי מיט"ב (לשכת הגיוס) כדי למנוע ממתגייסים להיכנס, בטענה שאם לא כולם משרתים, אף אחד לא ישרת.

לוויכוח חדרו עד מהרה גם הנרטיב המוכר של "ישראל הראשונה וישראל השנייה", מתוך טענה שרוב החותמים על מכתבי איהתייבות היו משורות חיל האוויר ומערך המבצעים המיוחדים, שבו יש שיעור גבוה של אנשים מהמעמד הסוציאקונומי הגבוה, בעוד אנשי

3 יניב קובוביץ, "37 מ-40 אנשי מילואים בטייסת קרב: לא נתייצב לאימונים השבוע במחאה על ההפיכה", **הארץ**, 5 במרץ 2023, <https://tinyurl.com/3zvxf4x>.

4 נועם דביר, אבי כהן ויליך שובל, "תהליך החקיקה ימיט חורבן על כולנו: 10,000 אנשי מילואים מצטרפים למחאת הטייסים והודיעו על הפסקת התייצבות", **ישראל היום**, 22 ביולי 2023, <https://tinyurl.com/2vtuycbb>.

5 יעל צ'כנובר ויואב זיתון, "1,142 טייסים ואנשי חיל האוויר במילואים: נפסיק לשרת אם החקיקה תעבור, 'למנוע חורבן'", Ynet, 21 ביולי 2023, <https://tinyurl.com/3yyn46ec>.

6 עמית סגל, "נתניהו: 'המדינה יכולה להסתדר בלי כמה טייסות, אבל לא יכולה להסתדר בלי ממשלה'", Ynet, 24 ביולי 2023, <https://tinyurl.com/tnb74np7>.

המערכ הטכני של החיל או לוחמי צבא היבשה, שם יש רוב ל"ישראל השנייה", התנגדו למהלך. גם כאן פוליטיקאים מן הקואליציה ליבו את האש; סרטון שהופץ הראה חייל חי"ר נפצע בקרב בשטח אויב ומחכה לסיוע אווירי, אלא שהטייס מבקש לוודא אם הפצוע ה"רוק" תומך רפורמה או מתנגד לה, ומתעקש לברר את השאלה גם כשברור שהפצוע במצב נואש, וכך מת הפצוע מפצעיו. הסרטון שותף גם בחשבונות של חברי ממשלה ברשתות החברתיות. אין עוררין על כך ש"מחאת השירות" הייתה בין הגורמים הבולטים לכך שהחקיקה המשפטית נעצרה בסופו של דבר כמעט לגמרי. מנגד היא איימה לפגוע הן בכשירות הצבא בטווח הקצר והן במודל צבא העם כולו לאורך זמן.

התמודדות הצבא עם המחאה

הרמטכ"ל הרצי הלוי, שנכנס לתפקידו שלושה ימים קודם לנאומו של לוי, מצא את עצמו מתמודד עם אתגר חסר תקדים וללא תמיכה של ממש מהדרג המדיני, שכאמור רבים בתוכו היו מראשי התוקפים את אנשי המילואים. רב־אלוף הלוי הבהיר כי לכידות הצבא היא עוצמתו וכי אין מקום לא־התייבבות, אך לא ננקטו צעדים של ממש נגד חותמי המכתבים (מכיוון שלא היה מצב שבו אלה לא התייצבו בפועל לשירות שאליו נקראו בצו), והלוי אף לא כינה אותם "סרבנים". גם מפקד חיל האוויר האלוף תומר בר התקשה להתמודד עם המצב, אף שבגופי המטה של החיל, שם יש שיעור גבוה במיוחד של אנשי מילואים בגיל ההתנדבות, כבר נגרם נזק בפועל.

אזהרות של גורמים פוליטיים, דוגמת דבריו של הרמטכ"ל לשעבר חבר הכנסת גדי איזנקוט, שהזהיר במארס 2023 כי "[אנו] נמצאים במצב הביטחוני החמור ביותר מאז מלחמת יום הכיפורים"⁷, והתרעות של גופי מחקר (המכון למחקרי ביטחון לאומי קבע בהתרעה אסטרטגית באותו החודש כי המשך החקיקה יפגע קשות בחוסן החברתי, ברוח צה"ל ובתפקודו, ויפחית מיכולתה של ישראל להתמודד עם אויביה) – לא הועילו והמהלך לא נעצר.

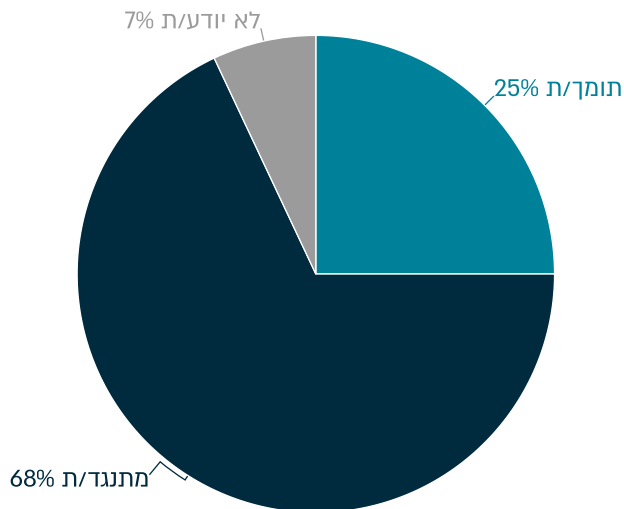
לקראת סוף שנת 2023 הלך המאבק והתמקד בחוק המוצע שלפיו יפטרו את החרדים מגיוס באופן פורמלי וגורף, לראשונה בתולדות ישראל. חברי הכנסת של סיעת יהדות התורה אף הגישו הצעת חוק יסוד: לימוד תורה, שהשוותה את מעמדם של חרדים שלא

⁷ שני רומנו ו־103fm, "ח"כ איזנקוט טוען: 'נמצאים במצב הביטחוני החמור ביותר מאז מלחמת יום הכיפורים'", מעריב אונליין, 22 במארס 2023, <https://tinyurl.com/mrx98s2c>.

שירתו לציבור המשרת בכל היבט שהוא. ההתנגדות לחקיקת הגיוס חצתה מגזרים; בסקר שנערך במכון למחקרי ביטחון לאומי בספטמבר 2023, כ־68 אחוזים מהנשאלים ענו שהם מתנגדים לחוק, ורק 25 אחוזים תמכו בו. בשאלה אחרת ענו 37.5 אחוזים מהנשאלים כי אם יחוקק חוק הגיוס הם יתמכו באלו שיצהירו על הפסקת ההתנדבות לשירות מילואים, אם יהיו כאלה.

תרשים 2: התמיכה בחוק הפטור מגיוס וההתנגדות לו (%, יהודים)

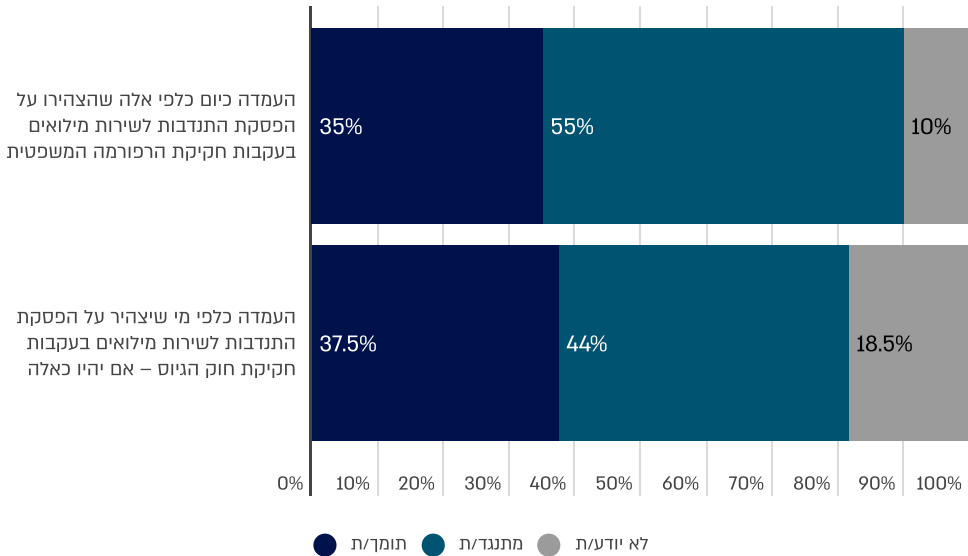
האם את/ה מתנגד/ת או תומך/ת בחוק גיוס שלפיו חרדים יהיו פטורים באופן גורף משירות חובה?

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, ספטמבר 2023

תרשים 3: הפסקת ההתנדבות לשירות מילואים על רקע הרפורמה המשפטית וחוק הפטור מגיוס (% , יהודים)

מהי עמדתך כלפי מי שהצהיר/יצהיר על הפסקת התנדבות לשירות מילואים?

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, ספטמבר 2023

צה"ל ערב המלחמה

בערב תשעה באב, 24 ביולי 2023, עלה להצבעה בכנסת התיקון לביטול עילת הסבירות, שנתפס כחוק הראשון במסגרת חוקי הרפורמה המשפטית שביקשה הממשלה לקדם. עבור המתנגדים לרפורמה הייתה זו לא פחות מהכרזת מלחמה על זווית הדמוקרטיה של ישראל. באופן חריג ראשי אגף המודיעין ואגף המבצעים בצה"ל הגיעו לכנסת ביום ההצבעה וביקשו להזהיר מפני השלכות אישור החוק. על פי דיווח מאוחר יותר אמר ראש השב"כ רונן בר לראש הממשלה לקראת אישור החוק: "אני מוסר לך היום התרעה למלחמה"⁸. על פי הדיווחים נתניהו סירב להיפגש עם הרמטכ"ל לפני ההצבעה כדי לקבל סקירה ביטחונית,

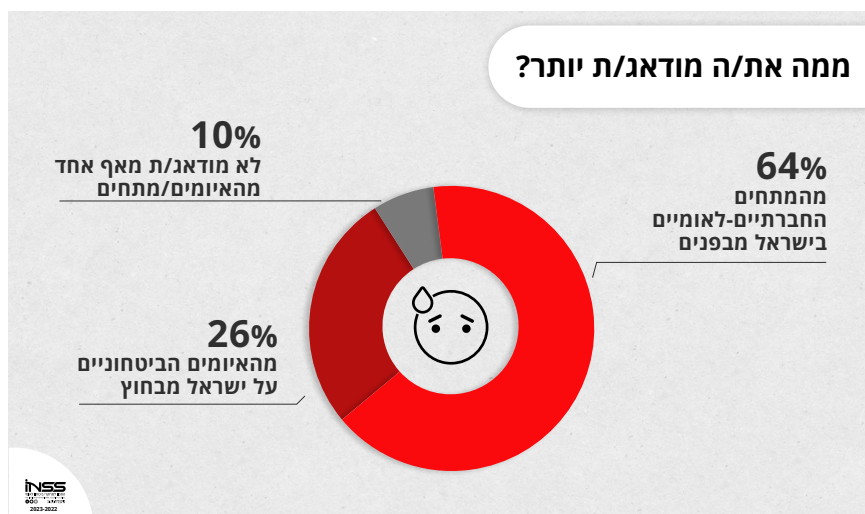
⁸ נדב איל, "ביולי 2023 ראש השב"כ אמר לנתניהו: 'אני מוסר לך היום התרעה למלחמה'", Ynet, 30 באוגוסט 2024, <https://tinyurl.com/2e8r5xp2>.

ואילו לתדרוך ראש אגף המודיעין וראש אגף המבצעים על כשירות הצבא ללחימה הגיעו רק שני שרים מהקבינט המדיני-ביטחוני.

אף ששר הביטחון גלנט ביקש להשפיע על חבריו לקואליציה לשנות את החוק לביטול עילת הסבירות לפני ההצבעה הסופית, הוא הצביע בעדה, והחוק עבר ברוב של 64 תומכים ללא מתנגדים, מכיוון שחברי האופוזיציה החרימו את ההצבעה. מחוץ לכנסת נמשכו המחאות הסוערות. לאחר ההצבעה גברה גם מחאת המילואים. מכתב אחר מכתב התווסף למספרם הגדול של החותמים על הפסקת התנדבות לשירות, בצעד השנוי במחלוקת שהביא לשיאו את הוויכוח החברתי.

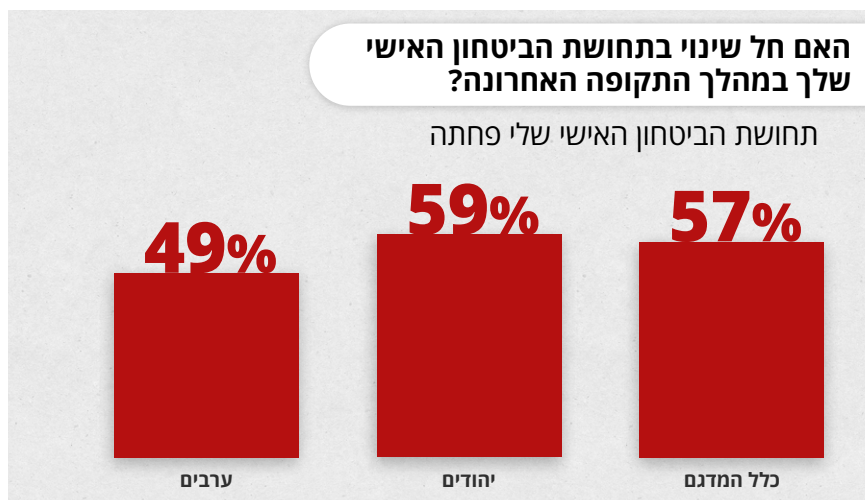
אירועים אלה השתקפו היטב בתחושת הציבור, כפי שבאה לידי ביטוי בסקר של המכון למחקרי ביטחון לאומי בדצמבר 2022. הציבור העיד באותו סקר גם על ירידה בתחושת הביטחון האישי שלו.

תרשים 4: דאגה בחברה הישראלית (% , יהודים, ערבים)

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, דצמבר 2022

תרשים 5: תחושת הביטחון האישי בחברה הישראלית (% , יהודים, ערבים)

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, דצמבר 2022

להצבתו של השירות הצבאי בסדיר ובמילואים בלב העימות הפנים-ישראלי הייתה השפעה בלתי נמנעת על מצבו של צה"ל ערב המלחמה. הקשב הפיקודי הוסט לכיוון זה: הרמטכ"ל הלוי, שנכנס לתפקידו שלושה ימים לפני נאומו של לוי, נאלץ להתמודד לא רק עם השפעת מכתבי אנשי המילואים על יחידות חיוניות אלא גם עם המתקפה הבלתי פוסקת מצד הדרג המדיני ושלוחיו ברשתות החברתיות על הצבא ועליו אישית. מפקדים בכל הרמות נאלצו להתמודד עם האפשרות של קרע בתוך יחידותיהם פנימה ועם רוחות רעות בתוך הצבא (ביחידות יבשה לא מעטות הדהד המסר של "הם ואנחנו" ביחס לחיל האוויר או למערך המבצעים המיוחדים).

הצבא אף הועמד בחזית הוויכוח על הפטור מגיוס לחרדים, שכן מציעי התיקונים המקילים לחוק שירות הביטחון הסתמכו על הטענה ש"צה"ל ממילא לא יכול לגייס אותם", ואילו מתנגדי החקיקה איימו בגלוי על המוטיבציה לגיוס ולשירות משמעותי בקרב הציבור המשרת. לנוכח כל אלה ניסה הרמטכ"ל הלוי לבצע מספר צעדי תיקון שייטנו תחושה כי צה"ל ער למצב, מנסה להשתפר ולהתמקצע ומתמודד עם הנטל הגובר על הציבור המשרת. ואולם גם בהינתן צעדים אלה ברור היה ערב המלחמה כי כל המערכים של צה"ל מצויים במה שכונה

במזכר של המכון בספטמבר 2022 "סכנת משבר של ממש"⁹. בהסכם בין הרמטכ"ל הנכנס הלוי ובין משרד האוצר נקבע כי במסגרת התוכנית הרב-שנתית "מעלות" שתכנן הצבא ייקבע, לראשונה בתולדות צה"ל, מודל שירות דיפרנציאלי: כל הבנים יגויסו ל-32 חודשים, אורכו של שירות החובה מאז שנת 2015, אבל שירותם של חיילים במערכים שייקבעו על ידי צה"ל, בעיקר מנהלה ועורפיים, יקוצר עד כדי 24 חודשים. מערכת הביטחון אף התחייבה לשירות ממוצע של 28 חודשים בתוך כמה שנים – הודאה למעשה שכמחצית מן החיילים אינם דרושים לה לשירות מרבי (זאת בין השאר בגלל צפי של גידול ניכר במספר המתגייסים בשנים הבאות). מי שישרת יותר, בעיקר קרביים, תומכי לחימה נחוצים ואנשי טכנולוגיה, יזכה לתגמול מוגדל בחודשי השירות הנוספים ולמענקים משמעותיים לאחר השירות. צעד זה נועד למקד את שירות החובה בצבא, להפחית את הנטל על הציבור המשרת במערכים שבהם לא נדרש שירות חובה ארוך ולתגמל בכסף ובהוקרה את המשרתים במערכים חיוניים, ובראשם המערך הלוחם. השתמע מכך שהייתה בו הכרה כי המצב בשירות החובה מחייב תיקון, בין השאר משום מספרם ההולך וגדל של הלא-משרתים.

מערך המילואים

מערך המילואים הגיע למלחמה לאחר שנים רבות שבהן הצטמצם מאוד מספרם של המשרתים בפועל, ולכן הנטל היחסי עליהם גדל מאוד. ניכרו גם פערים גדולים בכשירות ובציוד של יחידות המילואים הקרביות לעומת המערך הסדיר. בכירים בצבא אף התבטאו בדבר אי הצורך במערך המילואים, בעיקר בזרוע היבשה, וחוסר הרלוונטיות שלו לתמרון יבשתי. המחאה נגד הרפורמה המשפטית יצרה בקיעים בין מערכי מילואים כאלה ואחרים, ואף בתוך היחידות עצמן. דינמיקה זו הובילה את מערך המילואים למוקד הסערה הציבורית סביב הרפורמה ויצרה פגיעה במארג העדין שלו.

צבא היבשה

הוויכוח רב השנים בדבר "מבוכת התמרון", הדגש על המערכה בין המלחמות שבה באו לידי ביטוי בעיקר מודיעין, סייבר וחיל האוויר ועלותו הכבדה של צבא היבשה הפכו אותו, במילותיו הנוקבות של תת-אלוף (מיל) גיא חזות, ל"צבא פרשים" – דימוי המתייחס לחיל

⁹ עפר שלח, **מודל השירות הרב-ממדי – הצעה לשינוי מבנה כוח האדם בצה"ל**, המכון למחקרי ביטחון לאומי, מזכר 226, ספטמבר 2022, עמ' 2.

הפרשים הפולני ערב מלחמת העולם השנייה. בספרו **צבא ההייטק וצבא הפרשים** כותב חזות כי זו אשמתם של

ממשלות ישראל שהתעלמו מקיומם של צבאות ולא טיפלו בבעיה כשהיא הייתה קטנה, רמטכ"לים שהקטינו והזניחו את צבא היבשה, מפקדי חיל אוויר ואמ"ן שדחפו לתפיסת האש מנגד על אף שלא הייתה יעילה [...] וגם הגנרלים הישראלים. אלה שצמחו בצבא היבשה והפסיקו להאמין בכוח הארגון שבו שירתו, שלעגו להם והתייחסו אליהם כצבא פרשים.¹⁰

שירות נשים

נשים היוו כ־20 אחוזים מהכוח הלוחם של צה"ל ערב פרוץ המלחמה, ו־90 אחוזים מהתפקידים בשורותיו היו פתוחים בפניהן. זאת בעקבות סדרת פסיקות של בג"ץ מאז ההחלטה ההיסטורית בעתירת אליס מילר על פתיחת קורס טיס ב־1995. אולם צה"ל המשיך לעסוק בנושא בעצלתיים, וכמעט תמיד רק לאחר שנאלץ לעשות זאת בעקבות קביעה מפורשת של בית המשפט, למשל בעניין שירותן של נשים בחיל השריון או ביחידות מובחרות. איש לא אמר זאת בקול, אבל הסוגיה הייתה קשורה גם בעליית משקלו של המגזר הדתי־לאומי ביחידות לוחמות. דוגמה לכך הייתה בהסבר של הרמטכ"ל שצורף לתשובה לבג"ץ בקיץ 2023, ועל פיו סיכויי ההצלחה של שילוב נשים בחיל השריון נמוכים, בין השאר משום המורכבות שנושא השירות המשותף יוצר בכל היחידות המשותפות. בעקבות המלחמה נדחה הדיון שבו הייתה אמורה להתקבל הכרעה בעתירה.

משבר שירות הקבע

בניגוד לצפי לכוח אדם עודף בחובה, המלחמה פרצה כשצה"ל התמודד עם משבר שכונה "משבר הסרנים ורבי הסרנים" או משבר הקבע – קושי של הצבא לשמר את אנשי הקבע שלו בשירות. הדבר בלט ביחידות הטכנולוגיות, שם הייתה תחרות עזה מצד השוק הפרטי ומגזר ההייטק, אך לא רק בהן. שיחות עומק שנערכו עם פורשי קבע גילו כי הסיבות לפרישתם מגוונות הרבה יותר, וקשורות במרביתן לסימני השאלה שעולים בנוגע למשמעות השירות אל מול המחיר הכרוך בו.

10 גיא חזות, **צבא ההייטק וצבא הפרשים: כיצד ויתרה ישראל על צבא היבשה**, מודן, 2024.

בפברואר 2023 פורסם ב"ישראל היום" כי לא פחות מ־613 אנשי קבע בדרגת רב־סרן עזבו את צה"ל מיוזמתם במהלך שנת 2022, וכי מאז שנת 2020 חלה עלייה של 70 אחוזים במספר העוזבים מרצונם את שירות הקבע בצה"ל. "צעירים רבים עוזבים את השירות, ולא רואים במערכת הצבאית כאפשרות לפיתוח קריירה" – כך נטען בכתבה שכללה אוסף עדויות של פורשים משירות קבע מתוסכלים.¹¹

תרשים 6: קצינים בדרגת רב־סרן שעזבו מרצונם את המערכת הצבאית

שנה	מספר העוזבים
2022	613
2021	457
2020	355
2019	306
2018	289

מקור: לילך שובל, ישראל היום, 2 בפברואר 2023

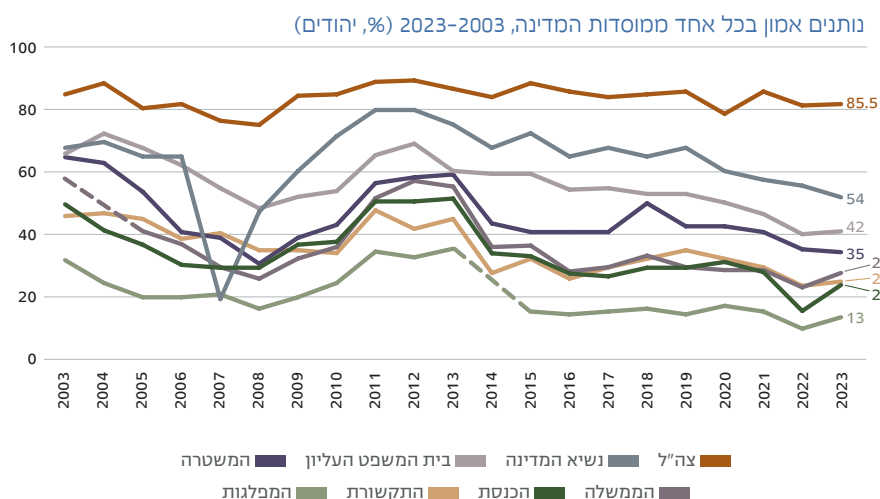
לכך נוספה ביקורת על תנאי הפנסיה של פורשי הקבע, ואף הוגשה עתירה בעקבות מה שכונה "הגדלות הרמטכ"ל" – הוספה של אחוזים משמעותיים לזכאות לפנסיה תקציבית של פורשי צה"ל מעבר לזכאות של שני אחוזים לשנה שיש לפורשים אחרים במעמד דומה. גם נושא זה הגיע לפתחו של בית המשפט העליון. שיח זה גרם מצידו להתמרמרות רבה בין אנשי הקבע ולתחושה של חוסר הערכה ראויה לשירותם, אף שצה"ל המשיך להיות הגוף שזכה למידת האמון הגבוהה ביותר מבין מוסדות המדינה בכל סקר דעת קהל – אלא שהכוונה הייתה בעיקר לאמון ביכולתו של צה"ל לנצח במלחמות. כשנשאלו הנסקרים על צה"ל כארגון יעיל הייתה מידה רבה יותר של ביקורת.

¹¹ לילך שובל, "מתפוררים מבפנים: עשרות עדויות אנונימיות בעקבות תחקיר נטישת צבא הקבע", **ישראל היום**, 2 בפברואר 2023, <https://tinyurl.com/yf9m696a>.

אמון הציבור

צה"ל הוא הגוף שזוכה באופן מסורתי למידת האמון הגבוהה ביותר של הציבור מבין מוסדות המדינה, והוא נמצא בפער גדול מזה שאחריו. ככלל מידת האמון בקרב הציבור היהודי נטתה לעלות לאחר מבצעים מוצלחים (בניגוד לציבור הערבי), וירדה בשנים שבהן נושאים חברתיים, כלכליים, ערכיים או פנים-מערכתיים היו בכותרות. דינמיקה זו עולה בקנה אחד עם ניתוח מעמיק יותר של מדדי אמון, ששיקפו הבחנה קבועה בין מידת האמון (הגבוהה) שהציבור העניק לצה"ל בכל האמור ליכולות הצבאיות שלו וליכולתו לעמוד במשימות מבצעיות, למידת האמון (המתונה יותר) בכל הנוגע להתנהלות הפנימית של הצבא. כך למשל בסקר של המכון הישראלי לדמוקרטיה משנת 2020 עמד אמון הציבור בצה"ל על 78 אחוזים בלבד. שנה זו התאפיינה בשיח שעסק בפנסיות ובטיפול הלקוי, בפרט בצה"ל ובסוגיות חברתיות כמו שירות נשים וחרדים.¹² אולם ערב פרוץ המלחמה נהנה צה"ל ממידת אמון כללי גבוהה, חרף מעורבותו בעל כורחו במשבר החברתי העמוק שאפיין את אותם הימים.

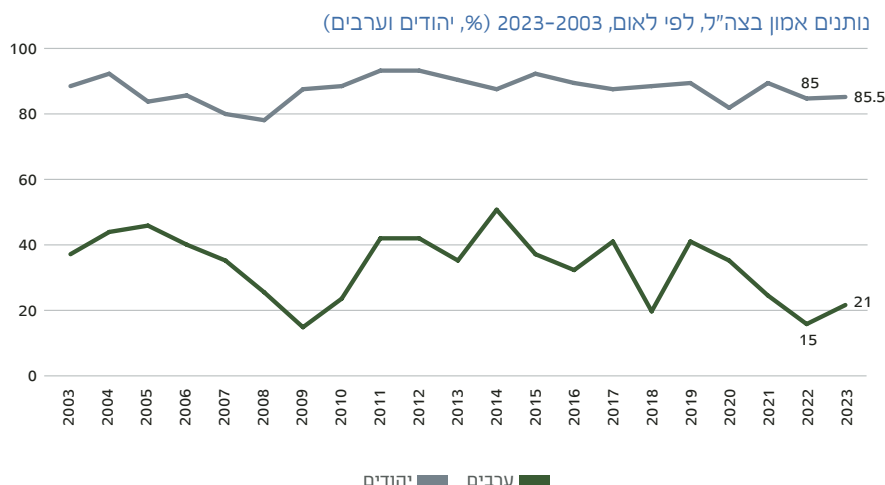
תרשים 7: אמון במוסדות המדינה

מקור: מרכז ויטרבי לחקר דעת קהל ומדיניות במכון הישראלי לדמוקרטיה, מדד הדמוקרטיה הישראלית 2023

¹² תמר הרמן ושות', **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2023**, המכון הישראלי לדמוקרטיה, <https://tinyurl.com/5e9yd99e>.

תרשים 8: אמון בצה"ל

מקור: מרכז ויטריבי לחקר דעת קהל ומדיניות במכון הישראלי לדמוקרטיה, מדד הדמוקרטיה הישראלית 2023

ניתן לומר כי ערב המלחמה צה"ל הושפע מתהליכים פנימיים וחיצוניים, שהתלכדותם יצרה סכנת משבר של ממש; ההסכמה הציבורית הרחבה בנושא השירות בצבא ותדמיתו כמוסד שמשקף את המיטב שבישראליות, נסדקו בשל הפילוג בחברה, והשירות בסדיר ובמילואים היה נושא מרכזי בשיח על המשבר הפוליטי. ראשיו הפכו למטרה להתקפה, חלקה מצד הדרג הנבחר, ובתוכו פנימה היה אפקט מצטבר של מבוכות מקצועיות ומגמות חברתיות רבות שנים, שאיים על הקונסנזוס סביב פעולתו וערכיו. לכל אלה לא הייתה השפעה ישירה על הסיבות למחדל 7 באוקטובר, אולם הייתה לכך השפעה ניכרת על יחסי צבא-חברה בימים שלאחר הכישלון הצבאי החמור בתולדות ישראל.

שלב א': 7-27 באוקטובר 2023

האירועים המרכזיים בלחימה

7 באוקטובר 2023

בשעה 6:29 בבוקר 7 באוקטובר 2023 נפתחה מתקפת הפתע של חמאס. כ-4,300 רקטות שוגרו במהלך היום אל יישובי ישראל בדרום ובמרכז, וזאת במקביל לפלישתם לשטח ישראל של יותר מ-3,000 מחבלים מרצועת עזה, מהיבשה, מהאוויר ומהים. המחבלים פלשו אל יישובי הנגב המערבי, וכבשו למשך כמה שעות יישובים ויעדים צבאיים באזור.

במהלך המתקפה ביצעו מחבלי חמאס, לצד מחבלים מארגונים נוספים ברצועה ואזרחי הרצועה, טבח, אונס, ביזוי גופות, חטיפה ופשעי מלחמה אחרים באזרחים במרחב. הקורבנות היו תושבי הנגב המערבי, מבלי פסטיבל "הנובה" ומסיבת "פסיידאק", אזרחים שנקלעו למארב המחבלים בכביש 232 וכן אזרחים ששהו במיגוניות המוצבות לאורך הכביש, כדי להתמגן מירי הרקטות.

30 יישובים הותקפו על ידי המחבלים, ביניהם קיבוצי ומושבי הנגב המערבי והערים שדרות ואופקים. בטבח בפסטיבל "הנובה", שהיה גם פיגוע הטרור הגדול ביותר בתולדות המדינה, נרצחו 399 מבליים בשטח המסיבה ובמסיבת "פסיידאק" ומחוצה לו, ונחטפו 44. על פי נתונים רשמיים שפורסמו, ביישובים נרצחו 797 תושבים ונחטפו 181 תושבים ואזרחים זרים וכן 26 חיילים. בקרבות הבלילה באותו יום נהרגו 301 חיילים, 55 שוטרים ו-10 אנשי שב"כ.

תחושת ההלם והעזוה וכן חשש מערכת הביטחון מהתלקחותן של שלוש זירות במקביל – רצועת עזה, יהודה ושומרון ולבנון – הניעו גיוס מיידי של כ-300 אלף חיילי מילואים, שחלקם לא נקראו לשירות, אבל מיהרו להתייצב ביחידותיהם. לשם השוואה בערב מלחמת יום הכיפורים נמצאו בסד"כ 388 אלף חיילים מגויסים – מתוכם 268 אלף חיילי מילואים (מתוך אוכלוסייה של כ-3.3 מיליון איש, כשליש מאוכלוסיית ישראל בשנת 2023).

שתי תמונות מצב סותרות

לאורך היום בלטה הסתירה בין תמונת המצב ששיקף הצבא ובין המציאות בשטח שהשתקפה על ידי ערוצי הטלוויזיה השונים. העיתונאים – שהעלו לשידור חי תושבים, שהתחננו בלחש לסיוע של כוחות הביטחון, ודיווחו על מאות הודעות דרמטיות ששלחו אליהם תושבי הנגב

המערבי שנמצאו במצוקה – סיפקו הצצה ראשונה לסיפורי הזוועה. לכך מתווספת העובדה שרבים מאזרחי ישראל כבר היו חשופים לזוועות המתרחשות, משום שהרשתות החברתיות היו מוצפות בסרטוני זוועה מתוך הטבח ביישובי הנגב המערבי וממסיבות הטבע, מהקרבות הקשים בבסיסי צה"ל ומחטיפות אזרחים מבתיים וחיילים מבסיסיהם. רבים גילו מאותם סרטונים על חטיפתם של קרוביהם לרצועת עזה.

לעומת זאת חלפו יותר מארבע שעות מתחילת מתקפת הפתע של חמאס עד להצהרה רשמית ראשונה של צה"ל, שבה הוכרזה מלחמה באופן רשמי. בהצהרה תוארה תמונת המצב של ירי הרקטות, חדירות המחבלים, תגבור הדרום בכוחות מבצעיים וגיוס אנשי המילואים. ניכר היה כי צה"ל עצמו לא היה מודע עדיין להיקפי הפגיעה האמיתיים ולממדי ההרס שיתגלו זמן רב לאחר מכן. כמו כן ההצהרה הראשונית של צה"ל לא התייחסה לאירוע החטופים, שממדיה המשיכו להתעצם עד לשעות הצהריים המאוחרות. בהמשך היום פרסם צה"ל דרכי התקשרות לבירור על נעדרים, אולם עדיין נמנע משימוש בטרמינולוגיה של חטיפה. זאת אף שכמעט כל אזרח במדינה ידע באותה העת כי רבים נחטפו לרצועת עזה, ואף קרוביהם של חטופים דיווחו על כך בשידור חי.

גם בתוך מערכות התקשורת בלט ההבדל בין הכתבים צבאיים, שתודרכו על ידי הצבא ושיקפו את תמונת המצב באופן שהיה ברור לכול כי איננו דומה למה שמתחולל בשטח, ובין כתבי הדרום – תושבי הדרום בעצמם שהיו מצויים בקשר ישיר עם חבריהם לקהילה, ותיווכו לציבור את המציאות ללא מסננים ובאופן אותנטי, שסתר את טענות הצבא. למחרת המשיכו להתברר ממדי הפגיעה בצה"ל ומידת חדירותו הגבוהה, אך דיווחים חלקיים בלבד מצדו של צה"ל המשיכו לזרום, ובצוהריים הוא הודיע כי הרג מאות מחבלים ביישובי הנגב המערבי, לחם לחילוץ בני ערובה ופתח בהליך זיהוי החללים ובהודעה למשפחותיהם.

פתיחתו של עימות רב־זירתי והגברת קצב התקיפות של צה"ל ברצועה

הזירה הצפונית נכנסה למערכה ב־8 באוקטובר, לאחר שחזבאללה שיגר רקטות לעבר מוצב הר דב. בתגובה תקף צה"ל את אוהל חזבאללה, שהוקם בצד הישראלי של הר דב והיה סמל לאובדן ההרתעה מול ארגון הטרור בחודשים שקדמו למלחמה. כמו כן צה"ל רמז באותו יום כי זירה נוספת בעלת פוטנציאל להתלקחות היא זירת יהודה ושומרון, וציין את היערכותם של כוחות צה"ל באזור.

למחרת ניסו ארבעה מחבלי חזבאללה לחדור לשטח ישראל במרחק של 500 מטרים בלבד מהיישוב אדמית. בחילופי האש בין החוליה לכוחות צה"ל נהרגו שלושה לוחמי צה"ל,

ביניהם סגן מפקד חטיבה 300. בהמשך היום הכריז צה"ל כי הושגה שליטה במרחב הנגב המערבי, אם כי בתחקירי צה"ל שיבוצעו בהמשך יתברר שרק שלושה ימים לאחר המתקפה הושגה שליטה בחלק מהיישובים. בהודעה צוינה גם הגברת קצב התקיפות בעזה. ב־10 באוקטובר 2023 בוצעה הפעולה הראשונה בסדרת חיסולים של צמרת החמאס, שתימשך לאורך המלחמה, עם חיסולם של שר הכלכלה, בכיר מהלשכה המדינית של חמאס וראש המשרד לתיאום בין הארגונים הפועלים ברצועה. במקביל נמשכו התקיפות המסיביות של חיל האוויר, בין היתר על שכונת הפאר רימאל הממוקמת במרכז הרצועה ועל ח'אן יונס. בימים שלאחר מכן התרחב העימות הרב־זירתי עם הצטרפותן של שתי זירות נוספות: ב־11 באוקטובר הייתה זו הזירה הסורית, כשחמאס החל לשגר ממנה רקטות אל הגליל העליון ורמת הגולן. ב־19 באוקטובר 2023 היו אלו החות'ים מתימן, שהחלו לפעול לפגיעה בנתיבי השיט בים האדום באמצעות טילי שיוט ומל"טים, וכשבוע לאחר מכן, ב־27 באוקטובר 2023, החלו לתקוף בשטח ישראל באמצעות כטב"מים וטילים בליסטיים.

סוגיית השבויים והנעדרים

יום לאחר המתקפה טרם גובשה תמונה מלאה של מספר האזרחים והחיילים שנעדרו או שנחטפו לרצועת עזה. לא נוסד קשר מסודר בין המדינה ובין משפחות החטופים; אלו נותרו באותה העת ללא מענה, והחלו להרכיב בעצמן את תמונת המצב של יקיריהם באמצעות חומרים שהופצו ברשתות החברתיות וגביית עדויות מעדי ראייה. מצב זה הוביל בסופו של דבר למינויו של אלוף (מיל') ניצן אלון לממונה השבויים והנעדרים מטעם צה"ל וכן למינויו של תת־אלוף (מיל') גל הירש על ידי ראש הממשלה לממונה על סוגיית השבויים והנעדרים מטעם הדרג המדיני.

שבוע לאחר מינויו הכריז הירש כי מטה החטופים בהובלתו הודיע ל־126 משפחות שהתקבלה אינדיקציה כלשהי על יקיריהן. זאת על אף מספר החטופים שהיה גדול בהרבה – יותר מ־240, ובשעה שמשפחות רבות כבר הספיקו לאסוף מידע רב. הן אף התאגדו למטה עצמאי – "מטה משפחות החטופים". הקמת המטה הייתה עוד אות לכישלונה של הממשלה למצוא פתרונות לסוגיות אזרחיות, וכמו חלקים גדולים בציבור הישראלי גם משפחות החטופים הבינו שעליהן לקחת את גורלן בידיהן, ולפעול בארץ ובעולם ללא תיאום עם הגורמים הרשמיים שמונו לטפל בנושא.

באותו שבוע התקבל בסרטון שהפיץ חמאס, אות חיים ראשון מהאזרחית החטופה מיה שם, מהלך ראשון בלוחמה הפסיכולוגית שינהלו ארגוני הטרור בעזה אל מול ממשלת ישראל והציבור.

ב־20 באוקטובר 2023 שוחררו יהודית ונטלי רענן, אזרחיות אמריקניות. ב־23 באוקטובר 2023 שוחררו שתי חטופות נוספות, יוכבד ליפשיץ ונורית קופר, על רקע הומניטרי לדברי חמאס. גם שחרור זה לווה בסערה ציבורית: ביוזמת בית החולים איכילוב, שבו אושפזה ליפשיץ, התקיימה מסיבת עיתונאים, ובמהלכה שיתפה ליפשיץ את חוויותיה מהשבי, וטענה לטיפול רפואי ויחס טוב שקיבלה שם. אמירותיה של ליפשיץ בת ה־85 נתקלו בביקורת בשל "הומניזציה" לכאורה של חמאס, והושמעה ביקורת גם על חוסר התיאום והניהול של האירוע.

פינוי תושבי הנגב המערבי וקו העימות

כבר ב־7 באוקטובר 2023 החל פינוי תושבים מהנגב המערבי. אולם רק חמישה ימים לאחר מכן אישרה החלטת הממשלה 950 מ־12 באוקטובר 2023 את הפינוי בדיעבד, ונקבעו התשלומים למפונים ולמתקני הקליטה והמשימות שמשרדי הממשלה צריכים לבצע. בצפון – לנוכח התגברות שיגורי הרקטות, ירי נ"ט וניסיונות של חדירת מחבלים, פונו 29 יישובים השוכנים בטווח של עד שני קילומטרים מהגבול ב־16 באוקטובר 2023. לאחר מכן פונו יישובים בטווח של שלושה וחצי קילומטרים מהגבול. החלטת הממשלה 975 מ־18 באוקטובר 2023 אישרה פעם נוספת בדיעבד את הפינוי מהיישובים בטווח של עד שני קילומטרים מהגבול, וכן הסמיכה את שר הביטחון לקבוע את עיתוי הפעלת תוכנית הפעולה לאוכלוסייה הנמצאת בטווח של עד חמישה קילומטרים מהגבול בהתאם לצורך בעתיד. בהמשך הועברו שתי החלטות ממשלה נוספות, אשר התייחסו לנושא של "ריענון" תושבים המתגוררים בדרום, גם אם לא בסמיכות לגבול הרצועה – אוכלוסיות מובחנות מקרב תושבי אשקלון, שדרות ויישובים בטווח של 4-7 קילומטרים מגבול רצועת עזה.

הקרב על הלגיטימציה הבין־לאומית

בחזית ההסברה נדרש צה"ל לספק הוכחות חותכות לסיפורי הזוועות שהתפשטו, כדי להגביר את הלגיטימציה הבין־לאומית לפעולתה של ישראל. זאת לאחר שחמאס החל למחוק מהרשתות החברתיות את התיעודים שמיהר להעלות כחלק מפרץ האופוריה ביום המתקפה. עוד לפני השלמת פינוי הגופות – ובשעה שזירות הטבח עדיין היו יכולות לשמש הוכחה לסיפורי הזוועה באופן המדויק ביותר – החל צה"ל להכניס כלי תקשורת זרים

לסיורים מודרכים ביישובי הנגב המערבי, וזה נמשך חודשים לאחר מכן. בהמשך, לאחר תחילת התמרון העצים, החל צה"ל להוציא לפועל גם סיורים מודרכים בתוך רצועת עזה. בהמשך נערך גם "סרטון הזוועות", שבו תועדו במשך 47 דקות מעשי הזוועה שביצעו חמאס והפולשים העזתיים, והוא הוקרן בפני גורמים בין לאומיים רבים.

תפנית ראשונה בהתמודדותו של צה"ל בחזית ההסברה, שחידדה את חשיבותו של הקרב על התודעה במלחמה, הייתה ב־17 באוקטובר 2023. בשעה 19:00 באותו ערב שוגר מטח רקטות אל עבר גוש דן והשפלה, וכעשר דקות לאחר מכן החלו לדווח כלי התקשורת העזתיים על תקיפה בבית החולים אל־אהלי, שבה נהרגו כ־500 איש על פי משרד הבריאות ברצועה. צה"ל התעקש לבדוק ולאמת במשך שעות את פרטי המקרה, כדי לספק תחקיר מהימן לתקשורת העולמית. הייתה זו הפעם הראשונה שבה צה"ל נאלץ להתמודד עם ההשלכות הקשות של הקונפליקט בין אמינות המידע למהירות התגובה בעידן דיגיטלי, שבו נרטיב מתעצב ומתקבע בתוך דקות ספורות בדעת הקהל העולמית.

בעוד מדינות שונות בעולם השמיעו גינויים, נדרשו שלוש וחצי שעות עד שצה"ל הודיע רשמית כי ניתוח המערכות המבצעיות לימד שמטח רקטות של הג'יהאד האסלאמי הוא שפגע בבית החולים – ולא צה"ל. הבדיקה וההודעה הרשמית, שזכתה גם לגיבוי של ראש הממשלה, לא הצליחו להדוף בשעות שלאחר מכן את ההתפשטות של פייק ניוז בעולם הערבי והמערבי. בעקבות כך הוכרז על ימי אבל בירדן, בלבנון ובאיראן, ובוטלה פסגה שתכננה ירדן בהשתתפות מלך ירדן עבדאללה, נשיא ארצות הברית ג'ו ביידן, נשיא מצרים עבד אל־פתח א־סיסי וראש הרשות הפלסטינית מחמוד עבאס. חמש שעות לאחר הפיצוץ בבית החולים הצהיר דובר צה"ל רשמית, בגיבוי הקלטות בין פעילי טרור ברצועה, כי צה"ל לא תקף את בית החולים.

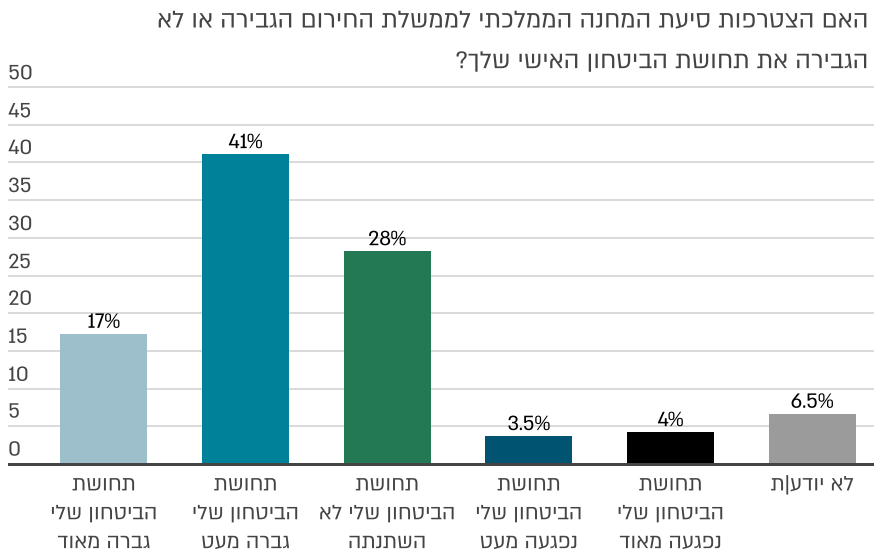
בהמשך פורסמו בתקשורת הישראלית תצלומים, שהוכיחו כי שיגור כושל מתוך הרצועה הוא שהביא לפגיעה החמורה בבית החולים. החשיפה תורגמה לאנגלית ולערבית והופצה לעיתונות הזרה המרכזית. שבוע לאחר התקרית פרסם לראשונה "הניו יורק טיימס" התנצלות והבהרה, שלפיה צה"ל לא תקף בבית החולים, ושפרסום התקרית נעשה בחופזה וללא בדיקה מוקדמת.

היחס לדרג הצנאי והמדיני ולהשגת מטרות הלחימה

לתחושה הקשה של המחדל וההפקרה ב־7 באוקטובר נוספה עד מהרה ההכרה כי מערכות ממשלתיות שלמות אינן מתפקדות ונותנות מענה לצרכים החיוניים ביותר לציבור. תחושה זו השתקפה בסקר שנערך בשבוע השני למלחמה (19-22 באוקטובר 2023). מחצית מהציבור (50 אחוזים) הסכימו עם הטענה כי הדרג המדיני אינו כשיר לנהל את המלחמה, לעומת 44.5 אחוזים שסברו כי הוא כשיר לכך.

מפנה בתחושת הביטחון האישי של האזרחים חל לאחר הצטרפות סיעת המחנה הממלכתי לממשלת החירום וכניסתם של ראשיה, בני גנץ וגדי איזנקוט, לקבינט המלחמה המצומצם שהוקם. מאותו סקר עלה כי תחושת הביטחון האישי של כ־58 אחוזים מהציבור גברה בעקבות הצטרפות סיעת המחנה הממלכתי לממשלה; 28 אחוזים דיווחו כי תחושת הביטחון האישי שלהם לא השתנתה, ואילו כ־7 אחוזים דיווחו כי תחושת הביטחון האישי שלהם נפגעה.

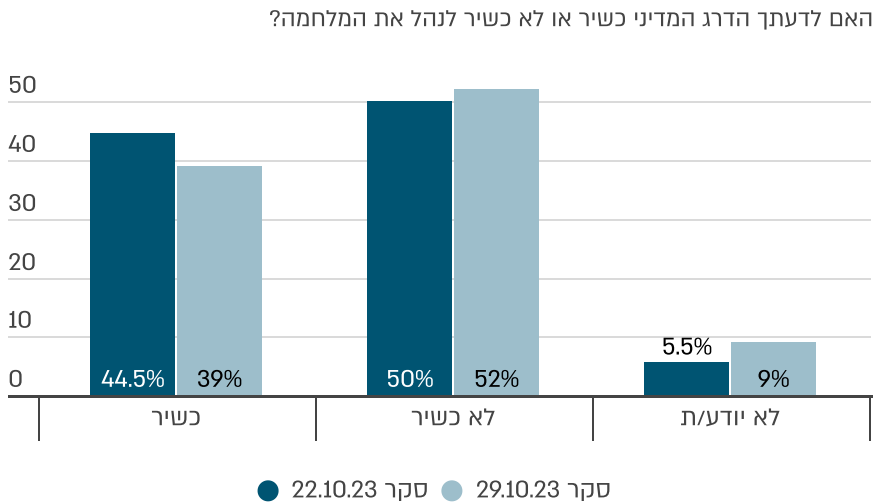
תרשים 9: השפעת הצטרפותה של סיעת המחנה הממלכתי לממשלה על תחושת הביטחון האישי

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023

אולם שבוע לאחר מכן נרשמה ירידה קלה בשיעור הנשאלים שהשיבו כי הדרג המדיני כשיר לנהל את המלחמה; 39 אחוזים השיבו בחיוב לשאלה (לעומת 44.5 אחוזים בסקר הקודם), ושיעור הנשאלים שהשיבו כי הדרג המדיני אינו כשיר עלה מ־50 ל־52 אחוזים.

תרשים 10: כשירות הדרג המדיני לנהל את המלחמה

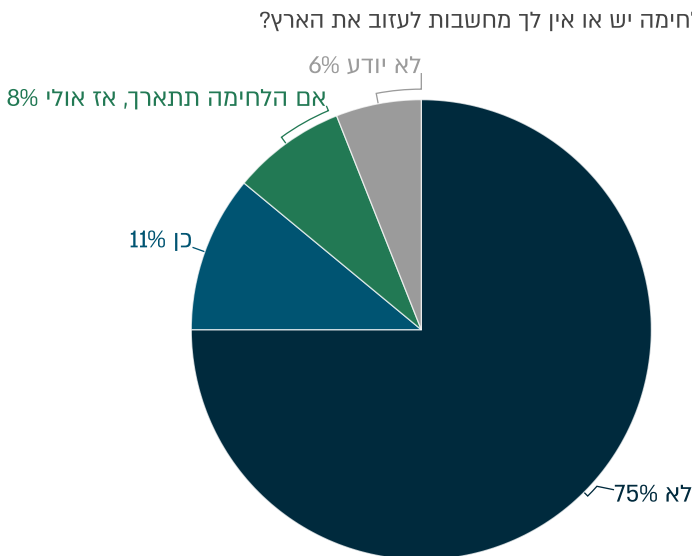
מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023

השלכות תפקוד החזית האזרחית על החברה ועל כוח האדם המגויס

אל הוואקום שנוצר ועד שמוסדות הממשלה החלו לספק מענה, נכנסה החברה האזרחית, שהתארגנה במהירות שיא. היא זו שסיפקה את צורכיהם הבסיסיים של המפונים, של חלק מהציבור שנקלע למצוקה ואף של צה"ל: איתור נעדרים, חלוקת סלי מזון, מציאת בתים למפונים וחיבור בין תורמים של ציוד צבאי בשווי רב בארץ ובחו"ל ובין כוחות מילואים וסדירים שטענו למחסור בציוד. כפי שאירע תמיד בעיתות מלחמה, התגלתה סולידריות חברתית יוצאת דופן. בבתי החולים השתרכו טורים ארוכים של אנשים שמעוניינים לתרום דם, חמ"לים מאולתרים נפתחו בבתי אזרחים, מתנדבים רבים הגיעו לשטחי הכינוס כדי לענות על צורכיהם של החיילים, ורבים אחרים התנדבו למשימות שונות שנחוצות בעורף הייתה גבוהה.

כל אלה הביאו בשבוע הראשון למלחמה לתחושה מחודשת של אחדות ופטריוטיזם. מסקר המכון שנערך בשבוע המלחמה הראשון (12-15 באוקטובר 2023), עלה כי ל-11 אחוזים בלבד מהנשאלים היו מחשבות לעזוב את הארץ בעקבות הלחימה, לעומת 75 אחוזים אשר העידו כי לא היו להם כלל מחשבות על עזיבה.

תרשים 11: השפעת הלחימה על קיומן של מחשבות לעזיבת הארץ

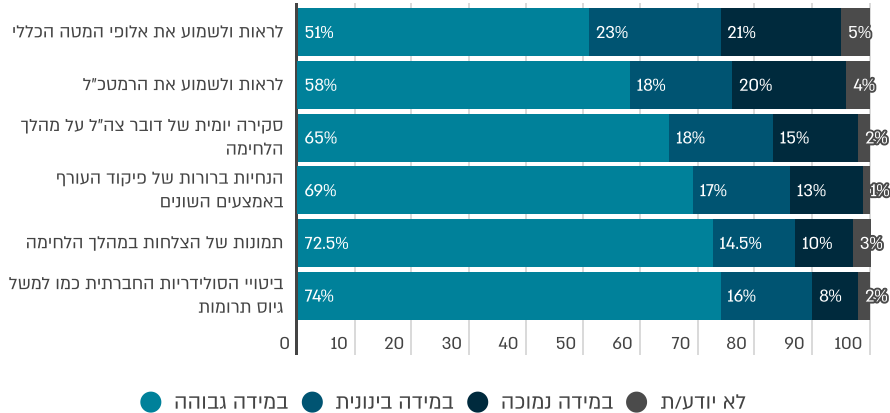

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023

באותו הסקר דיווחו הנשאלים על תופעות שונות והשפעתן על תחושת הביטחון האישי שלהם. ביטויי הסולידריות החברתית זכו לדירוג הגבוה ביותר (74 אחוזים). אחריהם דורגו תמונות של הצלחות במהלך הלחימה (כ-72.5 אחוזים), הנחיות ברורות של פיקוד העורף באמצעים השונים (כ-69 אחוזים), סקירה יומית של דובר צה"ל על מהלך הלחימה (כ-65 אחוזים), לראות ולשמוע את הרמטכ"ל (כ-58 אחוזים) ולבסוף לראות ולשמוע את אלופי המטה הכללי (כ-51 אחוזים).

תרשים 12: תחושת הביטחון האישי

עד כמה כל אחד מהבאים עשוי להגביר את תחושת הביטחון האישי שלך?

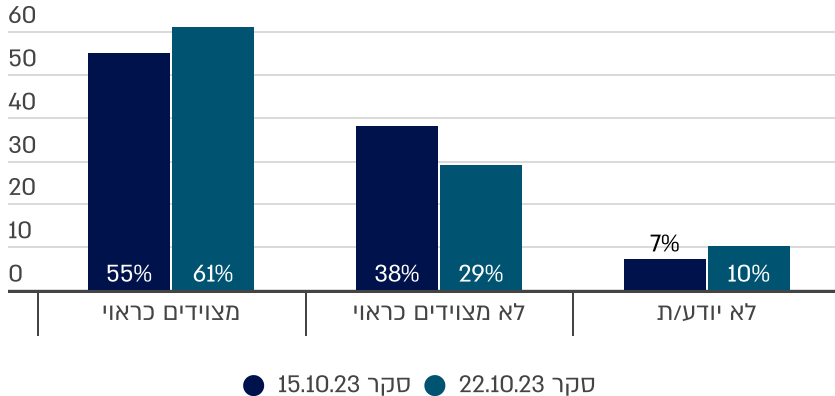

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023

לעומת זאת התחושה שהחברה האזרחית היא ש"מחזיקה את המדינה", אל מול מוסדות הממשלה הלא מתפקדים והכישלון הצבאי המוחץ ב־7 באוקטובר, גרמה לתחושה של חוסר אמון. זו באה לידי ביטוי גם בשיח על חוסר בצידוד תקין ובחלק מהמקרים על חוסר בצידוד באופן כללי לחיילי מילואים, שהתעורר בעקבות דיווחים של חיילים בשטח. בסקר המכון שנערך ב־12-15 באוקטובר 2023, השיבו 38 אחוזים מהנשאלים כי אנשי המילואים אינם מצוידים כראוי. ככל שחלף הזמן הלך שיעור זה ופחת, ובסקר הבא שנערך ב־19-22 באוקטובר 2023, נרשמה עלייה של 6 אחוזים בשיעור הנשאלים שהשיבו כי כוחות המילואים מצוידים כראוי.

תרשים 13: ציוד כוחות המילואים

האם לדעתך כוחות המילואים מצוידים או לא מצוידים כראוי למשימות העומדות בפניהם כעת?

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023

תפיסות הציבור בנוגע ללחימה

תיאום הציפיות הלוקה בחסר בין הציבור ובין הצבא והדרג המדיני בנוגע לטיב המלחמה ולמשכה

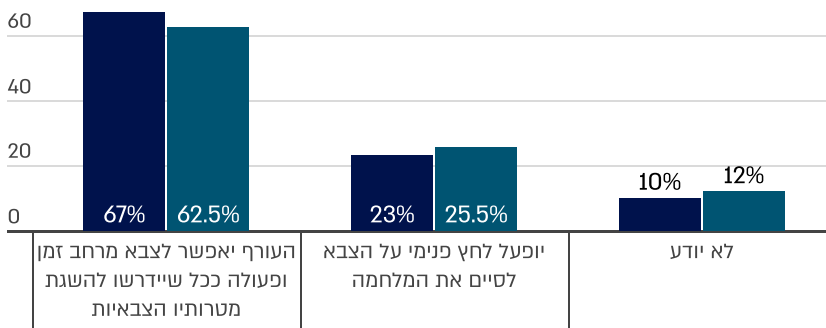
בשבועיים הראשונים למלחמה ניכר היה כי הציבור התקשה לאמוד את המשמעות ארוכת הטווח של המלחמה. בסקר המכון שנערך ב־12-15 באוקטובר 2023, העריכו רק 8 אחוזים שהמלחמה תימשך בין 3 חודשים לשנה, ו־2 אחוזים בלבד העריכו כי המלחמה תימשך יותר משנה. זאת אף שמטרות המלחמה שאישר הקבינט המצומצם ב־16 באוקטובר – מיטוט שלטון חמאס והשמדת יכולותיו הצבאיות והשלטוניות; הסרת כל איום מרצועת עזה על ישראל; יצירת תנאים להחזרת החטופים; חיזוק ההרתעה הישראלית באזור ותחושת הביטחון של אזרחי ישראל – העידו על הכוונה לצאת למלחמה ממושכת, וצה"ל אף הציג לוחות זמנים לפעולה של יותר משנה.

תרמו לקושי הזה בתיאום הציפיות התבטאויות עמומות של האישים המנהלים את המערכה בדרג הצבאי והמדיני. בעוד הרמטכ"ל רב־אלוף הלוי חזה ב־8 באוקטובר "ימי

לחימה ארוכים ומורכבים¹³, הודלף לתקשורת ב־18 באוקטובר מתווה תוכנית המלחמה של שר הביטחון גלנט, שתחם בשבועות בלבד את הלחימה, ואחריה תיקבע "תוכנית יציאה" יחד עם ארצות הברית. באופן לא מפתיע, בסקר העוקב שנערך ב־19-22 באוקטובר 2023, נצפתה ירידה קלה בשיעור הנשאלים שהשיבו כי העורף יאפשר לצבא מרחב זמן ופעולה, אם הלחימה תימשך מספר חודשים; 62.5 אחוזים מהציבור הביעו אמונה כי העורף יאפשר לצבא מרחב זמן ופעולה ככל שיידרשו להשגת מטרותיו הצבאיות, לעומת 67 אחוזים בסקר הקודם שנערך ב־12-15 באוקטובר 2023.

תרשים 14: ההשפעות של משך הלחימה

אם הלחימה תימשך מספר חודשים, עם איזו מהטענות הבאות אתה מסכים יותר?

● סקר 15.10.23 ● סקר 22.10.23

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023

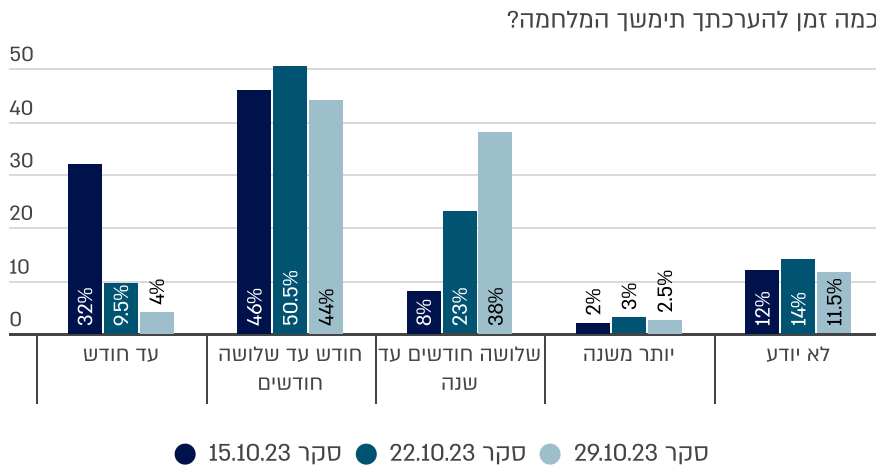
מטרות המלחמה לא נוסחו באופן שהיה ברור לציבור, וכך גם העדיפות ביניהן. בהתאמה לכך דעת הציבור הייתה חלוקה לגבי האופן שבו יש להשיג את מטרות המלחמה מבין האפשרויות השונות: חיסול בכירי חמאס וביסוס שלטון חלופי ברצועת עזה, הרס מוחלט ברצועה, כיבוש ושליטה ישראלית ברצועה, הסרת האיום הביטחוני, החזרת החטופים או פירוז הרצועה מנשק. בסקר המכון שנערך ב־26-29 באוקטובר 2023, השיבו 56 אחוזים

¹³ יואב זיתון, הרמטכ"ל בהצהרתו: "זה זמן למלחמה, צפויים לנו קדימה ימי לחימה ארוכים ומורכבים", ynet, 8 באוקטובר 2023, <https://tinyurl.com/58zpf9cn>.

מהנשאלים כי מטרות המלחמה יושגו באמצעות חיסול בכירים וביסוס שלטון חלופי ברצועה, 16 אחוזים השיבו כי מטרת הלחימה תושג באמצעות הרס מוחלט בעזה, 9 אחוזים השיבו כי המטרה תושג באמצעות כיבוש ושליטה ישראלית ברצועה, 8 אחוזים השיבו כי המטרות יושגו באמצעות הסרת האיום הביטחוני (הריסת מנהרות ויכולות שיגור), 8 אחוזים השיבו כי מטרות המלחמה יושגו על ידי החזרת החטופים, ו-3 אחוזים השיבו כי מטרות הלחימה יושגו באמצעות פירוז הרצועה מנשק.

המשך ההמתנה לתמרון הקרקעי וכן ניסיונות שונים של הדרגים לתאם ציפיות מול הציבור סמוך לכניסה הקרקעית – בהם התבטאות הרמטכ"ל רב־אלוף הלוי מ־24 באוקטובר 2023, שבה הבהיר כי "התרחש כאן אירוע שלא היה כמותו מאז קום המדינה – והוא ידרוש שינוי מהיסוד במציאות הביטחונית. יש לכך מחירים, בין היתר גם במשך המלחמה"¹⁴ – חיזקו את ההכרה בציבור בסיום השבוע השלישי למלחמה (בסקר המכון שנערך ב־26-29 באוקטובר 2023) כי הלחימה תימשך זמן רב. 38 אחוזים מהנשאלים העריכו שהמלחמה תימשך בין 3 חודשים לשנה.

תרשים 15: דעת הקהל בנוגע למשך המלחמה

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023

¹⁴ רב־אלוף הרצי הלוי, הצהרת הרמטכ"ל בפיקוד דרום, אתר צה"ל, יומן המלחמה, 24 באוקטובר 2023.

השיח הציבורי בנוגע לסוגיית החטופים

בשל היותן של יהודית ונטלי רענן אזרחיות אמריקניות, ומכיוון ששוחררו בזכות עסקה אמריקנית-קטארית, ניתן היה לזהות שיח ציבורי סביב החשש מכך שהלוחמה הפסיכולוגית שחמאס מנהל בחסות החטיפה, תנותב על ידו לפילוג פנימי של החברה הישראלית באמצעות שחרור חטופים בעלי אזרחות זרה או כפולה בלבד. שחרורן של יהודית ונטלי עורר סערה נוספת לאחר פרסום התמונה מרגעי השחרור שלהן: הן אחזו בגל הירש, שהיה במרכז התמונה, ובעוד הוא לבש אפוד מגן, הן היו חשופות לחלוטין. התמונה העלתה שאלות רבות על תפקידו ועל נחיצותו המעשית של הירש בניהול הסוגיה, וכן ביקורת על ניצול הסוגיה לטובת הפקת הון פוליטי עבור הממונה עליו. הייתה זו סנונית ראשונה לקראת אירועים נוספים הקשורים בסוגיית החטופים שנוצלו בהקשרים פוליטיים, ואף שימשו כלי לניגוח הצבא.

בהמשך, לאחר שחרורן של יוכבד ליפשיץ ונורית קופר, הצהרתה של ליפשיץ לתקשורת הציפה דילמות חדשות שעמן לא נדרשה ישראל להתמודד עד היום. אל מול הצורך לשמור על ביטחון המידע, שעשוי לספק מידע חיוני על יתר החטופים, וכן השאיפה לגייס את ליפשיץ למסע ההסברה הלאומי, עמדה זכותה לחופש הביטוי כאדם פרטי וכאזרחית במדינה דמוקרטית.

בשעות שלאחר ההצהרה הדגישו כותרות בארץ ובעולם את חלקה האחרון של מסיבת העיתונאים, שבה ציינה ליפשיץ עובדות על הטיפול בה בשבי. אלה היו עשויות להאיר בזרקור הומני את החמאס. התגובה השלילית לכך בישראל הביאה להתכתשות בין גופים שונים, שהטיחו זה בזה את האחריות לניהול התקשורת של הסוגיה. היה זה גם סימן ראשון לתופעה מכוערת במיוחד, שתתחזק ככל שתתמשך המלחמה: הפיכת סוגיית החטופים – לכאורה סוגיה הומניטרית כואבת, שניצבת מעל לכל מחלוקת – לחלק מהפילוג הפוליטי. קהלים מסוימים אף התקיפו את בני משפחות החטופים, וציירו את החטופים עצמם ככמעט בוגדים, שהשאיפה לשחרורם פוגעת בסיכוי לנצח במלחמה. אולם יממה לאחר מכן הוקדשו הכותרות בעולם דווקא לתמונתה של ליפשיץ, שלחצה את ידו של מחבל החמאס בשעה שהועברה לידי הצלב האדום. זו הדגישה דווקא את ההומניות של החטופה, וזכתה לכותרות כמו "מחווה של שלום מול פני הרשע"¹⁵.

¹⁵ "מחווה של שלום, מול פני הרשע": יוכבד ליפשיץ על שערי העיתונים בבריטניה", Ynet, 25 באוקטובר 2023, <https://tinyurl.com/39983cty>.

התפתחויות חברתיות-פוליטיות

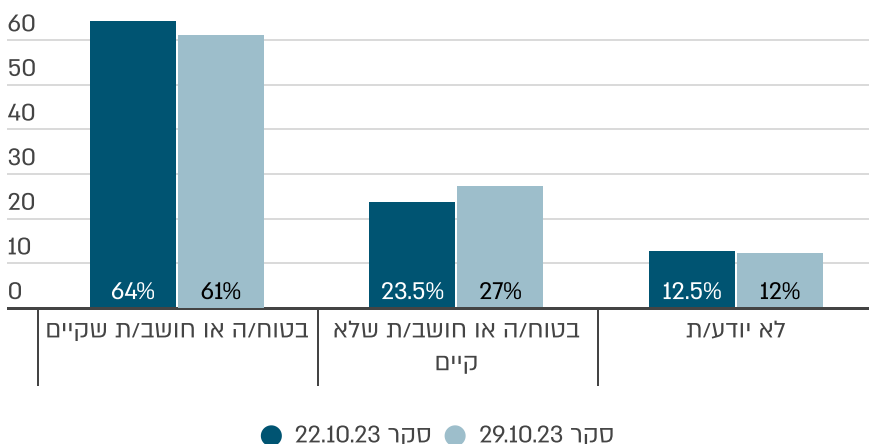
היחסים בין הדרג הצבאי ובין הדרג המדיני

בתחילת המלחמה נראה היה כי שעת החירום משככת את זיכרון החיכוך בין הדרג המדיני לדרג האופרטיבי בשנה שקדמה לה, ונרטיב "הבגידה מבפנים", שניסו חלק מתומכי ראש הממשלה להנחיל בציבור כדי לנקות אותו מאשמה, לא חלחל עדיין. בסקר המכון שנערך ב־19-22 באוקטובר 2023, השיבו 64 אחוזים מהנשאלים כי הם בטוחים או חושבים שקיים שיתוף פעולה יעיל בין הדרגים, לעומת 23.5 אחוזים אשר השיבו להפך.

מגמה זו החלה להשתנות (בתחילה בשיעור מזערי שבטווח טעות הדגימה), ככל שדלפו דיווחים מכוונים על חיכוך בין הדרגים. בשבוע השלישי למלחמה – לנוכח ביקורת ציבורית, שגברה בשל המשך העברת סיוע הומניטרי לרצועה, והתעוררות הדיון בשאלה האם יש להתנות סיוע כזה במידע או בשחרור חטופים – נרשמה ירידה בסקר שנערך ב־26-29 באוקטובר 2023, בשיעור הנשאלים אשר השיבו כי קיים שיתוף פעולה יעיל בין הדרגים. 61 אחוזים השיבו כי הם בטוחים או חושבים שקיים שיתוף פעולה יעיל, בהשוואה ל־64 אחוזים בסקר הקודם שנערך ב־19-22 באוקטובר 2023. 27 אחוזים השיבו להפך, בהשוואה ל־23.5 אחוזים בסקר הקודם.

תרשים 16: שיתוף הפעולה בין הדרג המדיני ובין הדרג הצבאי בניהול המלחמה

האם לדעתך קיים או לא קיים שיתוף פעולה יעיל בין הדרג המדיני ובין הדרג הצבאי בניהול המלחמה?

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023

אמון הציבור

הפער בין מידת האמון בצבא במובן המקצועי ובין מידת האמון במובן הערכי

בשעות הרבות, ויש שיגידו בימים הרבים שנדרשו לדרג המדיני והדרג הצבאי כדי למלא את תפקידם, שאלו תושבי חבל ארץ שלם בקבוצות הווסטאפ וברשתות החברתיות "איפה צה"ל?" זו הייתה תחילתו של משבר אמון, שבא לידי ביטוי בפער בין אמונו של הציבור בצה"ל כצבא מקצועי שניתן להסתמך עליו, ובין אמונו של הציבור בצה"ל כצבא שאליו חש זיקה רגשית מתוקף היותו "צבא העם", השלוב בזיכרון התרבותי, ההיסטורי והאישי של כמעט כל אזרח ישראלי במדינה.

הכישלון המקצועי של צה"ל נתפס בתודעה הציבורית ככישלון ערכי. זאת בשל חוסר היכולת של הציבור לגשר על הפער בין יכולות הצבא לתקוף תקיפות נועזות מעבר לקווי האויב ותפיסת צה"ל כ"צבא החזק במזרח התיכון" ובין חוסר היכולת של הצבא לספק ביטחון בסיסי במשך שעות רבות כל כך, בשעה שכל המדינה הייתה עדה בשידור חי לקריאות התושבים לסיוע שלא הגיע.

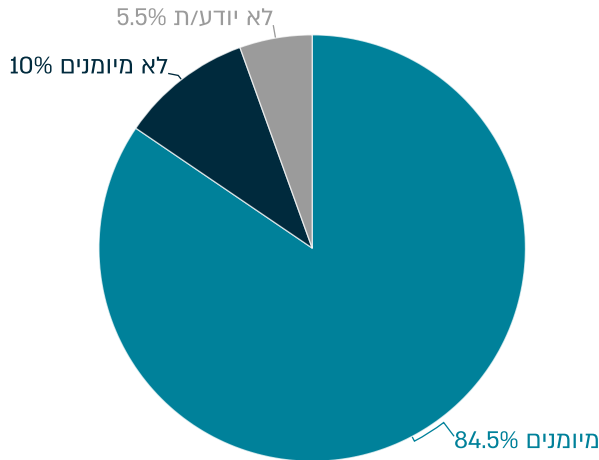
לשבר זה היו פנים רבות: הכישלון לתת התרעה למתקפה הביא לחוסר אמון בערכו של המודיעין. כמו כן העובדה שביישובים רבים נשארו כיתות הכוננות לבדן בעוד כוחות צה"ל בוששו מלהגיע, יצרה תחושות קשות של הפקרה ואכזבה. חמור וסמלי במיוחד היה המקרה של קיבוץ ניר עוז, שכרבע מתושביו נרצחו או נחטפו עד שעות הצהריים, טרם הגעתו של כוח צה"ל למקום. בימי המלחמה הראשונים השמיעו אזרחים פעמים רבות בתקשורת את האמירה ש"הופר החוזה בין צה"ל לאזרחים".¹⁶

ואולם חרף כישלוננו המקצועי של צה"ל המשיך הציבור לגלות אמון בצבא, בעיקר בלוחמים, שנתפסו כמנותקים מן הכישלון בצמרת. בסקר המכון שנערך ב-12-15 באוקטובר 2023, השיבו 84.5 אחוזים מהנשאלים כי החיילים בדרג השדה מיומנים לקראת המשימות הנדרשות כעת, לעומת 10 אחוזים אשר השיבו להפך. גם מי שהיו להם בני משפחה בדרגה ראשונה שלקחו חלק בלחימה וגם אלו שהתגוררו בנגב המערבי או ביישובי גבול הצפון, השיבו באופן דומה.

¹⁶ ד"ר רמי רום, "החוזה שהופר ומשבר האמון – נתניהו, כמו דיין ב'73', מסרב לקחת אחריות", זמן ישראל, 26 באוקטובר 2023, <https://tinyurl.com/3x92estd>.

תרשים 17: מיומנות דרג השדה

האם לדעתך החיילים בדרג השדה מיומנים או לא מיומנים לקראת המשימות הנדרשות כעת?

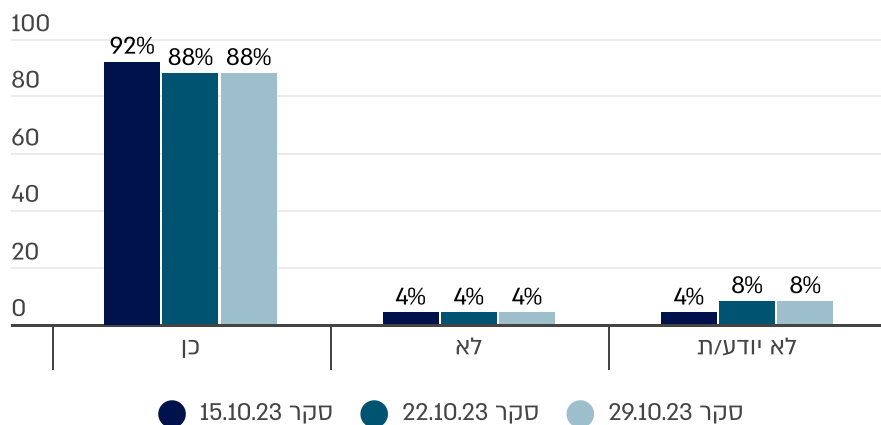

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023

ההלם הראשוני אף הביא להבעת אמון גורפת ביכולתו של צה"ל לנצח בלחימה, אבל ככל שפג ההלם, הלכה גם זו וירדה: בשבוע הראשון למלחמה השיבו 92 אחוזים כי צה"ל ינצח במלחמה בעזה, ובשבוע השני השיבו כך 88 אחוזים. 91 אחוזים השיבו בסקר הראשון (12-15 באוקטובר 2023) כי צה"ל יהיה מסוגל לנצח בלחימה בצפון, אם יידרש לכך. בסקר שנערך בשבוע השני (19-22 באוקטובר 2023) חלה ירידה של 5 אחוזים בשיעור הנשאלים שהשיבו כך. בסקר מאוחר יותר, שנערך ב-26-29 באוקטובר 2023, המשיכו הנשאלים לטעון כי צה"ל ינצח במערכה בעזה ובצפון (88 אחוזים בדרום ו-86.5 אחוזים בצפון בהתאמה), אבל שבר האמון התגלה כאשר נפרטו אמירות כלליות אלה לפרטים מעשיים, לדוגמה האמון כי האיום הביטחוני בנגב המערבי ואיום הרקטות מרצועת עזה יוסרו (במלואם או בחלקם) (64 אחוזים ו-65.8 אחוזים בהתאמה) או שמטרות הלחימה בעזה יושגו (56 אחוזים). שיעור הנשאלים שהאמינו כי האיום יוסר במלואו היה כ-22 אחוזים בלבד. תוצאות אלה מעידות עד כמה משמעות המונח "ניצחון במערכה" לא הייתה ברורה לציבור.

תרשים 18: דעת הקהל בנוגע לניצחון במלחמה בעזה

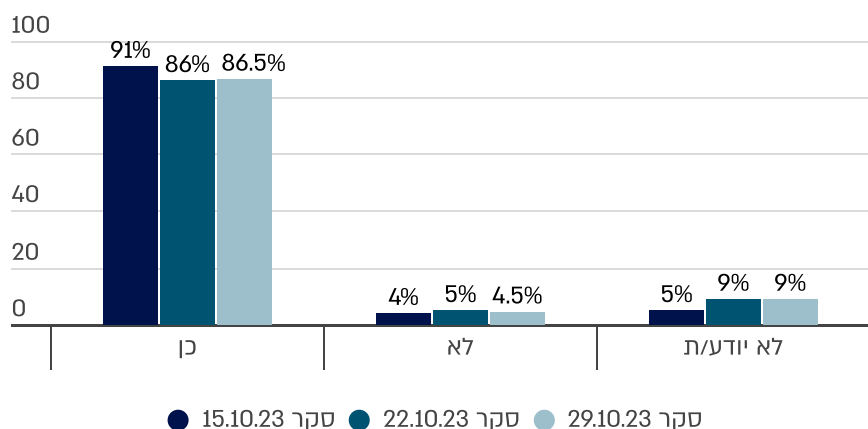
האם לדעתך צה"ל ינצח או לא ינצח במלחמה בעזה?

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023

תרשים 19: דעת הקהל בנוגע לניצחון במלחמה בצפון

אם תפרוץ מלחמה בגבול הצפון, האם לדעתך צה"ל ינצח בה?

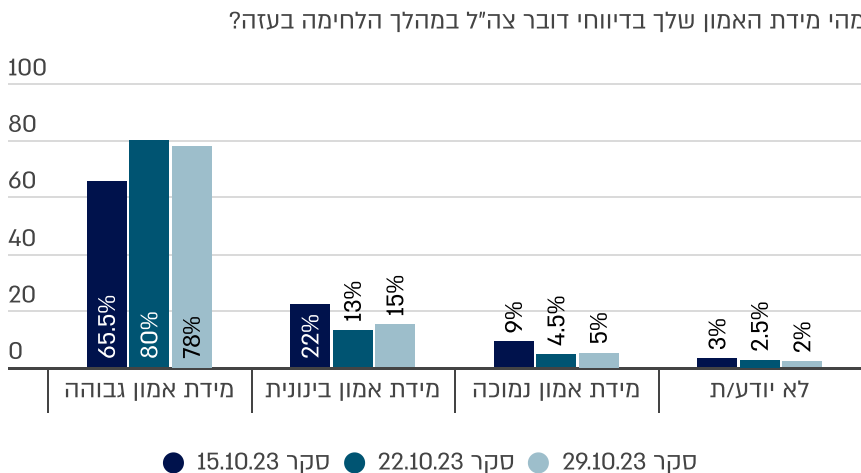

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023

אמון בדיווחי דובר צה"ל ובאישים המובילים את המערכה בדרג הצבאי והמדיני

מהימים הראשונים למערכה, ובניגוד להיעלמותם הכמעט מוחלטת של בכירי הדרג המדיני מאמצעי התקשורת, נתפס דובר צה"ל תת־אלוף דניאל הגרי כ"פנים של המלחמה". הופעותיו בתקשורת זכו למידה רבה של אמון: בסקר המכון שנערך ב־12-15 באוקטובר 2023, בעוד ההלם מאירועי 7 באוקטובר היה בשיאו, 65.5 אחוזים מהציבור היהודי הביעו מידת אמון גבוהה, 22 אחוזים הביעו מידת אמון בינונית, ו־9 אחוזים הביעו מידת אמון נמוכה. בשבוע השני, בסקר שנערך ב־19-22 באוקטובר 2023, נרשמה עלייה במידת האמון הגבוהה ל־80 אחוזים, נתון שנותר יציב גם בשבוע השלישי ללחימה. כלל הממצאים העידו על מיצובו של תת־אלוף הגרי (מפקד שיטת 13 בעבר) כדובר אמין ואנושי וכלוחם המכיר את השטח.

תרשים 20: אמון בדיווחי דובר צה"ל בלחימה בעזה

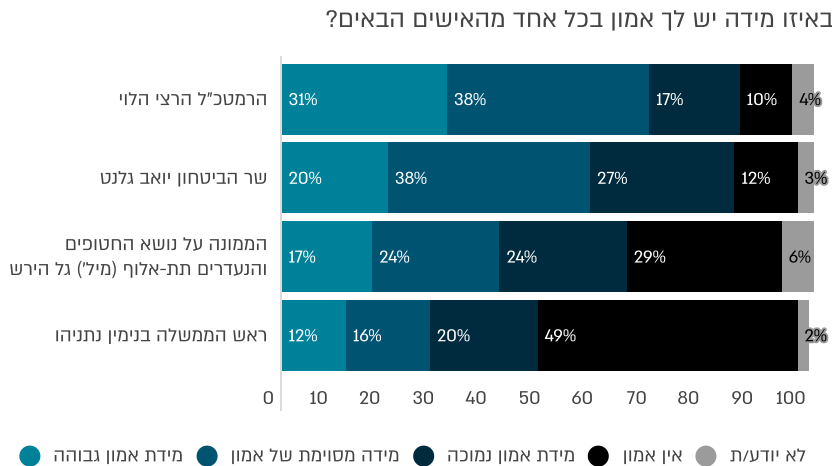

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023

אולם העובדה שהגרי היה כמעט היחיד שהופיע באופן קבוע בפני הציבור, וההישענות על האמון בו כדי להעביר דרכו מסרים, שלא נגעו בהכרח לתחומי אחריותו ותפקידו, היו עתידות לכרסם גם במידת האמון בדיווחיו.

אף שלקח אחריות באופן מפורש מראשית המלחמה, זכה הרמטכ"ל רב־אלוף הלוי לרמת אמון נמוכה בהרבה מזו של הגרי; בסקר המכון שנערך ב־26-29 באוקטובר 2023, העידו 31 אחוזים מהנשאלים על מידת אמון גבוהה ברמטכ"ל, 38 אחוזים העידו על מידה מסוימת של אמון, 17 אחוזים העידו על מידת אמון נמוכה, וכ־10 אחוזים טענו כי אין להם אמון בו. נתונים אלה הם נמוכים מאוד עבור הרמטכ"ל, שכן זו המשרה הזוכה בדרך כלל למידת האמון הגבוהה ביותר בציבור הישראלי. ואולם זה היה עדיין שיעור גבוה בהרבה מזה שלו זכו בכירים אחרים, ובעיקר ראש הממשלה נתניהו. באותו סקר רק 12 אחוזים מהנשאלים השיבו כי יש להם מידת אמון גבוהה בראש הממשלה, 16 אחוזים השיבו שיש להם מידה מסוימת של אמון, 20 אחוזים השיבו שיש להם מידת אמון נמוכה, וכמעט חצי מהמשיבים (49 אחוזים) טענו כי אין להם אמון בראש הממשלה.

תרשים 21: אמון באישים

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023

שלב ב: 28 באוקטובר 2023 – 7 בינואר 2024

האירועים המרכזיים בלחימה

ראשיתו של שלב זה במלחמה ב־28 באוקטובר 2023 עם תחילת התמרון הקרקעי ברצועת עזה וכניסתן של אוגדות צה"ל השונות לצפון הרצועה. ב־28 באוקטובר 2023 נכנסו כוחות אוגדה 162 לצפון הרצועה דרך ציר החוף והחלו לפעול בג'באליה. ב־29 באוקטובר 2023 חצו כוחות אוגדה 252 את גדר הגבול והחלו את קרב בית חאנון. ב־30 באוקטובר 2023 – לצד המשך הרחבת הפעילות ברצועת עזה וכניסת כוחות חי"ר, שריון והנדסה נוספים לרצועה – חולצה החיילת אורי מגידיש משבי חמאס. ב־31 באוקטובר 2023 נפגע נמ"ר של חטיבת גבעתי מטיל נ"ט, ו־11 לוחמים נהרגו. אירוע זה זכה לתהודה ציבורית נרחבת ועורר שיח בנוגע לנכונות של הציבור הישראלי לספוג אבדות קשות במהלך התמרון הקרקעי. בתחילת נובמבר 2023 השלימו הכוחות את ביתור הרצועה לשני חלקים והחלו לפעול בתוך העיר עזה. בין היתר התמקדה הפעילות במחנה הפליטים שאטי, בצפון מערב העיר ובאזור בתי החולים שיפא, אל־קודס ובית החולים האינדונזי.

פעילות צה"ל בבתי חולים ברצועת עזה

באמצע נובמבר 2023 החל צה"ל לפעול במספר בתי חולים ברצועה, בהם בית החולים לילדים רנתיסי, בית החולים אל־קודס ובית החולים שיפא. לאחר פעולה בבית החולים לילדים רנתיסי, חשף צה"ל כי במרתף בניין בית החולים נמצאו פריטים היכולים להעיד על כך שבמקום הוחזקו חטופים. כמו כן הדגיש דובר צה"ל כי הפעולה בבית החולים שיפא בוצעה לאחר שהנהלת בית החולים עודכנה על כניסת הכוחות למתחם ולאחר שבוצע מאמץ לפינוי בית החולים מחולים ותושבים חוסים. כוחות צה"ל מסרו ציוד רפואי, אינקובטורים ומזון תינוקות לבית החולים. הם אף ניסו להעביר דלק בעקבות טענות למחסור בדלק, שהקשה על הפעלת מתקנים רפואיים, אולם סורבו על ידי הנהלת בית החולים, ככל הנראה בשל לחץ מצד חמאס. במהלך הפעולה בבית החולים שיפא ולאחריה הקפיד צה"ל לחשוף בפני התקשורת הישראלית והזרה ראיות להימצאות מחבלים במרחב ולשימוש במטרות טרור. כמו כן הוצגו ראיות להימצאות חטופים בבית החולים, בין היתר כדי לגייס תמיכה בין־לאומית לפעולות צה"ל. נוסף על כך חולצו מעזה בשבוע השלישי לתמרון הקרקעי (12–18 בנובמבר 2023) גופותיהן של שתי חטופות – יהודית וייס ונועה מרציאנו ז"ל.

במקביל לפעילות צה"ל בחזית הדרום בשלב זה, נמשכו כל העת שיגורי רקטות, טילי נ"ט וכטב"מים הן מצד חזבאללה והן מצד הזרוע הצבאית של חמאס בלבנון. מרבית השיגורים כונו לעבר יישובי קו העימות, ובמספר פעמים הורחבו הטווחים והגיעו עד אזור מפרץ חיפה – השיגור ארוך הטווח הנרחב ביותר מאז מלחמת לבנון השנייה. צה"ל הגיב לשיגורים בירי ארטילרי ובירי מהאוויר לעבר יעדים צבאיים של חזבאללה. כמו כן נמשכו האיומים גם מזירות נוספות. בין היתר שוגרו כטב"מים ורקטות משטח סוריה, מגבולה המזרחי של ישראל ומים סוף לישראל. צה"ל הצליח ליירט את מרבית המטרות, והגיב באמצעות תקיפות בשטח סוריה.

באמצע נובמבר 2023 הודיע צה"ל כי השלים את ההשתלטות על מחנה הפליטים שאטי בעיר עזה. לאחריה הורחבה הפעילות ההתקפית של צה"ל לשכונות נוספות ברצועה, ובכלל זה שכונות זיתון וג'באליה. לקראת סוף נובמבר פעלו כוחות צה"ל ברוב צפון הרצועה, ובכלל זה גם בבית חאנון וברובה של העיר עזה.

לצד זאת חלה עלייה בגבול הצפון באינטנסיביות הלחימה, שלוותה בשיגורי טילים, רקטות וכטב"מים לעבר יישובים בגבול הצפון, ואלה כללו לעיתים מטחים של עשרות פריטי אמל"ח. צה"ל הגיב ותקף תשתיות טרור בלבנון בתגובה לירי חזבאללה. בזירות המשניות נמשכו שיגורים בעצימות נמוכה לעבר ישראל, שירותו על ידי צה"ל. עם זאת מאמצע נובמבר 2023 הסלימו החות'ים את איומיהם – הם החלו לאיים כי יפגעו בספינות ישראליות בים האדום, זאת באמצעות כרזות של לשכת ההסברה החות'ית ונאומים שונים. בהמשך החדש מימשו החות'ים את איומיהם כאשר חטפו ספינה הקשורה לישראל, ותקפו והשתלטו על שתי ספינות נוספות שהיו בעלות זיקה לישראל.

עסקת שחרור החטופים

ב־22 בנובמבר 2023 אישרה ממשלת ישראל את העסקה לשחרור החטופים, שבה התחייב חמאס לשחרר 50 אזרחים ישראלים. בתמורה לכל משוחרר התחייבה ישראל לשחרר שלושה אסירים ביטחוניים פלסטינים, לקיים הפוגה בלחימה ולהגדיל את הסיוע ההומניטרי. כן הוסכם כי ניתן יהיה להאריך את ההפוגה בתמורה לשחרור חטופים נוספים, תיתן קדימות בשחרור לנשים וילדים, ויעשה מאמץ לא להפריד משפחות. העסקה אושרה בממשלה ברוב גדול, והיחידים שהתנגדו לה בהצבעה היו שלושת חברי הממשלה ממפלגת עוצמה יהודית. שרי הציונות הדתית ששקלו להתנגד, ציינו כי השתכנעו מהנימוקים בעד העסקה ומדברי הצבא בדבר יכולתו לשוב ולהילחם, ולכן הצביעו בעד העסקה.

בהמשך, בין 24 בנובמבר ל־1 בדצמבר 2023, התקיימה הפוגה הדדית בלחימה, והעסקה מומשה. ההפוגה בלחימה כללה גם את הלחימה בחזית הצפון. מלבד הפוגה בלחימה כללה העסקה גם שחרור אסירים ביטחוניים תמורת שחרור חטופים ישראלים וזרים – בעיקר נשים וילדים והכנסת דלק וסיוע הומניטרי לרצועת עזה. הפעימה הראשונה של שחרור החטופים עברה כסדרה, הפעימה השנייה עוכבה על ידי חמאס בטענה כי ישראל הפרה את ההסכם, אך לבסוף היא בוצעה. העסקה הוארכה פעמיים ביומיים, ובסך הכול נמשכה ההפוגה בלחימה שבע יממות, ושוחררו במהלכה 80 אזרחים ישראלים תמורת שחרור 210 אסירים פלסטינים. במקביל שוחררו שלא במסגרת העסקה ישראלי אחד בעל אזרחות רוסית ו־24 בעלי אזרחות זרה. ההפוגה בלחימה הופרה פעמיים, אך ככלל נשמר השקט בחזית הדרום ובחזית הצפון. עם זאת המשיכו החות'ים בהתקפותיהם על כלי שיט בים האדום גם במהלך הפסקת האש.

קריסת העסקה יוחסה בין היתר לחוסר הנכונות של חמאס לעמוד בתנאים שהוגדרו במשא ומתן ולתת קדימות לשחרור נשים וילדים. בין היתר טען חמאס שאינו יכול להביא לשחרורם של שירי ביבס ושני ילדיה, אריאל וכפיר ביבס, שהיו חלק מרכזי בשיח הציבורי על החטופים. בהמשך לכך הודיע חמאס ב־29 בנובמבר 2023 כי שירי וילדיה נהרגו בהפצצות צה"ל, ולמחרת אף פרסם סרטון שבו נראה ירדן ביבס בחיים, בעת שבישרו לו את החדשות על מותם של בני משפחתו, והוא קרא לראש הממשלה לפעול להחזרת גופותיהם. ב־1 בדצמבר 2023 הציע חמאס להחזיר לישראל שבע נשים ושלושה חטופים מבוגרים, אף שלכאורה היו בידיו יותר נשים. הצעה זו נתפסה בישראל כהפרת ההסכם, ולכן הובילה לקריסתו.

במקביל לעסקת החטופים ובימים שאחריה דיווח צה"ל על מותם של מספר חטופים במהלך השבי בידי חמאס וכן על קביעת מותם של מספר הרוגים ב־7 באוקטובר, בהם מפקד החטיבה הדרומית באוגדת עזה. מותם של החטופים נקבע על ידי ועדת מומחים של משרד הבריאות, יחד עם המכון לרפואה משפטית, הרב הראשי לישראל ומשרד הדתות. הקביעה נעשתה הודות לשילוב בין ממצאים שנאספו למידע מודיעיני מבוסס. על אף התהליך המורכב כבר בשלב זה התפתח שיח ברשתות החברתיות, שהטיל ספק בכך שחטופים אכן נהרגו ב־7 באוקטובר ולא מאוחר יותר. היו שטענו כי צה"ל אינו מדווח אמת לציבור, בין היתר משום החשש כי הדבר יצמצם את התמיכה הציבורית בפעילות הקרקעית ברצועת עזה על רקע הדאגה שהיא תוביל לפגיעה בחטופים.

ב־1 בדצמבר 2023, בעקבות קריסת הפסקת האש ושיגור רקטות על ידי חמאס לעבר ישראל, חודשה הלחימה. עם חידוש הלחימה פעלו כוחות צה"ל בצפון הרצועה באזור ג'באליה ושג'אעיה, במרכז הרצועה באזור דיר אל־בלח ובדרום הרצועה, באזור ח'אן יונס ורפיח. באזורים אלו התנהלו קרבות עצימים, והיו אבדות רבות לצה"ל, אך לחמאס היו אבדות רבות אף יותר. ב־5 בדצמבר 2023 השלים צה"ל את כיתור מחנה הפליטים ג'באליה. ב־6 בדצמבר 2023 פתחו כוחות צה"ל בהתקפה משולבת נגד מרכזי הכובד של חמאס בח'אן יונס. נוסף על כך צה"ל חילץ מספר גופות של חטופים בתחילת דצמבר 2023. כמו כן התבצעה ב־8 בדצמבר 2023 פעולה צבאית לשחרור חטוף, שנכשלה והובילה לפציעתם של שני לוחמי צה"ל. חמאס פרסם סרטון שלא שודר בישראל, ובו טען כי אחד החטופים נהרג כתוצאה מהפעולה הישראלית. בתחילת ינואר 2024 פרסם צה"ל כי סהר ברוך הוא החטוף שנהרג בפעולת החילוץ הכושלת.

ב־15 בדצמבר 2023 הרג כוח צה"ל שלושה חטופים ישראלים (אלון שמריז, יותם חיים וסאמר טלאקה ז"ל). זאת לאחר שסבר בטעות כי מדובר במחבלים, בשל העובדה שמדובר היה באזור לחימה שהיו בו היתקלויות רבות סמוך למועד האירוע. בתקרית ירה כוח צה"ל בשלושה אנשים שהלכו כקבוצה, בלי חולצות ועם דגל לבן. קלע שהיה כמה עשרות מטרים מהם ירה לעברם והרג שניים מהם, בעוד השלישי הצליח להימלט למבנה סמוך בעת שצעק "הצילו". אחד המפקדים כרז לו לצאת החוצה, וכשהוא יצא, הוא נורה ונהרג. לאחר הירי נקראו לוחמי הנדסה קרבית לוודא כי הגופות אינן ממולכדות. למראה אחת מהן התעורר במפקד הגדוד חשד שמדובר בגופת ישראלי, והגופות הועברו לבדיקה שבה התגלתה זהותן. תחקיר האירוע חשף כי הכוח שירה בחטופים פעל בניגוד להוראות הפתיחה באש. ממצאים מהתחקיר פורסמו בתקשורת, וצה"ל הודיע כי לא ינקוט צעדים נגד החיילים שהיו מעורבים בירי.

ב־17 בדצמבר 2023 פרסם דובר צה"ל כי כוחות צה"ל חשפו במהלך פעילותם את המנהרה הגדולה ביותר שנחשפה עד כה ברצועת עזה. המנהרה כללה תשתיות ביוב, חשמל וקשר, ודלתות הדף שנועדו למנוע את כניסת כוחות צה"ל. גודל המנהרה אפשר תנועת כלי רכב בתוכה, ונמצאו בה אמצעי לחימה רבים.

במקביל לחידוש והרחבת הלחימה באזור עזה, חידש חזבאללה את הירי לעבר שטח ישראל. כפועל יוצא מכך המשיך צה"ל לפעול גם בגבול הצפון בתגובה לירי, הרחיב והעמיק את פעולותיו בשטח לבנון, ונקט מדיניות של חיסולי מפקדים בחזבאללה וחמאס בלבנון.

בזירות המשניות זוהו במהלך פרק זמן זה מספר שיגורי רקטות משטח סוריה לעבר ישראל. צה"ל תקף בתגובה מטרות בשטח סוריה. במקביל המשיכו החות'ים במאמץ לפגוע בכלי שיט ישראליים או בכלי שיט הנעים לכיוון ישראל בים האדום, אלא אם נועדו למתן סיוע הומניטרי לרצועת עזה. כך הותקפו מספר ספינות מסחריות באזור באב אל-מנדב. כתוצאה מהתקיפות הודיעו מספר חברות ספנות בין-לאומיות כי הן מפסיקות להפליג בים האדום, צעד שהשפיע בצורה ניכרת על הסחר הבין-לאומי. בעקבות זאת הכריז מזכיר ההגנה האמריקני על מבצע "שומר השגשוג" להגנה על נתיבי המסחר בים האדום ובמפרץ עדן, והוקם כוח רב-לאומי כדי לאבטח ספינות מסחריות הנעות בנתיבי השיט הרלוונטיים. לצד זאת ביצעו ארצות הברית ובריטניה תקיפות בתימן כנגד יעדים צבאיים של החות'ים. לצד תקיפות הספינות המשיכו החות'ים בניסיונותיהם לשגר טילים וכטב"מים לעבר ישראל, שאותם יירט צה"ל. בישראל התקיים אז שיח תקשורתי נרחב על כך שהיא אינה מגיבה בעוצמה על מתקפות החות'ים אלא מותירה את התגובה אליהם בידי הקואליציה הבין-לאומית.

ב-26 בדצמבר 2023 הודיע דובר צה"ל כי הושגה שליטה מבצעית בשכונות זיתון, שג'אעיה, רימאל ומחנה הפליטים שאטי, שהיו מוקדי שליטה מרכזיים של חמאס ברצועה. בהמשך לכך עבר מוקד הלחימה בסוף דצמבר ובתחילת ינואר 2024 לדרום רצועת עזה, ובפרט לאזור ח'אן יונס.

בה בעת נמשכה הלחימה בצפון הרצועה, בשכונות דרג' תופאח ובמרכז הרצועה, באזור אל-בריג'. ב-8 בינואר 2024 הודיע דובר צה"ל כי כוחות צה"ל השלימו את פירוק המסגרת הצבאית של חמאס בצפון הרצועה. בעקבות ההכנות למעבר לשלב ג של הלחימה החל שחרור כוחות מילואים.

במקביל נמשכה כל העת הלחימה בגבול הצפון; שוגרו רקטות, טילים וכטב"מים מצד חזבאללה לעבר יישובי הצפון, ובעקבות זאת היו תקיפות תגובה של צה"ל. כמו כן נמשכו שיגורי רקטות מסוריה לעבר ישראל. גם במקרה זה הגיב צה"ל באש לעבר מקורות הירי. ב-2 בינואר 2024 חיסל צה"ל את בכיר חמאס סלאח אל-ערורי בלבנון. בתגובה לחיסול תקף חזבאללה את יחידת הבקרה האווירית במירון וטען כי נגרמו לבסיס פגיעות ישירות. נמשכו גם תקיפות החות'ים כנגד ספינות בים האדום ותקיפות תגובה של ארצות הברית ובריטניה.

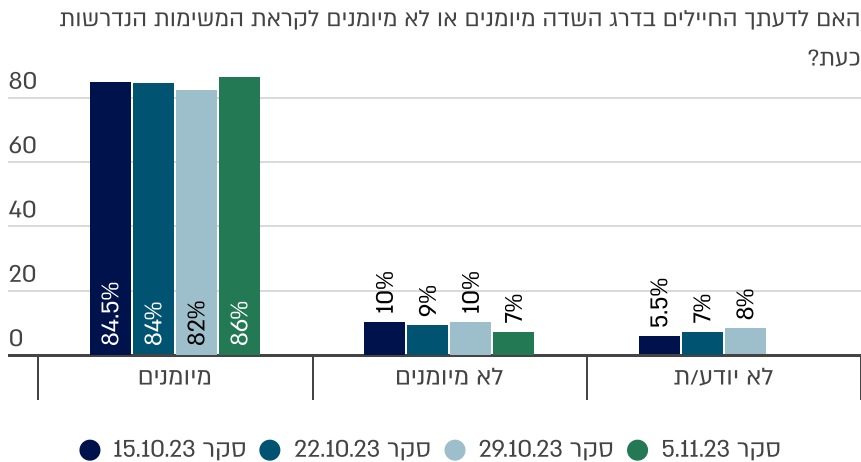
היחס לדרג הצבאי והמדיני ולהשגת מטרות הלחימה

תפיסות הציבור בנוגע ללחימה

יכולות הצבא, הישגיו ותפיסת הניצחון

בתחילת התמרון העצים ברצועת עזה ניכר היה כי יש לציבור מידת אמון גבוהה בכשירות הדרגים השונים בצבא, אף כי נראה היה שקיים פער מסוים בין תפיסותיו בנוגע לדרגי השדה לתפיסותיו בנוגע לדרג הפיקוד הבכיר. כך למשל בסקר המכון שהתקיים ב־2–5 בנובמבר 2023, השיבו 86 אחוזים מהנשאלים כי החיילים בדרג השדה מיומנים לקראת המשימות הנדרשות. מנגד, בסקר שהתקיים ב־26–29 באוקטובר 2023, רק 76 אחוזים מהנשאלים השיבו כי מפקדי צה"ל הבכירים כשירים להוביל את צה"ל בעת הנוכחית. במרבית השלב הזה של הלחימה האמון ברמטכ"ל נותר יציב ועמד על כ־70 אחוזים.

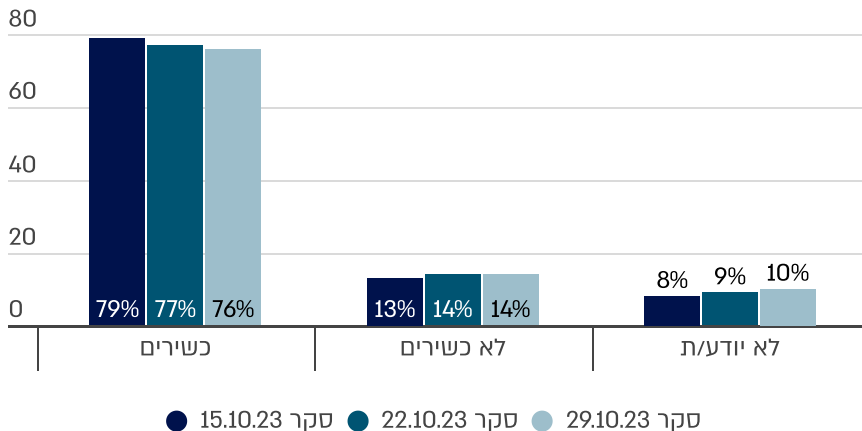
תרשים 22: מיומנות דרג השדה

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, נובמבר 2023

תרשים 23: כשירות ההובלה של מפקדי צה"ל

האם לדעתך מפקדי צה"ל הבכירים כשירים או לא כשירים להוביל את צה"ל בעת הנוכחית?

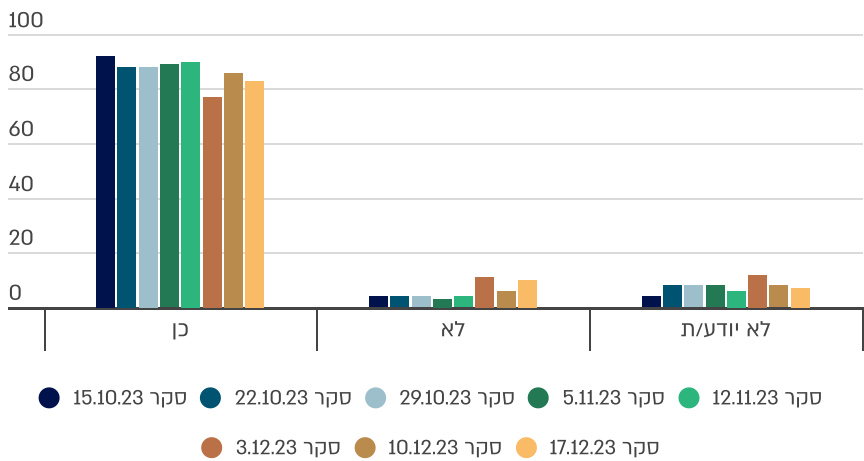

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023

לנוכח מידת האמון הגבוהה יחסית שהביע הציבור בכשירות הדרגים השונים, אין זה מפתיע כי לאורך מרבית התמרון העצים הביע הציבור מידת אמון גבוהה (אף כי הולכת ופוחתת) ביכולתו של הצבא לנצח במערכה בעזה ובמערכה אפשרית בצפון. בתחילת התמרון היה שיעור הנשאלים שהשיבו כי צה"ל ינצח במערכה בעזה כ-90 אחוזים, ובסקר האחרון שבו נשאלה שאלה זו (14-17 בדצמבר 2023) היה שיעורם 83 אחוזים. באופן דומה, בתחילת התמרון השיבו כ-87 אחוזים מהנשאלים כי צה"ל ינצח במערכה בצפון, אם זו תיפתח, ובסקר שהתקיים ב-14-17 בדצמבר 2023, השיבו כך 81 אחוזים מהנשאלים. עם זאת המקור של מידת האמון הגבוהה הזו אינו טמון בהכרח בתפיסה רציונלית של יכולות הצבא, אלא הוא במידה רבה תוצר של הזיקה הרגשית של הציבור לצבא ושל נכונותו להשהות את שיפוטו בנוגע לאירועי 7 באוקטובר.

תרשים 24: סיכויי של צה"ל לנצח במלחמה בעזה

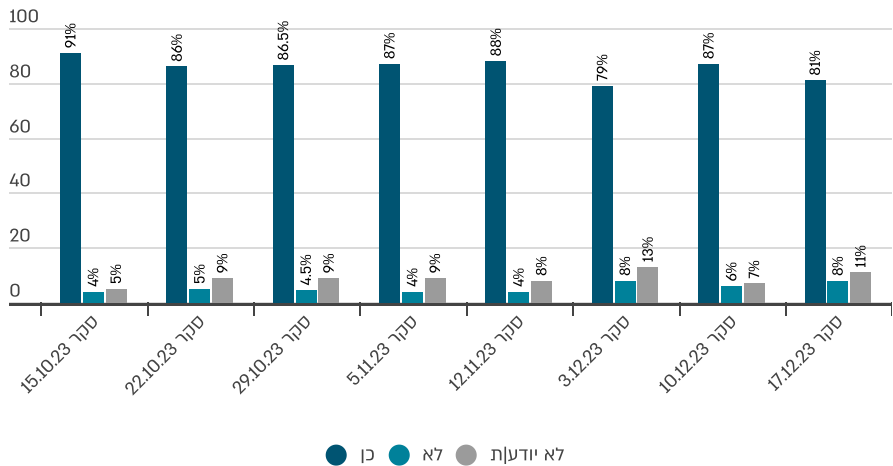
האם לדעתך צה"ל ינצח או לא ינצח במלחמה בעזה?

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, דצמבר 2023

תרשים 25: סיכויי של צה"ל לנצח במלחמה בצפון

אם תפרוץ מלחמה בגבול הצפון, האם לדעתך צה"ל ינצח בה?

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, דצמבר 2023

יתר על כן, מענים לשאלות שנועדו לבחון את תפיסת הניצחון של הציבור, הצביעו על עמדה מורכבת של הציבור בנוגע לשאלה מה ייחשב כניצחון במלחמה. כך למשל סקר שהתקיים ב־16-19 בנובמבר 2023, הצביע על סנטימנט ציבורי המבקש תמונת ניצחון ולא רק הישגים טקטיים; בתשובה לשאלה "בהנחה שהמלחמה מסתיימת בהשבת כל החטופים – אזרחים וחיילים, בהשמדת התשתיות הפיזיות והשלטוניות של החמאס ובחיסול חלק מהנהגת החמאס אך ללא ראשיה, מוחמד דף ויחיא סינוואר, האם תרחיש זה ייחשב בעיניך כניצחון?" רק 50 אחוזים מהנשאלים השיבו כי זהו ניצחון בעיניהם, בעוד 44 אחוזים השיבו כי זה איננו ניצחון.

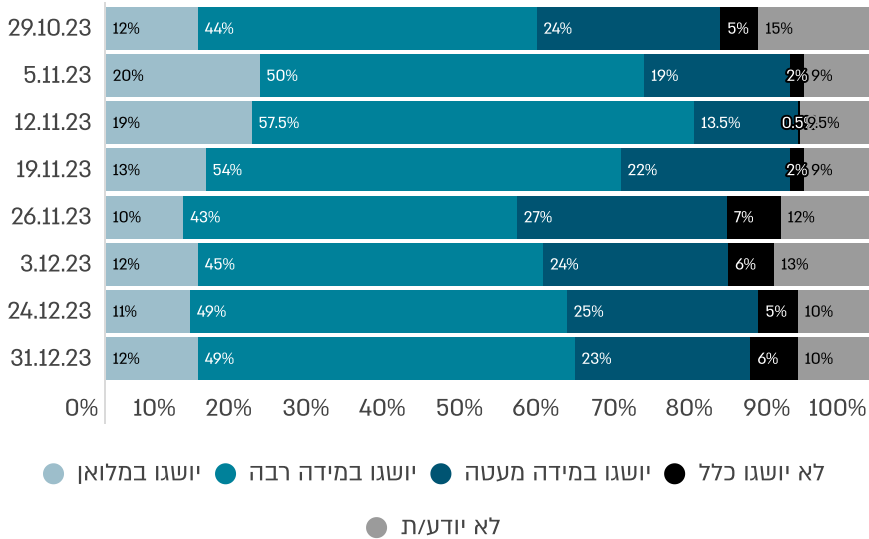
בסקר שנערך מיד עם תום ההפוגה, בין 30 בנובמבר ל־3 בדצמבר 2023, נרשמה ירידה ניכרת (16 אחוזים) בשיעור הנשאלים שהשיבו בחיוב לאותה השאלה; 34 אחוזים השיבו לשאלה בחיוב, ונרשמה עלייה של 8 אחוזים בקרב אלו שהשיבו כי הדבר לא ייחשב ניצחון בעיניהם.

בתשובה לשאלה "האם את/ה מסכים/ה או לא מסכים/ה עם הטענה שבעקבות מה שקרה ב־7 אוקטובר, נכון לעכשיו אין תרחיש שיהווה ניצחון במלחמה?" 42 אחוזים מהנשאלים השיבו כי הם מסכימים עם הטענה, ורק 46 אחוזים השיבו כי אינם מסכימים איתה. נתונים אלו מצביעים על תמונה מורכבת של מה שייתפס בעיני הציבור כניצחון במערכה ועל הקושי לשכנע את הציבור כי ניצחון שכזה יושג.

בחינת עמדות הציבור בנוגע למדדים ממוקדים יותר של הניצחון, דוגמת השאלה "האם יושגו מטרות הלחימה בעזה", מצביעה אף היא על ראייה מפוכחת של ההישגים האפשריים במערכה בעזה. בראשית התמרון ובעקבות הצלחות יחסיות של הצבא נרשמה עלייה מסוימת בשיעור הנשאלים שהשיבו כי מטרות הלחימה בעזה יושגו במידה רבה או במלואן, ובסקר שנערך ב־9-12 בנובמבר 2023, השיבו כך כ־77 אחוזים מהנשאלים. עם זאת ככל שהתמשך התמרון נרשמה ירידה בנתון זה, ובסקר שנערך ב־21-24 בדצמבר 2023, עמד שיעור זה על 60 אחוזים בלבד.

תרשים 26: השגת מטרות הלחימה בעזה

האם לדעתך יושגו מטרות הלחימה בעזה?

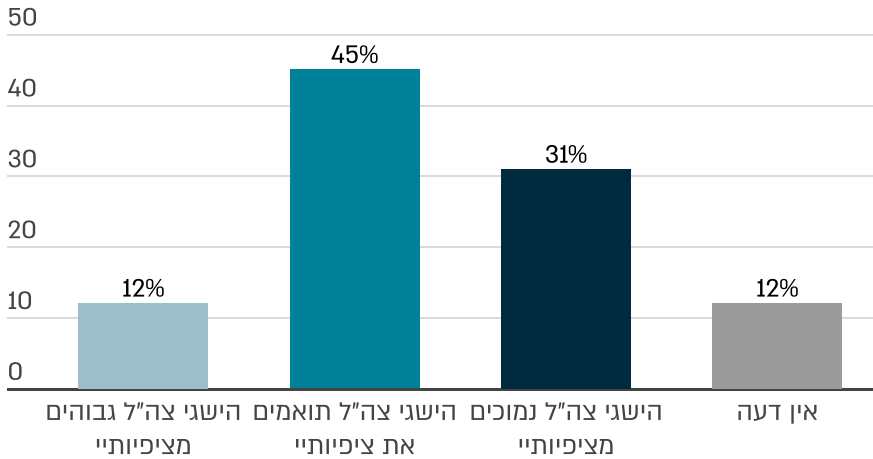

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, דצמבר 2023

הירידה בשיעור הנשאלים שהשיבו כי מטרות הלחימה יושגו, משקפת את התפכחות הציבור מהאופטימיות ששררה בתחילת התמרון הקרקעי ואת ההבנה של מורכבות המערכה. התפכחות זו השתקפה גם בנתונים של שביעות רצון הציבור מהישגי המערכה בעזה. דוגמה לכך ניתן לראות ביחס להישגי פעולת צה"ל בבית החולים שיפא. בסקר שהתקיים ב-23-26 בנובמבר 2023, ציינו 49 אחוזים מהנשאלים כי הממצאים שנמצאו בבית החולים תואמים את ציפיותיהם, אולם 37 אחוזים מהנשאלים ציינו כי ציפו לממצאים משמעותיים יותר או הרבה יותר. רק 4 אחוזים מהנשאלים ציפו לממצאים משמעותיים פחות או הרבה פחות. בסקר המכון שנערך ב-21-24 בדצמבר 2023, השיבו אומנם כ-51 אחוזים מהנשאלים כי הם שבעי רצון במידה רבה או די רבה מהישגי המערכה, אולם 31 אחוזים דיווחו על שביעות רצון בינונית, ו-12 אחוזים דיווחו על שביעות רצון נמוכה מאוד. יתר על כן, כאשר הם נשאלו על היחס בין ההישגים בתמרון בעזה לציפיותיהם, 12 אחוזים השיבו כי הם גבוהים מציפיותיהם, 45 אחוזים השיבו כי הם תואמים את ציפיותיהם, 31 אחוזים השיבו כי הם נמוכים מציפיותיהם, ו-12 אחוזים השיבו כי אינם יודעים.

תרשים 27: היחס בין ההישגים בתמרון בעזה לציפיות הנשאלים

ביחס למשך התמרון הצבאי בעזה, האם נכון לעכשיו:

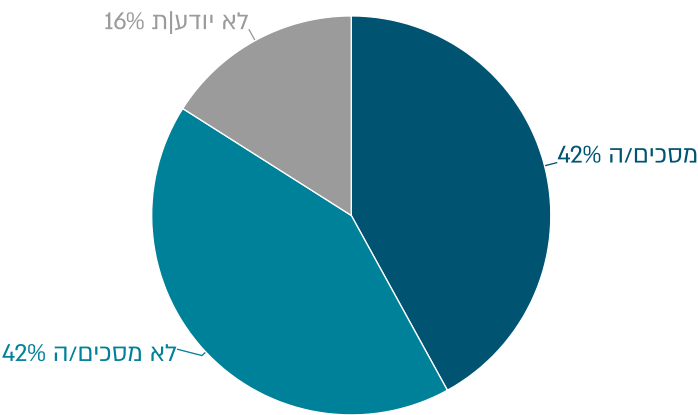

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, נובמבר 2023

יחס מורכב להישגים משתקף גם בקושי של הציבור לאזן בין הרגישות הידועה של הציבור הישראלי לנפגעים ובין ציפיותיו להישגים. כך למשל בסקר המכון שהתקיים ב־14-17 בדצמבר 2023, נצפתה עמדה מעורבת של הציבור בנוגע לשאלת הנפגעים בתמרון. בתשובה לשאלה "האם את/ה מסכים/ה או לא מסכים/ה עם המשפט הבא: יש להתחשב בכמות הנפגעים ביחס להמשך התמרון הקרקעי בעזה", 42 אחוזים מהנשאלים השיבו כי הם מסכימים, ואחוזים זהים השיבו כי אינם מסכימים. 16 אחוזים השיבו כי אינם יודעים. כמו כן כאשר הם נשאלו על היחס בין ההישגים בלחימה ובין האבדות בסקר שנערך ב־21-24 בדצמבר 2023, 31 אחוזים מהנשאלים השיבו כי עד עכשיו ההישגים במלחמה תואמים את ציפיותיהם גם ביחס למספר האבדות, 39 אחוזים השיבו כי ההישגים במלחמה נמוכים מציפיותיהם ביחס למספר האבדות, 11 אחוזים השיבו כי ההישגים במלחמה גבוהים מציפיותיהם ביחס למספר האבדות, ו־18 אחוזים השיבו כי אינם יודעים. הפערים בין התשובות לשאלות השונות מעידים על המורכבות של תפיסת ההישג אל מול האבדות לצד הקושי לשקף לציבור את הישגי המלחמה.

תרשים 28: התחשבות בכמות הנפגעים ביחס להמשך התמרון הקרקעי בעזה

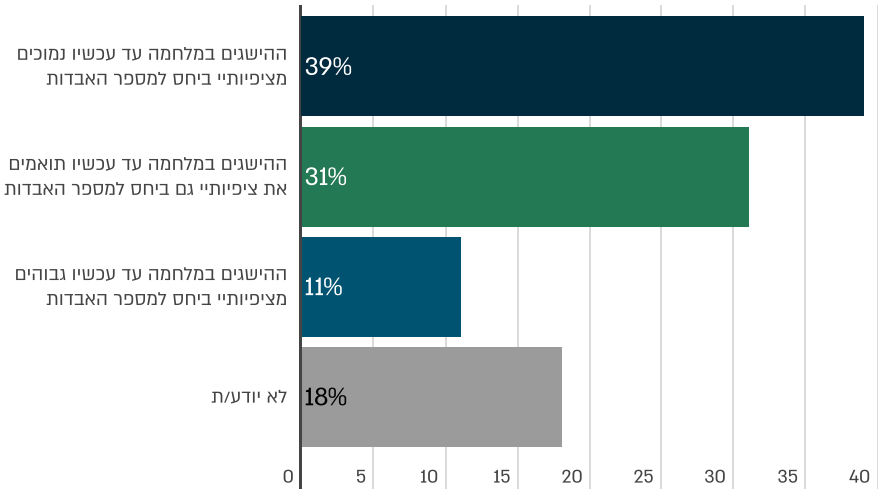
האם את/ה מסכים/ה או לא מסכים/ה עם המשפט הבא: יש להתחשב בכמות הנפגעים ביחס להמשך התמרון הקרקעי בעזה.

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, דצמבר 2023

תרשים 29: היחס בין ההישגים במלחמה בעזה למספר האבדות

ביחס בין ההישגים במלחמה עד עכשיו ומספר האבדות, איזו דעה מקובלת עליך יותר:

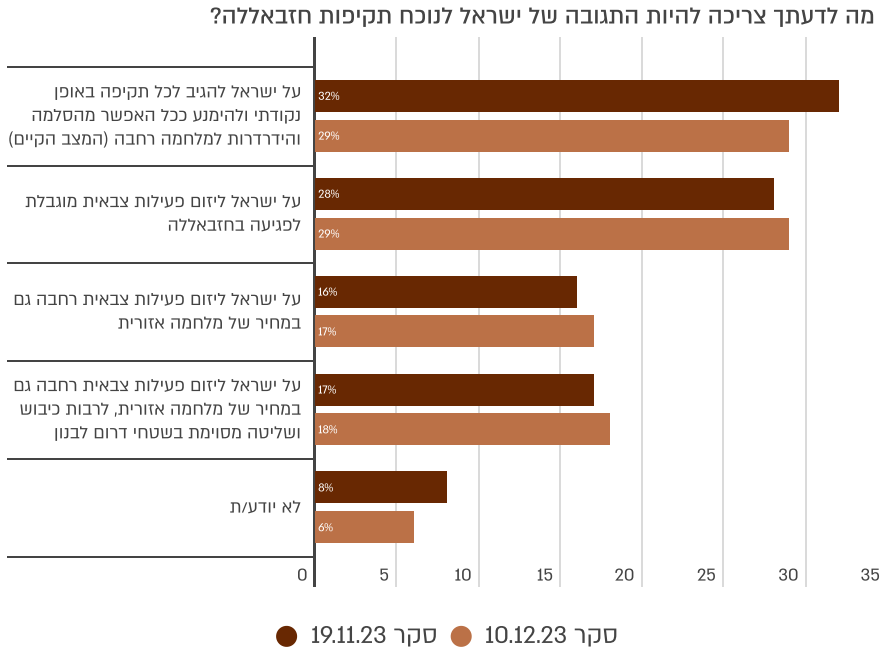
מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, דצמבר 2023

אף שנדמה היה כי למרבית הציבור יש מידת אמון גבוהה בצה"ל ככלל וביכולתו לנצח במערכה, המשמעות של ניצחון זה לא הייתה בהכרח מוסכמת על הציבור. על אף מידת האמון הגבוהה של הציבור בצבא, שביעות הרצון שלו מהישגי הלחימה הייתה נמוכה בהרבה, בפרט בנוגע לאבדות.

המערכה בצפון

אף שבמהלך התמרון העצים ברצועת עזה הרחיב והעמיק צה"ל גם את היקף פעילותו בגבול הצפון, ואף פעל לחיסול מפקדים בחזבאללה ובזרוע הצבאית של חמאס בלבנון, תפיסות הציבור בנוגע למערכה בצפון נותרו יציבות ברובן במרבית תקופת התמרון – רוב הנשאלים סברו כי על ישראל להגביר את עוצמת תקיפותיה בגבול הצפון. בסקר המכון שנערך ב־7–10 בדצמבר 2023 (ושיקף נתונים דומים לאלו שהתקבלו בסקר קודם שנערך ב־16–19 בנובמבר 2023), טענו רק 29 אחוזים מהנשאלים כי על ישראל להגיב לכל תקיפה באופן נקודתי ולהימנע ככל האפשר מהסלמה והידרדרות למלחמה רחבה (שימור המצב הקיים באותה העת). זאת בעוד יתר הנשאלים השיבו שיש להגביר את עוצמת תקיפות התגובה באופנים שונים; כ־29 אחוזים השיבו כי על ישראל ליזום פעילות צבאית מוגבלת לפגיעה בחזבאללה, 17 אחוזים השיבו כי על ישראל ליזום פעילות צבאית רחבה גם במחיר של מלחמה אזורית, ו־18 אחוזים השיבו כי על ישראל ליזום פעילות צבאית רחבה – גם במחיר של מלחמה אזורית, לרבות כיבוש ושליטה מסוימת בשטחי דרום לבנון.

תרשים 30: תגובת ישראל לתקיפות חזבאללה

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, דצמבר 2023

השיח הציבורי בנוגע ל"כלכלת החימושים"

לנוכח התמשכות התמרון החל להתפתח שיח במהלך דצמבר 2023 על "כלכלת החימושים", וחלקו אף לבש אופי פוליטי. היו שטענו כי חיל האוויר נמנע מלפעול במלוא העוצמה ברצועה כתוצאה משיקולים מדיניים, על רקע ביקורת אמריקנית שנשמעה בנוגע להיקפי הנפגעים האזרחים בעזה. תפיסה זו אף קנתה אחיזה מסוימת בציבור, כפי שניתן לראות בסקר המכון שנערך ב־28–31 בדצמבר 2023. בתשובה לשאלה "ראש הממשלה נתניהו אמר כי ההחלטות שלנו במלחמה מבוססות על שיקולים מבצעיים שלנו. הן אינן מוכתבות על ידי לחצים חיצוניים. ההחלטה על אופן הפעלת כוחותינו היא החלטה עצמאית של צה"ל ולא של אף אחד אחר. האם את/ה מסכימ/ה עם טענה זו?" 58 אחוזים מהנשאלים השיבו כי אינם מסכימים עם הטענה.

נדבך נוסף של סוגיית כלכלת החימושים נגע להאשמות מצד גורמים פוליטיים כי יש טייסים שנמנעים מלפעול מסיבות מצפוניות. הטענה הוכחה על ידי צה"ל, אך היא קנתה אחיזה בשיח ברשתות החברתיות.

תפיסות הציבור בנוגע לסוגיית החטופים ולאידון בין מטרות המלחמה

התקופה הנידונה התאפיינה בהתפתחויות משמעותיות רבות בסוגיית החטופים ובשינויים ניכרים בשיח הציבורי שעסק בסוגיה זו. כפי שיוצג בהמשך, ניתן היה לזהות קושי בהסתמכות על סקרים כדי לנתח את הסוגיה באופן רציף, מאחר שהציבור הושפע מאירועים נקודתיים כמו גם מניסוח השאלה.

בראשית התקופה, בעקבות הטראומה של אירועי 7 באוקטובר, ניכר היה כי הציבור ייחס למיטוט חמאס משקל גבוה יותר מאשר לשחרור החטופים כמטרת מלחמה. עם זאת בעקבות תחילת התמרון הקרקעי נדמה היה כי הציבור לא תפס את המטרות כסותרות, ואף היה סבור כי התמרון מגביר את הסיכוי להחזרת חטופים. המשא ומתן לעסקת חטופים והעסקה שגובשה ומומשה בעקבותיו, נתפסו באופן מעורב על ידי הציבור; רבים חששו כי העסקה תפגע ביכולת למוטט את חמאס, אך לאחר קריסת העסקה גברה התמיכה הציבורית בעסקה בתנאים דומים, לצד התנגדות לעסקה כוללת שתוביל לסיום המלחמה. ככל שהתמשכה הלחימה, התרבו הדיווחים על מותם של חטופים בשבי, וגם לא הושגו הצלחות בשחרור חטופים חיים בפעולות צבאיות. על רקע זה נחלשה התמיכה בתפיסה שלפיה הפעילות הקרקעית בעזה מסייעת לשחרור חטופים. לצד זאת קולות רבים יותר בציבור שיקפו את התפיסה שלפיה לא ייתכן ניצחון במלחמה ללא השבת החטופים.

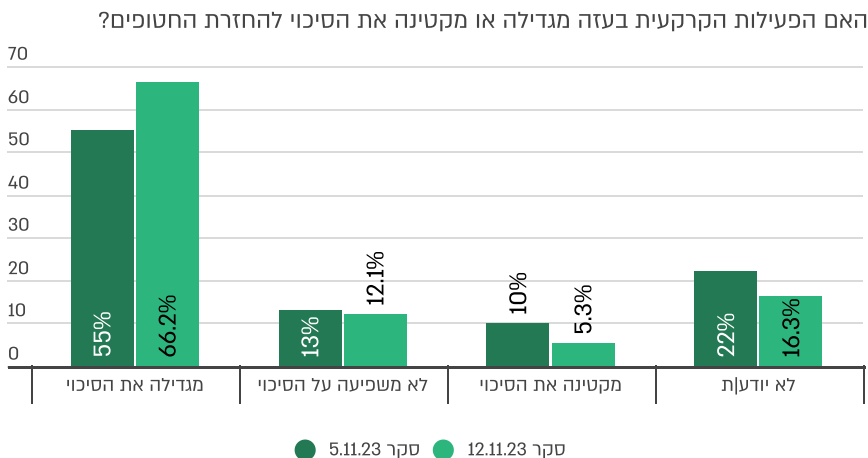
בראשית התמרון העצים זכתה פעולת החילוץ של החטופה אורי מגידיש לשבחים רבים, והתקבלה באהדה רבה בציבור הישראלי. אולם לצד זאת הופצו גם לא מעט תאוריות קונספירציה על מצבה של מגידיש ועל החוויות שעברה במהלך תקופת השבי, עד שבהמשך התקופה פרסם דובר צה"ל הצהרה מטעם מגידיש שנועדה להפריך את השמועות והטענות האלו.

על פי ממצאי סקר שערך המכון ב־26–29 באוקטובר 2023, כשהציבור התבקש לתעדף בין מטרות המלחמה, מרבית הנשאלים (69 אחוזים) השיבו כי יש ליישם את מטרות המלחמה ולפתור את סוגיית החטופים והנעדרים תוך כדי הלחימה. זאת בהשוואה ל־19 אחוזים בלבד שהשיבו כי יש להחזיר קודם כול את החטופים, ורק לאחר מכן להמשיך בלחימה.

כלומר עם תחילת התמרון הקרקעי ניכר היה כי הציבור תעדף את המשך הלחימה ולא תמך בהפסקת הלחימה לשם החזרת החטופים. מגמה זו נמשכה גם בסקר הבא שקיים המכון ב־2–5 בנובמבר 2023. בסקר זה התבקשו הנשאלים להשיב לשאלה "מה מבין הפעולות הבאות ייחשב כהשגת מטרת המלחמה?" 36 אחוזים מהנשאלים השיבו חיסול פיזי של מנהיגי חמאס ורוב הזרוע הצבאית, ו־26 אחוזים השיבו החזרת כל החטופים. שיעורים דומים נצפו בנוגע לשאלה זו גם בסקר שהתקיים ב־9–12 בנובמבר 2023.

עם זאת בשלב זה של הלחימה ובעקבות מסרים חוזרים ונשנים של דובר צה"ל ושל שר הביטחון, סבר מרבית הציבור כי קיימת הלימה באפשרות להשיג את שתי מטרות הלחימה. כך למשל בסקר שנערך ב־2–5 בנובמבר 2023, יותר ממחצית מהנשאלים (55 אחוזים) השיבו כי הפעילות הקרקעית בעזה מגדילה את הסיכוי להחזרת החטופים, ולעומתם רק כ־10 אחוזים השיבו כי היא מקטינה אותו. בסקר שנערך ב־9–12 בנובמבר 2023, שיעור הנשאלים שהשיבו כי הפעילות הקרקעית בעזה מגדילה את הסיכוי להחזרת החטופים אף עלה לכ־66 אחוזים, ולצד זאת כמעט 70 אחוזים מהנשאלים הביעו מידה רבה של אמון ביכולתו של צה"ל להשיב את החטופים בפעולה צבאית, ייתכן שבעקבות ההצלחה בחילוץ של מגידושי.

תרשים 31: השפעת הפעילות הקרקעית בעזה על הסיכוי להחזרת החטופים

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, נובמבר 2023

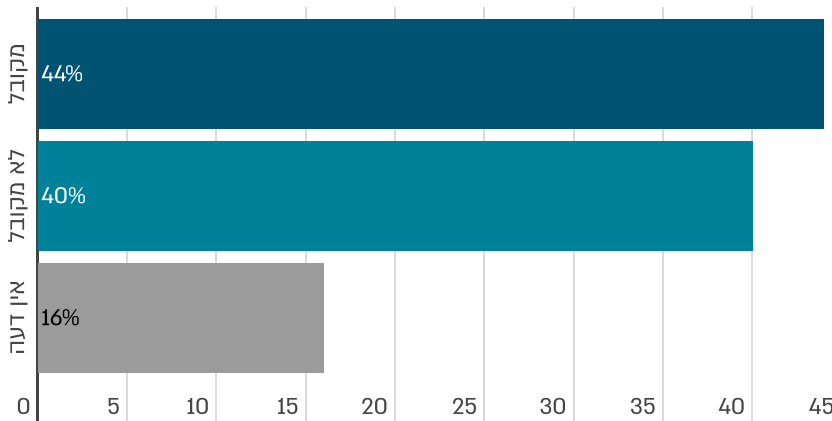
כבר בשלב זה נרשמה השפעת ההשקפה הפוליטית של הנשאלים על המענה שלהם. נשאלים שהזדהו כימין וכימין מתון העניקו חשיבות גבוהה יותר להשפעת הפעילות הקרקעית בעזה על העלאת הסיכוי להחזרת החטופים. בסקר המכון שנערך ב־2–5 בנובמבר 2023, סברו 68 אחוזים מהנשאלים שהזדהו כימין ו־55 אחוזים שהזדהו כימין מתון שהפעילות הקרקעית בעזה מעלה את הסיכוי להחזרת החטופים, לעומת 34 אחוזים שהזדהו כשמאל מתון, ו־32 אחוזים שהזדהו כשמאל. שוני זה מעיד על המורכבות של תפיסת שתי מטרות המלחמה המוצהרות – מיטוט שלטון החמאס והשבת החטופים.

חילוץ גופותיהן של יהודית וייס ונועה מרציאנו הגביר את השיח הציבורי בנוגע לשאלה האם הפעילות הקרקעית תורמת לשחרור החטופים או מסכנת אותם, בפרט בעקבות טענות חמאס – שצה"ל הכחיש, ולפיהן מרציאנו נהרגה מהפצצות צה"ל (יומיים לאחר חילוץ דובר צה"ל הצהיר שמרציאנו נרצחה על ידי שוביה). נוסף על כך הטענות הסותרות של דובר צה"ל וחמאס הובילו גם לשיח המערער על אמינותו של דובר צה"ל ולהטלת ספק בהודעותיו, אף כי לא נראה שהשיח קנה אחיזה בקרב מרבית הציבור.

עוד לפני אישור עסקת החטופים הסתמן כי הציבור הישראלי חלוק בדעותיו ביחס אליה. המשתנה הדומיננטי שהשפיע על הממצאים שהתקבלו היה השקפתם הפוליטית של הנשאלים. כך למשל בסקר המכון שנערך ב־16–19 בנובמבר 2023, בתשובה לשאלה "באופן עקרוני, אם ניתן יהיה להשיב חלק מהחטופים האזרחים (בעיקר נשים וילדים) תמורת הפוגה בלחימה של 3–5 ימים ושחרור אסירות ביטחוניות וקטינים, האם זה מקובל או לא מקובל עליך?" 44 אחוזים מהנשאלים השיבו כי הדבר מקובל עליהם, 40 אחוזים השיבו כי הדבר אינו מקובל עליהם, ו־16 אחוזים השיבו כי אין להם דעה.

תרשים 32: דעת הקהל בנוגע לתרחיש של שחרור חטופים

באופן עקרוני, אם ניתן יהיה להשיב חלק מהחטופים האזרחים (בעיקר נשים וילדים) תמורת הפוגה בלחימה של 3-5 ימים ושחרור אסירות ביטחוניות וקטינים, האם זה מקובל או לא מקובל עליך?

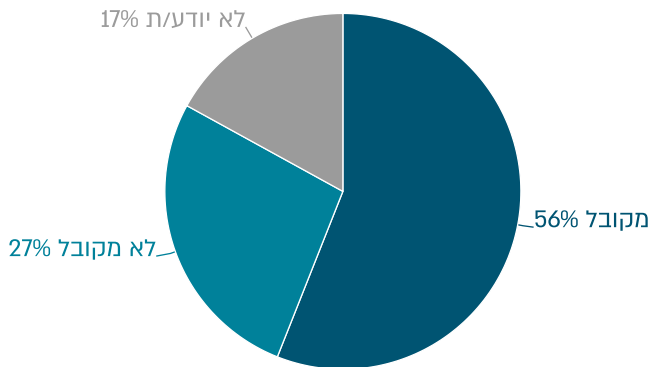
מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, נובמבר 2023

להשקפה הפוליטית של הנשאלים הייתה השפעה ניכרת על התשובות לשאלה זו, שכן מבין אלו שהזדהו כימין, רק 34 אחוזים הביעו הסכמה לעסקה כזו, בעוד 49 אחוזים התנגדו לה. לעומת זאת מבין אלו שהזדהו כשמאל – 75 אחוזים הביעו הסכמה, ו-15 אחוזים התנגדו. גם בקרב מי שהזדהו כשמאל מתון, אחוז התמיכה בעסקה כזו היה גבוה מהשיעור באוכלוסייה הכללית – 62 אחוזים, ורק 17 אחוזים התנגדו. השיח הציבורי על העסקה התמקד בעיקר בחשש כי זו תוביל לסיום הלחימה בעזה בטרם הושגו מטרות הלחימה, וכי ימי ההפוגה יסכנו את חייהם של חיילי צה"ל הנמצאים ברצועה בעקבות טראומת סגן הדר גולדין ז"ל. רק מיעוט מהטענות התמקדו בסכנה הגלומה בשחרור אסירים פלסטינים והחשש כי יחזרו לטרור. על אף קריסת עסקת החטופים השיבו יותר ממחצית מהנשאלים (56 אחוזים) בסקר שקיים המכון בין 30 בנובמבר ל-3 בדצמבר 2023, כי עסקה שעל פיה ניתן יהיה להמשיך לשחרר חטופים אזרחים תמורת הפוגה בלחימה ושחרור אזרחים פלסטינים ביחס של 3:1 מקובלת עליהם עקרונית. כ-27 אחוזים מהנשאלים השיבו כי הדבר אינו מקובל עליהם. כלומר שיעור התמיכה בהמשך העסקה היה גבוה ביותר מ-10 אחוזים משיעור התמיכה

בה טרם ביצעה. גם בסקר זה נשאלים שהזדהו כימין הביעו שיעור תמיכה נמוך יותר בעסקה. בשאלה אחרת מאותו הסקר כ־60 אחוזים מהנשאלים הביעו התנגדות עקרונית לעסקה שבה ניתן יהיה להשיב את כל החטופים הישראליים (כולל חיילים) תמורת שחרור מסיבי של אסירים פלסטינים (בתוכם משתתפי הטבח במסיבת הטבע ב־7 באוקטובר 2023) והפסקת המלחמה. רק כ־21 אחוזים השיבו כי הדבר מקובל עליהם. כלומר נראה כי בעקבות הצלחת העסקה תמך הציבור הישראלי בעסקה מוגבלת שתאפשר את המשך הלחימה, אך לא בעסקה כוללת שתוביל לסיום המלחמה.

תרשים 33: דעת הקהל בנוגע לתרחיש של המשך שחרור חטופים

באופן עקרוני, אם ניתן יהיה להמשיך לשחרר חטופים אזרחים תמורת הפוגה בלחימה ושחרור אסירים פלסטינים ביחס של 1:3 (ישראלי חטוף בתמורה ל-3 אסירים פלסטינים), האם זה מקובל או לא מקובל עליך?

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, דצמבר 2023

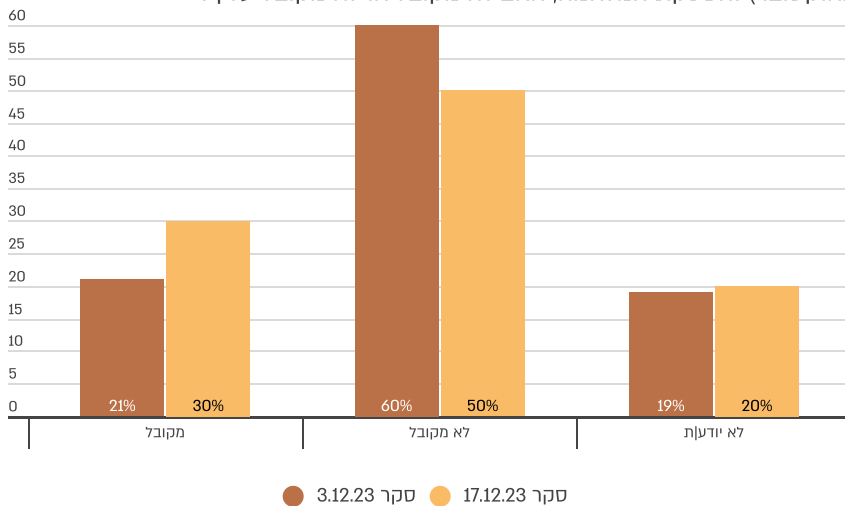
בהמשך התמרון ובעקבות התרבות הדיווחים על מותם של חטופים בשבי וחילוצי הגופות, נדמה היה כי הציבור הישראלי משנה את גישתו לסוגיית החטופים ומבטא תפיסה שלפיה לא ייתכן ניצחון במלחמה ללא השבת החטופים. בסקר שקיים המכון ב־7–10 בדצמבר 2023, השיבו כ־63 אחוזים מהנשאלים כי בהנחה שהמלחמה מסתיימת בהשמדת התשתיות הפיזיות והשלטוניות של החמאס ובחיסול כל הנהגת חמאס, לרבות מוחמד דף ויחיא סינוואר, אך ללא השבת כל החטופים (אזרחים וחיילים), הדבר לא ייחשב בעיניהם כניצחון.

רק כ-27 אחוזים השיבו כי יגדירו זאת כניצחון, ו-10 אחוזים השיבו כי אינם יודעים. מרבית הציבור שהשיב כי מצב זה יוגדר כניצחון הזדהה בעיקר כימין (31 אחוזים), ימין מתון (33 אחוזים) ומרכז (25 אחוזים). ניתן לראות הלימה לתפיסת הנשאלים שהזדהו כימין או ימין מתון, המעדיפים את מיטוט שלטון החמאס על פני השבת החטופים.

תקרית הרג החטופים על ידי כוחות צה"ל ב-15 בדצמבר 2023 ותגובות המשפחות אליה סוקרו בהרחבה על ידי התקשורת וזכו לתהודה נרחבת בשיח הציבורי. בין היתר פורסמה הקלטה ששלחה אימו של יותם חיים (אחד החטופים שנורו בשוגג), לחיילים שירו בחטופים, ובה היא הבהירה כי אינה מאשימה אותם במותם ותשמח לפגוש אותם. מנגד, התקרית העצימה את הביקורת על המשך הפעילות הקרקעית בעזה, ונשמעה טענה כי היא מסכנת את חיי החטופים. בתגובה שב צה"ל והדגיש את העובדה כי התמרון הקרקעי תומך במשימת השבתם של החטופים ואינו פוגע בה. בעקבות האירועים הקשים ברצועה גברה התמיכה הציבורית בעסקה לשחרור חטופים גם במחיר הפסקת המלחמה, אף כי שיעור התומכים בעסקה כזו עדיין עמד על פחות משליש מהנשאלים. בסקר המכון שנערך ב-14-17 בדצמבר 2023, לשאלה "באופן עקרוני, אם ניתן יהיה להשיב את כל החטופים הישראליים (כולל חיילים) תמורת שחרור מסיבי של אסירים פלסטינים (בכלל זה משתתפי הטבח ב-7 באוקטובר) והפסקת המלחמה, האם זה מקובל או לא מקובל עליך?" כ-50 אחוזים מהנשאלים השיבו כי הדבר אינו מקובל עליהם (בהשוואה לכ-60 אחוזים שהשיבו כך בפעם הקודמת ששאלה זו נשאלה, בסקר שנערך בין 30 בנובמבר ל-3 בדצמבר 2023), ו-30 אחוזים השיבו כי הדבר מקובל עליהם (בהשוואה ל-21 אחוזים בפעם הקודמת).

תרשים 34: תרחיש השבת חטופים תמורת שחרור אסירים פלסטיניים והפסקת המלחמה

באופן עקרוני, אם ניתן יהיה להשיב את כל החטופים הישראליים (כולל חיילים) תמורת שחרור מסיבי של אסירים פלסטיניים (בכלל זה משתתפי הטבח ב-7 באוקטובר) והפסקת המלחמה, האם זה מקובל או לא מקובל עליך?

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, דצמבר 2023

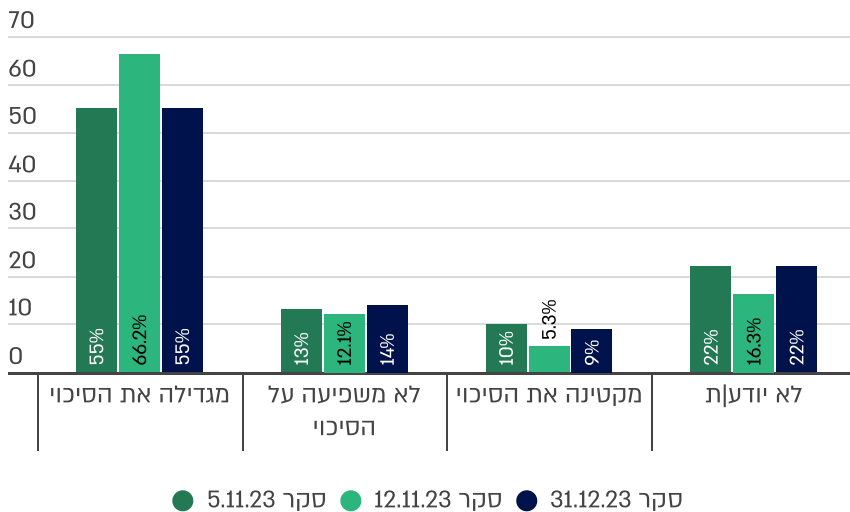
על רקע התרבות הדיווחים בדבר מותם של חטופים ברצועה לצד אבדות לחיילי צה"ל, אותו הסקר בחן גם את עמדות הציבור בנוגע לשאלת סיכון החיילים למען החזרת חטופים. כמעט מחצית מהנשאלים השיבו כי צריך לסכן חיילים כדי להחזיר חטופים רק במקרה שהחטופים חיים, כ-13 אחוזים השיבו כי צריך לסכן חיילים כדי להחזיר חטופים ללא קשר לשאלה האם הם חיים או לא, ואילו 22 אחוזים השיבו כי אין לסכן חיילים כדי להחזיר חטופים. בשבועיים האחרונים בדצמבר 2023 פרסמו חמאס והג'יהאד האסלאמי הפלסטיני מספר סרטונים של חטופים המוחזקים בידיהם. פרסומים אלו ראו אור כחלק מהמאמצים להפעיל על ישראל לחץ לחידוש המשא ומתן על עסקת חטופים ולהשפיע על דעת הקהל והשיח הציבורי בישראל. הסיקור התקשורתי של המגעים לעסקת שבויים הדגיש בפרט את העובדה שחמאס דחה את ההצעות שנידונו, סירב לנהל משא ומתן על עסקאות ביניים, והיה מוכן רק לעסקה כוללת שבמסגרתה תופסק הלחימה לצמיתות. במקביל לסרטוני חמאס פורסם בתקופה זו דבר מותם של חטופים נוספים, ונמשך השיח על האפשרות כי התמרון הקרקעי מסכן את חייהם של החטופים ופוגע באפשרות השבתם. בהמשך לכך

החל בסוף דצמבר 2023 קמפיין תקשורתי להחזרת החטופים, בין היתר בעקבות התחושה שההתקדמות בלחימה אינה מקדמת את שחרורם של חטופים חיים והרצון להפעיל לחץ לקיומה של עסקת חטופים.

בעקבות הדיווחים בדבר מותם של חטופים והיעדרן של פעולות מוצלחות של צה"ל לשחרורם, נרשמה ירידה משמעותית בתפיסה כי הפעילות הקרקעית בעזה מגדילה את הסיכוי להחזרת חטופים. על פי ממצאי סקר המכון שנערך ב־28–31 בדצמבר 2023, השיבו 55 אחוזים מהנשאלים כי הפעילות הקרקעית מגדילה את הסיכוי להחזרת חטופים, בהשוואה ל־66.2 אחוזים שהשיבו כך בפעם הקודמת שבה נשאלה שאלה זו, בסקר שנערך ב־9–12 בנובמבר 2023. רק 55 אחוזים מהנשאלים בסקר זה הביעו אמון ביכולתו של צה"ל להשיב את החטופים בפעולה צבאית, בהשוואה ל־66 אחוזים שהשיבו כך בפעם הקודמת שבה נשאלה שאלה זו (בסקר שנערך ב־9–12 בנובמבר 2023).

תרשים 35: השפעת הפעילות הקרקעית בעזה על השבת החטופים

האם הפעילות הקרקעית בעזה מגדילה או מקטינה את הסיכוי להחזרת החטופים?

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, דצמבר 2023

בעקבות חיסולו של בכיר חמאס בלבנון סלאח אל-ערורי, הודיע חמאס בתחילת ינואר 2024 על הקפאת המגעים לעסקת חטופים. כמו כן פרסם חמאס סרטון ובו ארבעה חטופים – צחי עידן ושלושת החטופים שנהרגו בשוגג על ידי צה"ל בדצמבר 2023 – יותם חיים, אלון שמריז וסאמר טלאקה. חמאס טען כי כל המצולמים בסרטון נהרגו על ידי כוחות צה"ל אף כי בעת כתיבת שורות אלה לא ניתן עדיין אישור לדבר מותו של צחי עידן מפי גורמים ישראלים.

תפיסות הציבור בנוגע לסוגיית כוח האדם

שני היבטים מרכזיים אפיינו את השיח הציבורי בסוגיית כוח האדם בתקופת התמרון הקרקעי ברצועת עזה. הראשון נגע לקשיים שלוחמי המילואים מתמודדים עימם בעקבות התמשכות המלחמה; השני התייחס להשתלבותן של נשים בתפקידי לוחמה ובשדה הקרב. ראוי לציין כי גיוס החרדים לא זכה להתייחסות בשיח החברתי בתקופת התמרון.

קשיים ושחיקה בקרב אנשי המילואים

בשבועות הראשונים למלחמה – בכלל זה בתחילת התמרון, היו שיעורי ההתייצבות למילואים גבוהים מאוד, והייתה גם תמיכה חברתית רבה במשרתי המילואים. אולם ככל שהתארכה המלחמה, כך נצפו סממני שחיקה בקרב משרתי המילואים, וגם מערכי המתנדבים שהוקמו כדי לעזור לאנשי המילואים, נשחקו וצמצמו את היקף פעילותם.

בסקר המכון שנערך ב-21-24 בדצמבר 2023, לשאלה "אם הלחימה תימשך עוד שבועות רבים, עם איזו מהטענות הבאות את/ה מסכים/ה יותר?" 59 אחוזים מהנשאלים השיבו כי אנשי המילואים ימשיכו להירתם ככל שיידרשו על ידי הדרג המדיני, בעוד 29 אחוזים השיבו כי יופעל לחץ מצד אנשי המילואים ו/או משפחותיהם לשחרורם. יש לציין כי בקרב נשאלים מאותו הסקר – שהשיבו בחיוב לשאלה "האם את/ה או בן משפחתך מדרגה ראשונה לוקחים חלק בלחימה?" והיו כשליש מהמדגם הכולל – 63 אחוזים השיבו כי אנשי המילואים ימשיכו להירתם, ו-22 אחוזים בלבד השיבו כי יופעל לחץ לשחרורם.

על אף הנתונים החיוביים שנצפו בתוצאות הסקרים, התייחס השיח ברשתות החברתיות ובאמצעי התקשורת בהרחבה לתחושת השחיקה בקרב אנשי המילואים, כמו גם לקשיים הרבים של אנשי המילואים ובני משפחותיהם. כפי שפורח בהמשך, חלק משיח השחיקה נבע לא רק מהמציאות המאתגרת של שירות המילואים, אלא גם מהתחושה כי בעוד עבור אנשי המילואים ובני משפחותיהם המלחמה נמצאת בעיצומה, חלקים אחרים באוכלוסייה

כבר חוזרים לשגרה, שנת הלימודים האקדמית נפתחת ונקבע מועד לקיום הבחירות לרשויות המקומיות.

תחושות השחיקה המנטלית רווחו יותר בקרב אנשי מילואים ששירתו בגבול הצפון. זאת בשל אופי הלחימה בחזית זו, שהיה בשלב זה הגנתי ותגובתי יותר מאשר בדרום. אופי לחימה זה שוחק יותר מטבעו בשל תחושת השגרה וההמתנה ובשל היעדר תחושת המשמעות שקיימת בעת לחימה פעילה.

שילוב נשים בשדה הקרב

אשר לשאלת השתלבותן של נשים בתפקידי לוחמה ובשדה הקרב – השיח החברתי במהלך התמרון המשיך את השיח שקדם לו מהשלב הראשון במלחמה, זאת בין היתר בשל השתתפותן של נשים בתמרון. נשים נטלו חלק בתמרון הקרקעי בתפקידים רבים ומגוונים. בין היתר, כעשר רופאות ופרמדיקיות נכנסו יחד עם הכוחות הלוחמים לרצועת עזה. נוסף על כך במהלך נובמבר 2023 הצטרפו לפעילות הכוחות בשטח כוחות מעורבים של לוחמות ולוחמים מגדודי שחר ורם בחטיבת החילוץ וההדרכה של פיקוד העורף. נשים נוספות, כגון קצינות לוגיסטיקה, נכנסו אף הן לרצועה. השתתפותן של נשים באופן פעיל בלחימה במהלך התמרון הקרקעי זכתה לסיקור תקשורתי נרחב, שהוביל להמשך השיח הציבורי בנושא ולהרחבת התמיכה בפתיחת תפקידים נוספים בפני נשים. בין היתר התאפיין הסיקור התקשורתי במעין "חשבון נפש" בנוגע לתפקודן של נשים בשדה הקרב. דוברים ופרשנים רבים הצהירו כי נשים תפקדו היטב בשדה הקרב, ובכלל זה גם דוברים שבעבר התנגדו לשילוב נשים בתפקידי לוחמה. בעקבות התפקוד המרשים של נשים בשדה הקרב והסיקור האוהד שזכו לו, אין זה מפתיע כי בסקר המכון שנערך ב־2-5 בנובמבר 2023, השיבו 70 אחוזים מהנשאלים כי הם בטוחים או חושבים שעל צה"ל לאפשר לנשים להתמין לכלל היחידות הלוחמות על בסיס קריטריון מקצועי בלבד, בעוד 18 אחוזים בלבד השיבו כי הם בטוחים או חושבים שלא. עם זאת יש לציין כי בנוגע לשאלה זו נרשמה שונות משמעותית שנבעה מאמונה דתית; נשאלים שהזדהו כדתיים או חרדים הביעו שיעורי תמיכה נמוכים בהרבה – 45 אחוזים בקרב דתיים ו־32 אחוזים בקרב חרדים.

גם בסקר שערך המכון הישראלי לדמוקרטיה ופורסם ב־5 בדצמבר 2023, נרשמה מגמה חיובית בנוגע לשילוב חיילות בלחימה. כמחצית מהנשאלים (51 אחוזים) השיבו שיש להרחיב את שילוב הנשים בתפקידי לחימה בצבא, כרבע (24 אחוזים) השיבו שיש להשאיר את המצב כפי שהוא היום, ושיעור נמוך מאוד – 13 אחוזים בלבד השיבו שיש לצמצם את

שילוב הנשים בתפקידי לחימה בצבא. גם בסקר זה נצפתה שונות על רקע דתי; רוב החרדים (55 אחוזים) תמכו בצמצום שילוב הנשים בתפקידי לחימה, וכשליש מאלו המגדירים את עצמם דתיים או חרד"לים (31 אחוזים) תמכו בכך.

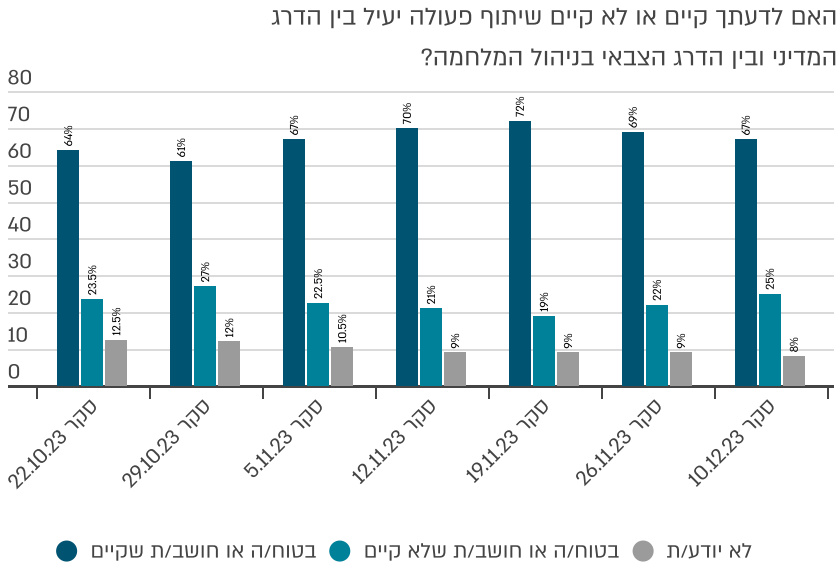
התפתחויות חברתיות-פוליטיות

הפילוג והקיטוב בחברה הישראלית

פילוח העמדות הפוליטיות או מידת הדתיות מעיד על כך שככל שהמלחמה נמשכה ורושם אירועי 7 באוקטובר התעמעם, כך גברה הנטייה לפרש את אירועי המלחמה על פי עמדות בסיסיות של השקפה וזהות. במקביל התעצם השיח המקטב והמפלג ברשתות החברתיות, שהתמקד בעיקרו בשאלת האחראים לאירועי 7 באוקטובר, והדהד תאוריות קונספירציה והאשמת "בוגדים מבפנים" בצבא ובחברה הישראלית באחריות לטבח.

למרות זאת המשיך רוב הציבור להאמין כי קיים שיתוף פעולה יעיל בין הדרג המדיני לדרג הצבאי בניהול המלחמה. בסקר המכון שנערך ב־7-10 בדצמבר 2023, השיבו 67 אחוזים מהנשאלים כי הם סבורים ששיתוף פעולה יעיל שכזה אכן מתקיים, בהשוואה ל־25 אחוזים שהשיבו כי שיתוף פעולה שכזה אינו קיים. נתון זה היה יציב למדי במהלך התקופה שבין 5 בנובמבר ל־10 בדצמבר 2023. גם בנושא זה הייתה שונות משמעותית על רקע השקפה פוליטית; נשאלים שהזדהו כימין או כימין מתון, הביעו אמונה בקיומו של שיתוף פעולה שכזה בשיעור גבוה משמעותית (77 ו־73 אחוזים בהתאמה) לעומת נשאלים שהזדהו כמרכז (58 אחוזים) כשמאל מתון (43 אחוזים) או שמאל (57 אחוזים). חשוב להדגיש כי רק מעט מבין הנשאלים הזדהו כשמאל מתון או שמאל, ולכן קשה להסיק מסקנות בנוגע לקבוצות אלו.

תרשים 36: שיתוף הפעולה בין הדרג המדיני לדרג הצבאי בניהול המלחמה

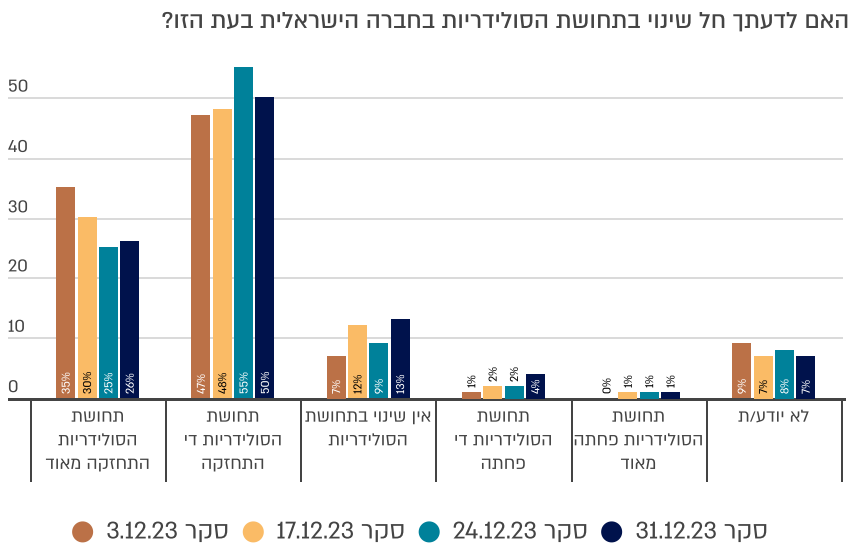
מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, דצמבר 2023

ביטוי להקצנה בשיח המקטב ובפרט לפוליטיזציה של סוגיות הנוגעות ללחימה ניתן לראות בסקר המכון שהתקיים ב־28–31 בדצמבר 2023. לשאלה "האם את/ה מסכים/ה או לא מסכים/ה עם המשפט הבא: ההחלטות של הדרג המדיני ביחס למלחמה נובעות משיקולים ביטחוניים בלבד ולא משיקולים פוליטיים", 39 אחוזים מהנשאלים השיבו כי הם מסכימים עם המשפט, ו־50 אחוזים השיבו כי אינם מסכימים, כלומר הם סבורים כי ההחלטות נובעות גם משיקולים פוליטיים.

כצפוי, בתשובות לשאלה זו נרשמה שונות משמעותית על רקע אידאולוגי; 52 אחוזים מהנשאלים המזדהים כימין ו־47 אחוזים מהנשאלים המזדהים כימין מתון השיבו כי הם מסכימים עם הטענה (בהשוואה ל־39 אחוזים במדגם הכללי). זאת בהשוואה ל־28 אחוזים בלבד מבין המזדהים כמרכז, ואחוזים נמוכים אף יותר בקרב המזדהים כשמאל מתון ושמאל. ב־1 בינואר 2024 הודיע בג"ץ על פסילת התיקון לחוק יסוד: השפיטה, אשר ביטל את עילת הסבירות ברוב של 8 שופטים מול 7. פסיקה זו הובילה אף היא להסלמה בשיח המקטב והמפלג ואף לטענות שלפיהן פסיקת בג"ץ פוגעת במוטיבציה של חיילים להילחם.

אינדיקציה נוספת להקצנת הקיטוב החברתי במהלך תקופת התמרון העצים ניתן לראות בתשובות הנשאלים בסקר המכון לשאלה בדבר תפיסת הסולידריות בחברה הישראלית. בעוד בסקר שנערך בין 30 בנובמבר ל-3 בדצמבר 2023, השיבו 82 אחוזים מהנשאלים כי תחושת הסולידריות בחברה הישראלית התחזקה מאוד (35 אחוזים) או די התחזקה (47 אחוזים), בסקר שנערך ב-28–31 בדצמבר 2023, ירד נתון זה ל-76 אחוזים, ומתוכם רק 26 אחוזים השיבו כי תחושת הסולידריות התחזקה מאוד, ו-50 אחוזים השיבו כי היא די התחזקה.

תרשים 37: תחושת הסולידריות בחברה הישראלית

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, דצמבר 2023

הטיפול במפוני הנגב המערבי וקו העימות

סוגיה חברתית משמעותית נוספת שליוותה את תקופת התמרון העצים, הייתה סוגיית המפונים. על פי נתוני רשות החירום הלאומית עד ל-1 בנובמבר 2023 פונו או התפנו כ-253 אלף תושבים מבתיים (בשלב זה לא ידועה החלוקה בין אלו שפונו לאלו שהתפנו).¹⁷

¹⁷ מיכל לרר, **תוכניות לפינוי אוכלוסייה – חלק ב מפרוץ מלחמת חרבות ברזל**, 12 בנובמבר 2023, מרכז המחקר והמידע.

ב־26 בדצמבר 2023 היה סך המפונים על ידי המדינה משתי הזירות כ־115 אלף תושבים (כ־61,800 תושבים מיישובי הצפון וכ־53,200 תושבים מיישובי הדרום), ואליהם התווספו כ־6,000 תושבים מגבול הצפון שהתפנו על בסיס החלטה עצמאית (לא נמצאו נתונים בדבר מספר התושבים מגבול הדרום שהתפנו על בסיס החלטה עצמאית).¹⁸

אחד הקשיים המשמעותיים שממנו סבלו המפונים היה היעדר מדיניות ברורה בעניינם. במהלך התמרון הוארך פינוי היישובים שלוש פעמים, ובכל פעם זה נעשה זמן קצר לפני פקיעת המועד. ב־29 באוקטובר 2023 אישרה הממשלה את הארכת הפינוי עד ל־22 בנובמבר 2023. בשל התעצמות הלחימה מול חזבאללה הוארך מועד הפינוי בפעם השנייה ב־21 בנובמבר 2023, יום אחד בלבד לפני פקיעתו, והפעם הוא הוארך עד ל־31 בדצמבר 2023. ב־29 בדצמבר הוארך מועד הפינוי בפעם השלישית עד ל־29 בפברואר 2024.¹⁹ היעדר מדיניות לטווח הארוך הגביר את תחושת חוסר הוודאות של המפונים, ומנע מהם את היכולת לתכנן לעתיד ולקיים רציפות תפקודית, שהיא רכיב משמעותי בחוסן חברתי. היעדר מדיניות לטווח הארוך השתקף גם באופן שבו פורסמו הצהרות שונות בנוגע למועד חזרת התושבים לבתיהם. כך למשל באמצע נובמבר 2023 חשפה הדלפה משיחות פנימיות של חברי ממשלה כי המדינה מתכננת להשיב את התושבים בדרום לבתיהם בתחילת שנת 2024. הפרסום יצר מחאה בקרב ראשי המועצות המפונות של הנגב המערבי והוכחש במהרה. שלושה שבועות לאחר מכן חשפה הדלפה נוספת מפיקוד דרום שהחזרה ליישובים תהיה אפשרית בתוך שבועות ספורים. ראשי הרשויות הגיבו שוב בזעם, והביעו תסכול מכך שהמדינה מקבלת החלטות מבלי לשתף את התושבים בתהליך.

בתחילת ינואר 2024 פורסם כי המדינה קיבלה החלטה על קידום מנגנון מענקים, שיתמרץ שיבה ליישובים שנמצאים 4–7 קילומטרים מהגבול ולעיר שדרות. לצד זאת דווח כי צה"ל נערך לתחילת השבת התושבים למספר יישובים. לצורך כך גיבש הצבא תוכנית לאבטחה משופרת של היישובים בהתאם למרחק מרצועת עזה ולצורכי הביטחון שלהם. במקביל לכך הופעלו מחדש שירותים ציבוריים ובהם שירותי תחבורה ובריאות, אף שנמתחה ביקורת על כך שמערכת החינוך טרם הופעלה. אומנם הצבא טען כי התוכנית גובשה בשיתוף עם נציגי הקהילות, אולם תושבים רבים חשו כי ההחלטות מתקבלות מעל לראשיהם, וחששותיהם מחזרה ליישובים אינם מובאים בחשבון. על אף הישגי התמרון נדמה היה כי התושבים חשו

18 מיכל לרר, **מידע על מפונים ומתפנים מגבול הצפון במלחמת חרבות ברזל – רקע מעודכן לדיון**, 31 בדצמבר 2023, מרכז המחקר והמידע.

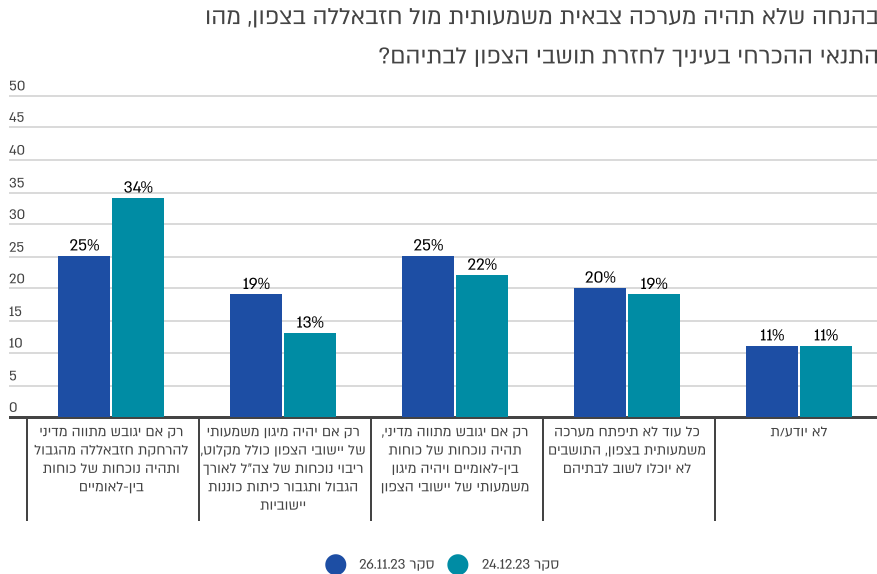
19 שם.

שהמציאות הביטחונית בצפון ובדרום אינה משתפרת באופן שיאפשר את חזרתם לבתיהם. אשר למפוני הדרום – בסקר המכון שהתקיים ב־28–31 בדצמבר 2023, חודשיים אחרי תחילת התמרון, השיבו 68 אחוזים מהנשאלים כי המציאות הביטחונית אינה מאפשרת את חזרת רוב התושבים ליישובי הנגב המערבי.

בקרב מפוני הצפון המצב היה חמור אף יותר. במהלך תקופת התמרון – לא זו בלבד שהשיגורים מצפון לא פחתו, אלא הם אף גברו. במהלך נובמבר 2023 בוצעו 120 תקיפות מצד חזבאללה לעבר שטח ישראל, ובמהלך דצמבר בוצעו 175 תקיפות כאלו. אומנם גם צה"ל הגביר את היקף פעילותו בצפון, אולם מגמה זו לא תורגמה לתחושת ביטחון. נדמה היה כי הממשלה לא שקלה להחזיר את התושבים ליישובים המפונים, וגם התושבים לא שקלו לשוב לשם.

סקרים שנערכו ב־23–26 בנובמבר 2023 וב־21–24 בדצמבר 2023, בחנו את השאלה "בהנחה שלא תהיה מערכה צבאית משמעותית מול החזבאללה בצפון, מהו התנאי ההכרחי בעיניך לחזרת תושבי הצפון לבתיהם?" 20 אחוזים מהנשאלים השיבו כי כל עוד לא תיפתח מערכה משמעותית בצפון, לא יוכלו התושבים לשוב לבתיהם. לצד היציבות בנוגע לתשובה זו חלה עלייה משמעותית בשיעור הנשאלים שטענו שרק אם יגובש מתווה בין־לאומי להרחקת חזבאללה מהגבול ותהיה נוכחות של כוחות בין־לאומיים, יוכלו התושבים לחזור לבתיהם. בעוד בנובמבר 2023 השיבו כ־25 אחוזים מהנשאלים, בדצמבר 2023 עלה שיעורם ל־34 אחוזים. לצד זאת חלה ירידה בשיעור הנשאלים שהיו מוכנים להסתפק במיגון משמעותי של היישובים כולל מקלוט, נוכחות רבה של צה"ל ביישובים ותגבור כיתות הכוננות. בעוד בנובמבר 2023 תמכו באפשרות זו 19 אחוזים מהנשאלים, בדצמבר 2023 תמכו בה רק 13 אחוזים. עוד 25 אחוזים מהנשאלים בנובמבר 2023 ו־22 אחוזים מהנשאלים בדצמבר 2023 תמכו בשילוב בין מתווה בין־לאומי להגברת המיגון.

תרשים 38: התנאי לחזרת תושבי הצפון לבתיהם

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, דצמבר 2023

נראה כי לאורך תקופת התמרון, אולי גם בהשפעת עסקת החטופים, גברה הנכונות להישען על פתרון מדיני ותמיכה בין-לאומית להחזרת התושבים לבתיהם. עם זאת יש לתת את הדעת שהסקרים אומנם נערכו בקרב מדגם מייצג של האוכלוסייה, אולם הם אינם בהכרח משקפים את דעותיהם של המפונים עצמם, אשר לפחות על פי התבטאויות בתקשורת, רבים מהם סברו כי רק מערכה צבאית תספק את הביטחון הדרוש לחזרתם הביתה. סוגיית המפונים המשיכה להיות אתגר משמעותי עבור החברה הישראלית במהלך התמרון. רבים מהמפונים הלינו על קשיי החיים באתרי הפינוי ובפרט במלונות, ומנגד בצפון ובדרום לא נראה היה כי המפונים חשים שהמציאות הביטחונית מאפשרת את חזרתם ליישובים ולשגרה. העובדה שהחלטות בנושא התקבלו לתחושת המפונים מבלי שיעירבו אותם והתחשבו בתחושותיהם, החריפה את משבר האמון בינם ובין הממשלה, ובמקרים מסוימים גם בינם ובין הצבא.

השיח בנוגע ל"חזרה לשגרה"

ציר נוסף של השיח החברתי עסק בשאלת החזרה לשגרה. בעוד בתחילת התמרון לא התקיים כמעט שיח בנוגע לשאלה זו בשל העובדה שמרבית האוכלוסייה בארץ עדיין סבלה משיגורי רקטות תדירים, ככל שהתקדם התמרון, הלך ופחת הירי למרכז הארץ, וחלקים נרחבים יותר ויותר באוכלוסייה הישראלית חשו פחות את המציאות המלחמתית. כפועל יוצא מכך נוצרו פערים בין אלו שהושפעו באופן ישיר מהלחימה, אם בשל אזורי מגוריהם ואם בשל שירותם במילואים או קרבתם לנפגעים הישירים של המלחמה – חטופים, חללים ופצועים, ובין אלו שעבורם המלחמה הפכה להיות הד רחוק שאינו משפיע על חיי היום-יום. שני אירועים במהלך התמרון שיקפו במידה רבה את הפער הזה:

האירוע הראשון היה פתיחת שנת הלימודים האקדמית, והאירוע השני היה קיום הבחירות לרשויות המקומיות. שנת הלימודים האקדמית הייתה אמורה להיפתח באוקטובר 2023, אך פתיחתה נדחתה שוב ושוב ככל שהמלחמה התארכה. במהלך דצמבר 2023 הודיעו מרבית המוסדות האקדמיים כי לא יוכלו לעמוד בדחיות נוספות, וכפועל יוצא מכך נפתחה שנת הלימודים בחלק מהמוסדות ב־24 בדצמבר 2023, במוסדות אחרים היא נפתחה ב־31 בדצמבר 2023, ומוסדות נוספים הודיעו כי יפתחו אותה ב־14 בינואר 2024.

ההחלטה על פתיחת שנת הלימודים זכתה לביקורת נוקבת, בייחוד מצד אנשי מילואים, שרבים מהם הם סטודנטים. הסטודנטים שהיו בשירות מילואים הלינו על כך שבעוד הם נלחמים ומגינים על המדינה, חבריהם ללימודים שאינם משרתים מתקדמים בלעדיהם. כתוצאה מכך ההשכלה שלהם תיפגע, והם עלולים להישאר מאחור. המוסדות האקדמיים הודיעו על סדרת התאמות והקלות לסטודנטים המשרתים במילואים: סיוע אקדמי ותמיכה רגשית, מלגות ומענקים, פטור מקורסי בחירה, מועדים נוספים ועוד, אולם רבים מהסטודנטים חשו שהמענה אינו מספק ושנגרם להם עוול. הפער בין הסטודנטים המשרתים במילואים לאלו שאינם משרתים במילואים העצים את התחושה כי עם התקדמות התמרון הפכה המלחמה לעניינם של מעטים בציבור, בעוד מרבית הציבור ממשיך ומתקדם בחייו.

האירוע השני שהעצים את הדילמות הנוגעות לחזרה לשגרה היה כאמור קיום הבחירות לרשויות המקומיות, אשר היו אמורות להתקיים ב־31 באוקטובר 2023. בעקבות המלחמה נדחו הבחירות ל־30 בינואר 2024, וב־31 בדצמבר 2023 אישרה הממשלה דחייה נוספת של הבחירות ב־239 רשויות ל־27 בפברואר 2024 בשל מספר גבוה של מועמדים המשרתים במילואים. כמו כן נקבע כי הבחירות לרשויות המקומיות בנגב המערבי ובגבול הצפון, שתושביהן פונו מבתיהם בעקבות המלחמה, יתקיימו ב־19 בנובמבר 2024.

קיום הבחירות היה שנוי במחלוקת, בין היתר משום שקרוב ל-4,000 משרתי מילואים התמודדו בבחירות המקומיות, מתוכם 70 היו מועמדים לראשות עיר או מועצה אזורית, והתחושה הייתה כי עריכת הבחירות במועד שנקבע תפגע בהם קשות. מנגד, המצדדים בקיום הבחירות במועד שנקבע טענו כי במרבית אזורי הארץ כבר לא קיימת מניעה ביטחונית לקיים את הבחירות, וקיום הבחירות דווקא עשוי לתרום לתחושת הביטחון והיציבות של האזרחים. יש לציין את מכתבו של מפקד פיקוד העורף אלוף רפי מילוא, אשר תמך בקיום הבחירות במועד שנקבע, וטען כי "מבחינה ביטחונית, נכון להיום ניתן ואף חשוב לקיים את הבחירות במועדן על מנת להקרין לאזרחים חוסן, שגרת חירום מאפשרת יציבות להמשך".²⁰ הדיון בנוגע לקביעת המועד לבחירות המקומיות העצים את השיח בדבר אלה שחוזרים לשגרה לעומת אחרים שאינם יכולים להרשות זאת לעצמם, ואת תחושת האפליה בקרב חיילי המילואים. נוסף על כך קביעת המועד לבחירות הייתה סיבה לשיח פוליטי מקטב; למשל גורמים במפלגת הציונות הדתית האשימו את מפלגת ש"ס כי היא מקדמת את קביעת המועד, משום שמעטים מבוחריה משרתים במילואים בהשוואה לבוחרי הציונות הדתית.²¹

השיח בנוגע ל"יום שאחרי" בעזה

ציר נוסף של התפתחות השיח בסוגיות חברתיות-פוליטיות עסק בשאלת "היום שאחרי" המלחמה ברצועת עזה. מתחילת התמרון שולבה בשיח הציבורי תפיסה שראתה במערכה הזדמנות לכיבוש הרצועה וליישוב מחודש של גוש קטיף. תפיסה זו באה לידי ביטוי אצל חיילים ודוברים שונים בשטחי כינוס וכן ברשתות החברתיות, וגררה ביקורת רחבה לצד תמיכה בקמפיין. בעקבות כך הבהיר ראש הממשלה נתניהו במסיבת עיתונאים שקיים בתחילת נובמבר 2023, כי חידוש ההתיישבות בעזה הוא "לא יעד ריאלי".²² אף על פי כן התבטאויות המצדדות בחידוש ההתיישבות נשמעו במהלך חודשי התמרון גם מפי פוליטיקאים רבים, בפרט ממפלגות עוצמה יהודית והציונות הדתית. הסוגיה אף זכתה להתייחסות בסקר שקיימה התוכנית "פגוש את העיתונות" באמצע נובמבר 2023, ובו נטען כי 44 אחוזים מהנשאלים תומכים בחידוש ההתיישבות היהודית

20 רותם אטיאס, דברי אלוף רפי מילוא, רדיו FM96.

21 מתי טוכפלד, "העימות בין הציונות הדתית לש"ס על רקע מועד הבחירות המקומיות עולה לטונים צורמים", **ישראל היום**, 14 בדצמבר 2023, <https://tinyurl.com/mss8kme9>.

22 יעל צ'נובר, "בחזרה להתיישבות יהודית בגוש קטיף? נתניהו כבר הבהיר: 'לא יעד ריאלי'", **ynet**, 12 בנובמבר 2023, <https://tinyurl.com/2jx7z5pa>.

בעזה.²³ בתחילת ינואר 2024 גם התקיים כנס בהשתתפות חברי כנסת ואישי ציבור שקראו לחידוש ההתיישבות בעזה.

העיסוק בסוגיית ההתיישבות בעזה יצר תחושה של פוליטיזציה של מטרות המלחמה, שעוררה ביקורת והתנגדות הן בחזית הבין-לאומית ובתפיסת המלחמה כמלחמת הגנה עצמית והן בקרב משרתי מילואים וגורמים נוספים בחברה הישראלית. מכאן עלולה להיות פגיעה אפשרית בתמיכת העורך בלחימה בעזה ובנכונות להתגייס למילואים, ככל שזו תתאפיין כמלחמת כיבוש וחזרה לגוש קטיף, שכאמור אינה מצויה בקונסנזוס בקרב הציבור הישראלי.

השיח בנוגע למוסר הלחימה

בהמשך לשאלת ההתיישבות ברצועת עזה התעצם גם הדיון בסוגיית מוסר הלחימה והמחויבות של ישראל להילחם על פי הדין הבין-לאומי ומוסר הלחימה. בראשית המלחמה, בין היתר בשל הטראומה שנגרמה ב־7 באוקטובר, נדמה היה כי הציבור הישראלי חש צורך בנקמה. בשיח הציבורי הישראלי רווחו אמירות דוגמת "אין חפים מפשע בעזה", לצד קריאות "לשטח את עזה" ודומות לה.²⁴ תחושה זו באה לידי ביטוי בממצאי סקר המכון שנערך ב־26–29 באוקטובר 2023, שבו רק 32 אחוזים מהנשאלים השיבו כי על ישראל לציית לדין הבין-לאומי ולשמור על ערכי מוסר במלחמה, בעוד 57 אחוזים השיבו כי היא אינה צריכה לציית לדין הבין-לאומי. בעקבות התחושות וההתבטאויות האלה הקפידו ראשי מערכת הביטחון לשוב ולהדגיש בהצהרותיהם כי צה"ל מחויב ללחימה על פי הדין הבין-לאומי ומוסר הלחימה. עם תחילת התמרון הקרקעי התבטאו התחושות הקשות בעיקר בציפייה שהצבא יפעל בלי להתחשב בנוכחותם של חפים מפשע באזורי לחימה. גורמים שונים, בין היתר בדרג הפוליטי, האשימו כי ההקפדה על הדין הבין-לאומי וערכי מוסר הלחימה מתבצעת על חשבון ההגנה על חיי חיילי צה"ל. לצד זאת התקבלו באותה העת דיווחים על התנהלות שאינה תואמת את הדין הבין-לאומי מצד חיילי צה"ל, כמו פגיעה שלא לצורך ברכוש של פלסטינים ובכלל זה ריסוס כתובות גרפיטי. הצבא בחר להתמודד עם התנהגויות אלו במישור המשמעותי, מה שגרר ביקורת משני צידי המתרס – מצד אחד שלא ראוי להעניש חיילים על התנהגויות אלו, ומצד שני שראוי היה להעניש את החיילים בצורה חמורה יותר.

²³ עמית סגל, "סקר 'היום שאחרי': 44% מהציבור רוצה להתיישב שוב בעזה, 58% בעד בחירות חדשות | כל הנתונים", N12, 18 בנובמבר 2023, <https://tinyurl.com/5s45mwzj>.

²⁴ "אין חפים מפשע בעזה": במערכת הפוליטית מגיבים לריאיון המטלטל של מיה שם, "מעריב אונליין", 30 בדצמבר 2023, <https://tinyurl.com/34su8w3p>.

פעולת צה"ל בבית החולים שיפא במהלך נובמבר 2023 עוררה אף היא שיח נרחב בנוגע להקפדה על הדין הבין-לאומי וערכי מוסר הלחימה. זאת לנוכח המעמד המיוחד של בתי חולים בדין הבין-לאומי והעובדה כי בית החולים שימש כמתחם שאליו הגיעו אזרחים רבים במהלך ימי הלחימה הראשונים. אף שהיה מידע מודיעיני כי חמאס משתמש בבית החולים לצרכים שונים, נמנע הצבא במשך זמן רב מפעולה בתוכו ומהפצצתו מהאוויר. בתקשורת דווח כי הכניסה לבית החולים תואמה, וכי במקביל לפעילות הצבאית העבירו אליו כוחות צה"ל גם אספקה וציוד רפואי. התנהלות זו ספגה ביקורת נרחבת בשיח הציבורי, בטענה כי ההקפדה על המוסריות פוגעת בשיקולים המבצעיים ומסכנת את חיילי צה"ל.

שני אירועים בתקופה זו עוררו שיח בדבר שאלת נוהלי הפתיחה באש וירי בחפים מפשע בעקבות הלחימה בעזה: האירוע הראשון היה הריגתו של יובל קסטלמן בידי חייל צה"ל במילואים. קסטלמן הסתער לעבר מחבלים במהלך פיגוע ירי בירושלים ב־30 בנובמבר 2023, נטרל לפחות אחד מהם, אך בהמשך חייל צה"ל במילואים, שחשב שהוא מחבל, ירה בו. קסטלמן נורה לאחר שזרק את האקדח שהיה בידיו, ירד על ברכיו, פשט את הז'קט שלבש, והראה שאין ברשותו נשק נוסף. לפי עדויות הוא אף הרים את ידיו וצעק: "אני ישראלי, אל תירו". לאחר שנפגע בפעם הראשונה הוא קם על רגליו ונופף בידיו כדי לעצור את הירי, אך אז נורה שוב ומת מפצעיו.²⁵ תקרית זו הציפה שיח ציבורי נרחב על סוגיית הירי במחבלים גם כאשר אלו אינם מהווים עוד איום. הטענה הייתה שגם אם חייל המילואים חשב שקסטלמן הוא המחבל, בשלב שבו הוא נורה, הוא כבר לא היווה איום.

האירוע השני היה הרג החטופים בידי כוחות צה"ל ב־15 בדצמבר 2023, אשר עורר אף הוא שיח ער – כיצד ייתכן שהכוח פתח באש לעבר החטופים, אף שהיה ברור כי הם לא היו חמושים והניפו דגל לבן. שני האירועים עוררו דיון ציבורי על מידת המחויבות של החיילים הלוחמים בשטח למוסר הלחימה ולדין הבין-לאומי.

אמון הציבור

במהלך השלב העצים של התמרון הקרקעי היו מדדי האמון בצה"ל גבוהים מלבד ירידה חד-פעמית בתקופת ההפוגה לעסקת החטופים. עם זאת מדדים גבוהים אלו לא בהכרח הצביעו על כך שנפתר משבר האמון בין האזרחים ובין הצבא, אלא שיקפו תמונה מורכבת

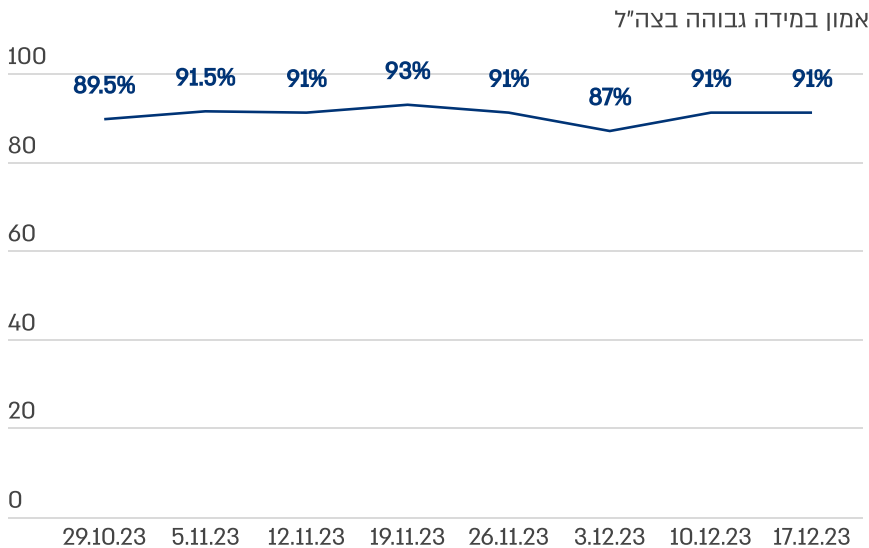
²⁵ יואב זיתון ולירן תמרי, "כתב אישום נגד אביעד פריג'ה, שירה למוות ביובל קסטלמן בזירת פיגוע", Ynet, 28 בנובמבר 2023, <https://tinyurl.com/bddby8y6>.

יותר; נראה שכל עוד הלחימה הייתה עצימה מאוד, הושפע הציבור במידה רבה מהזיקה הרגשית שלו לצבא, והיה נכון להשהות את השיפוט שלו בנוגע לתפקוד הצבא ב־7 באוקטובר.

תמונת אמון מורכבת

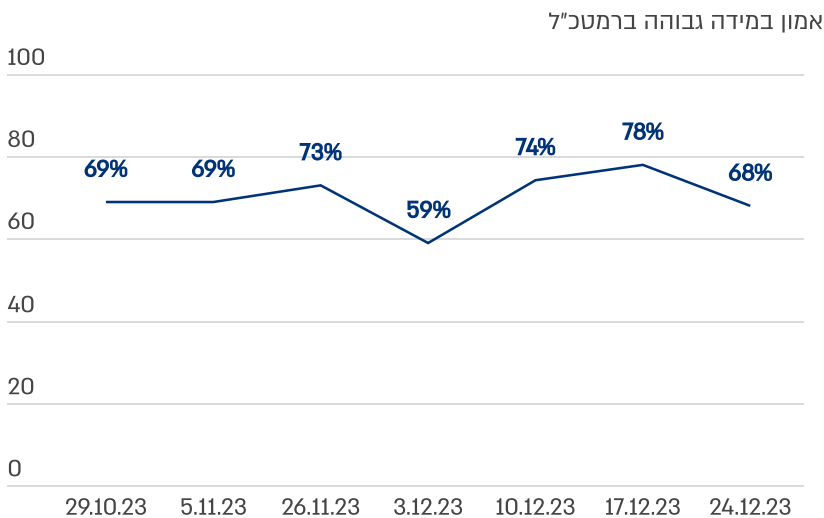
במהלך תקופת התמרון הייתה מידת האמון בממשלה ובעומד בראשה נמוכה ויציבה, ורק כרבע מהנשאלים בסקרי דעת הקהל שקיים המכון הביעו מידת אמון גבוהה בגורמים אלו. אשר למידת האמון בצה"ל – במרבית המדדים במהלך תקופת הסקרים (למעט הסקר שהתקיים בשבוע ההפוגה, ונערך בין 30 בנובמבר ל־3 בדצמבר 2023) הביעו הנשאלים מידת אמון גבוהה בצה"ל. כך למשל בתשובה לשאלה "מהי מידת האמון שלך בצה"ל?" הביע רוב מוחלט של הנשאלים מידת אמון גבוהה בצה"ל במהלך תקופת הזמן הנידונה (כ־90 אחוזים). גם שיעור הנשאלים שהביעו מידת אמון גבוהה ברמטכ"ל, היה גבוה ברוב התקופה (68–78 אחוזים מהנשאלים). כמו כן מידת האמון בדיווחי דובר צה"ל הייתה גבוהה לאורך מרבית תקופת התמרון (78–88 אחוזים מהנשאלים). זאת ועוד, בתקופת הזמן הזו הביעו יותר מ־80 אחוזים מהנשאלים מידת אמון גבוהה בכך שצה"ל ינצח במלחמה ברצועת עזה וגם בזירה הצפונית, אם תיפתח שם מלחמה. כמו כן מרבית הנשאלים טענו כי מטרות הלחימה ברצועה יושגו במידה רבה או במלואן, וכי האיום הביטחוני בנגב המערבי יוסר במלואו או ייחלש.

תרשים 39: אמון בצה"ל

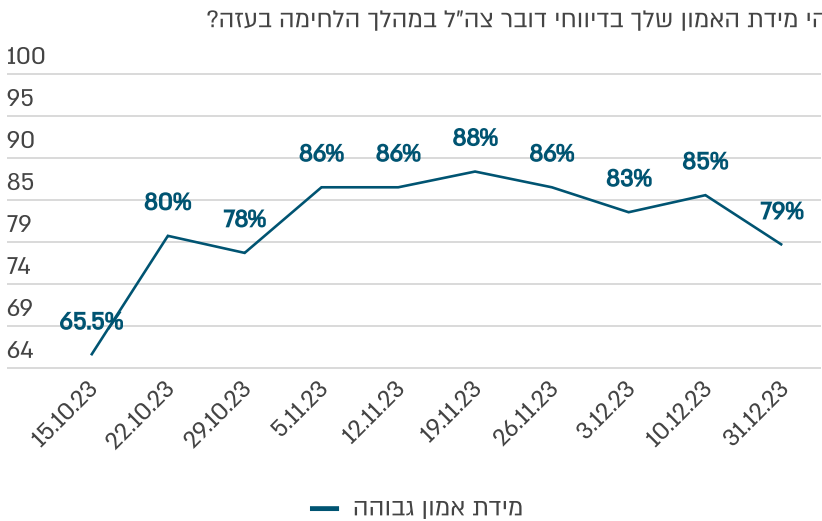
מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, דצמבר 2023

תרשים 40: אמון ברמטכ"ל

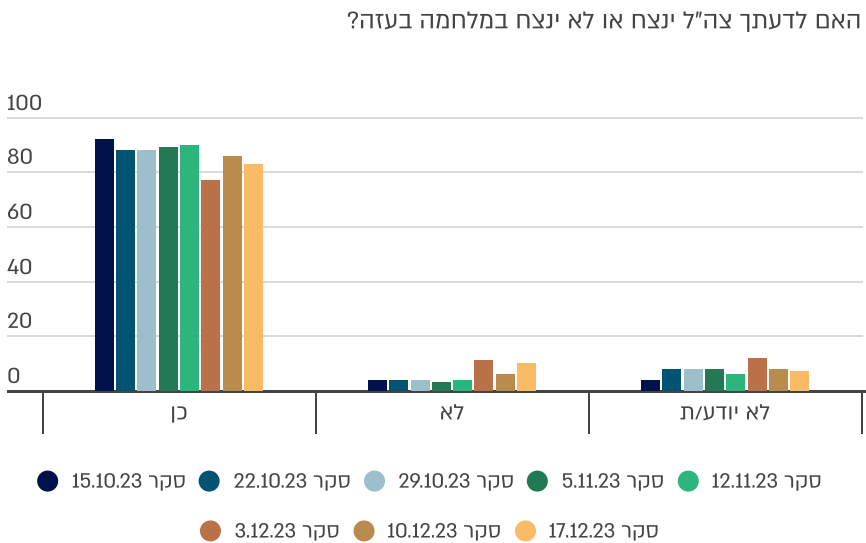
מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, דצמבר 2023

תרשים 41: אמון בדיווחי דובר צה"ל

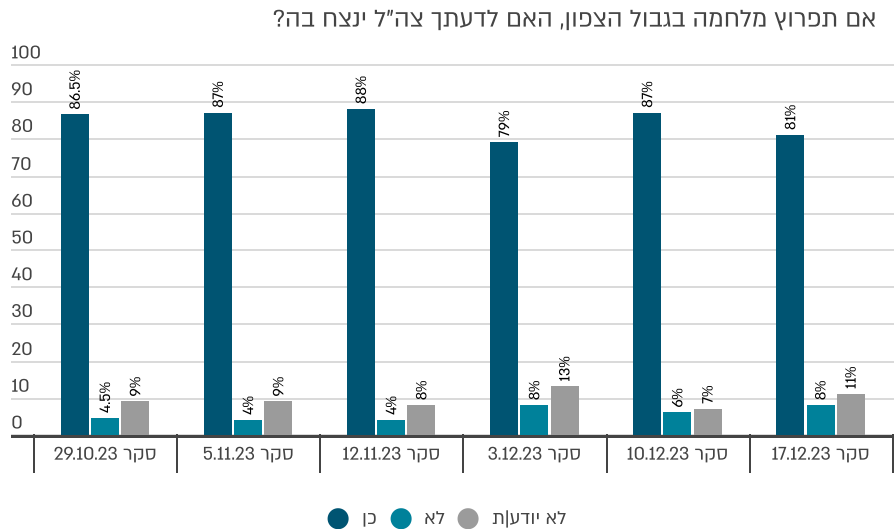
מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, דצמבר 2023

תרשים 42: דעת הקהל בנוגע לניצחון צה"ל במלחמה בעזה

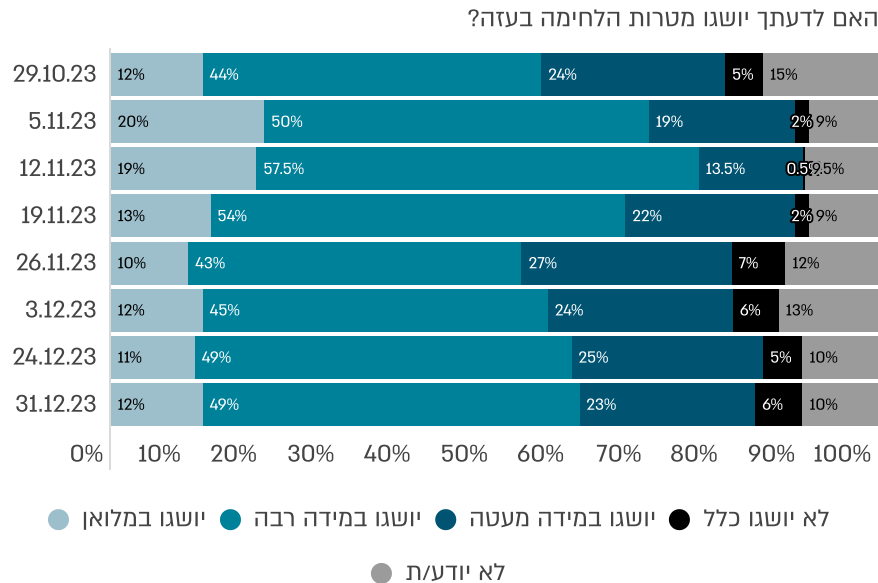
מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, דצמבר 2023

תרשים 43: דעת הקהל בנוגע לניצחון צה"ל במלחמה בצפון

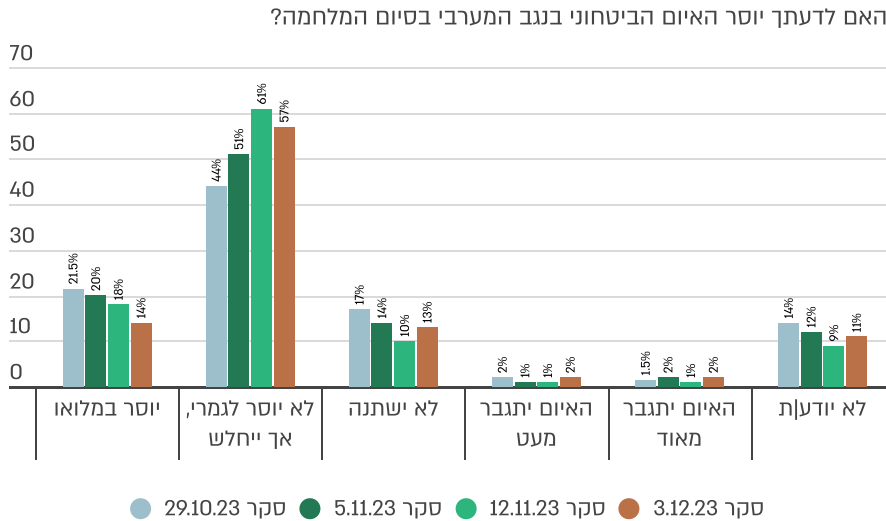
מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, דצמבר 2023

תרשים 44: השגת מטרות הלחימה בעזה

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, דצמבר 2023

תרשים 45: הסרת האיום הביטחוני בנגב המערבי

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, דצמבר 2023

התבוננות בנתונים ושילובם עם תאוריות בנושא אמן וכן ניתוח השיח התקשורתי והציבורי שהתקיימו בתקופה זו, מצביעים על תמונה מורכבת יותר. התופעה של "התכנסות סביב הדגל" מוכרת בעת מלחמה. לנוכח הטראומה הקולקטיבית החריפה שנגרמה מאירועי 7 באוקטובר, ואשר עדיין הורגשה בעוז במהלך התקופה הנידונה, הציב הציבור את אירועי 7 באוקטובר במעין "קפסולה", והשהה את השפעותיהם על עמדותיו בנוגע לצה"ל; זאת בין היתר בשל הצורך המורלי של הציבור לחוש אמן בצבא. בניגוד לגורמים פוליטיים, אשר אותם ניתן להחליף במקרה של חוסר שביעות רצון, את צה"ל לא ניתן להחליף, ולכן קיים צורך רגשי לתת בו אמן. אף שנתוני סקרי המכון בתקופה הנידונה הצביעו על מדדי אמן גבוהים בצבא, מדדים אלו שיקפו בעיקרם זיקה רגשית ונכונות להשעיית השיפוט בנוגע לצבא, ולא דווקא את היעדרו של משבר אמן שעלול היה להיגרם עקב כשלי 7 באוקטובר.

הזיקה הרגשית של הציבור לצה"ל

תימוכין להשפעת הזיקה הרגשית ניתן למצוא למשל בפער שהסתמן בממצאי סקרים בין שיעור הנשאלים שהביעו אמן בכך שצה"ל ינצח במערכה, ובין אלו שסברו כי מטרת

הלחימה יושגו או שהאיום הביטחוני באזור הנגב המערבי יוסר במלואו או יצטמצם. במהלך מרבית תקופת הסקרים התקיים פער של יותר מ-10 אחוזים בין שיעור הנשאלים שסברו כי צה"ל ינצח במלחמה ובין אלו שסברו כי מטרות הלחימה יושגו או שהאיום הביטחוני באזור הנגב המערבי יוסר במלואו או יצטמצם.

פער זה עשוי לשקף את העובדה שבעוד התשובה לשאלת הניצחון (בדומה לתשובה לשאלת האמון) משקפת סנטימנט וצורך מורלי של הציבור להאמין ביכולותיו של צה"ל, התשובות לשאלות הנוגעות להשגת מטרות הלחימה או הסרת האיום הביטחוני, מחייבות חשיבה רציונלית יותר והתייחסות ליכולותיו של הצבא.

אישוש נוסף לטענה זו ניתן למצוא בירידה הזמנית שחלה במדדי האמון במהלך ההפוגה. גם אם ניתן היה לטעון לכאורה כי הירידה משקפת חששות ממשיים של הציבור מהשפעת ההפוגה על הלחימה בעזה, לא ניתן להסביר באופן הזה את הירידה הסימטרית כמעט גם בשיעור הנשאלים שהביעו אמון ביכולתו של צה"ל לנצח במערכה בצפון. לכן הסבר סביר לירידה זו טמון בעובדה שבעת ההפוגה נחלשה תחושת האיום המובילה ל"התכנסות סביב הדגל" ועימה גם הצורך הרגשי להביע אמון בצבא.

אינדיקציה נוספת להשפעתה של הזיקה הרגשית על תשובות הנשאלים, ולכך שהן אינן מבטאות הערכה רציונלית ושקולה של יכולותיו של הצבא, ניתן למצוא בסקר המכון שהתקיים במהלך ההפוגה – בין 30 בנובמבר ל-3 בדצמבר 2023. בעוד 77 אחוזים מהנשאלים השיבו כי צה"ל ינצח במערכה בעזה, בתשובה לשאלה "האם את/ה מסכימ/ה עם הטענה שבעקבות מה שקרה ב-7 באוקטובר, נכון לעכשיו אין תרחיש שיהווה ניצחון במלחמה?" 42 אחוזים מהנשאלים השיבו בחיוב. כלומר קיימים לפחות 19 אחוזים מהנשאלים אשר מצד אחד סבורים כי צה"ל ינצח במערכה בעזה, ומצד שני סבורים כי אין תרחיש שיהווה ניצחון במלחמה.

השהיית השיפוט בנוגע לאירועי 7 באוקטובר

חיזוק לטענה שהציבור מחזיק את אירועי 7 באוקטובר ב"קפסולה" ומפריד בינם ובין ניהול המלחמה, ניתן למצוא בנתוני סקר המכון שנערך ב-2-5 בנובמבר 2023. כמחצית מהנשאלים (48 אחוזים) דירגו את תפקוד חיל המודיעין עד לפרוץ המלחמה כגרוע, אולם יותר ממחצית מהנשאלים (54 אחוזים) דירגו את תפקודו מאז פרוץ המלחמה כטוב מאוד. לנוכח העובדה שלציבור יש מידע מועט מאוד על תפקוד חיל המודיעין במהלך המלחמה, ושבשלב זה לא חלו שינויים בחיל, סביר כי פער משמעותי זה אינו מבוסס בהכרח על ידע

ממשי, אלא בעיקר על צורך מורלי להאמין ביכולתו של צה"ל ככלל ושל חיל המודיעין בפרט לתפקד היטב בזמן המלחמה.

המכתב שכתבו תושבי קיבוץ ניר עוז לאלוף פיקוד הדרום ב־1 בנובמבר 2023, היה ביטוי נוסף להשהיית השיפוט. במכתב זה הם הביעו את תחושת ההפקרה שלהם מאירועי 7 באוקטובר באופן נוקב וברור, אולם הם גם ביקשו כי יסיר מעצמו ומחייליו כל מחשבה על אירועי העבר, כדי שיוכל להתמקד בהחזרת החטופים בחיים ובלחימה עד להכרעה. לסיום הם הדגישו כי בתום הלחימה יימצא הזמן להיפגש עם חברי הקיבוץ, להשיב לשאלותיהם ולהשתתף בצערם ובכאבם. העובדה שהמכתב זכה לשיתופים רבים וקיבל תהודה ציבורית רחבה מעידה כי הסנטימנט שבא לידי ביטוי בו אינו מייצג רק את תושבי ניר עוז, אלא מאפיין חלקים נוספים בציבור.

גם אם היה נדמה שבמהלך התמרון העצים המשיך הציבור להביע מידת אמון גבוהה בצבא, תמונה זו משקפת בעיקר את הזיקה הרגשית שלו לצבא ונכונותו להשהות את השיפוט שלו בנוגע לאירועי 7 באוקטובר, ואינה מעידה בהכרח על היעדרו של משבר אמון בין הציבור לצבא.

שלב ג: מ־8 בינואר 2024

האירועים המרכזיים בלחימה

בעת הצגת התוכניות לקבינט המלחמה לראשונה, בשבוע השני ללחימה, הציג צה"ל את שלב ג כשלב שבו יעברו הכוחות מלחימה עצימה לפשיטות ממוקדות על בסיס מודיעין ובמתכונת של תעסוקה מבצעית. אולם למעשה המשיכו כוחות גדולים לשהות בשטח, ומחיר הנפגעים לא פחת: ב־21 בינואר 2024 נפלו 21 לוחמים בקריסת מבנים באל־מע'אזי. בה בעת המשיך צה"ל לרשום הישגים בשטח. בסוף פברואר 2024 חולצו בחיים החטופים פרננדו מרמן ולואיס הר בפשיטה על מבנה ברפיח במבצע "יד זהב", ומאוחר יותר חולצו מספר גופות של חטופים והובאו לישראל. הדגש בדיווחים היה שהכוחות נטלו סיכונים של ממש במשימה זו.

באותם ימים הכריז צה"ל על הכרעת חטיבת ח'אן יונס. בעקבות לחימה מוצלחת בתת־קרקע נהרגו מחבלים, ונחשף תוואי מנהרות משמעותי באורך של עשרה קילומטרים, שעבר בין היתר ביעדים אזרחיים – בית חולים ואוניברסיטה.

בינתיים המשיכו כוחות צה"ל בפעילותם ברצועה, ובאמצע מארס 2024 החלו במבצע "ניתוח מקומי", שבמהלכו השתלטו מחדש על בית החולים שיפא. בית החולים נכבש לראשונה בנובמבר 2023, אך חזר לשמש את מחבלי החמאס והג'יהאד האסלאמי לאחר שצה"ל נסוג ממנו.

בסיום המבצע ב־1 באפריל 2024 נרשמה הסלמה בגזרה אחרת; כטב"ם, ששוגר על ידי מיליציות פרו־איראניות בעיראק, פגע בבסיס חיל הים באילת וגרם נזק למבנה, אף שלא היו נפגעים בנפש. מספר שעות לאחר מכן הפציצו מטוסי קרב ישראליים את מבנה הקונסוליה האיראנית בדמשק, הסמוכה לשגרירות האיראנית. בתקיפה נהרגו חסן מהדוי, בכיר במשמרות המהפכה, ששימש כמפקד כוח קודס בסוריה, וכן 16 בני אדם נוספים. ב־2 באפריל 2024 התבצעה תקיפה של צה"ל בדיר אל־בלח, ובמהלכה נהרגו שבעה אזרחים זרים, עובדי ארגון המטבח העולמי (WCK) – ארגון סיוע הומניטרי. השלכות אירוע זה היו משמעותיות במיוחד בשל הקשר האישי של נשיא ארצות הברית ביידן לראש הארגון הבין־לאומי שנפגע.

תשומת הלב הציבורית התמקדה באפשרות של תגובה איראנית על חיסול מהדוי בעקבות איומים מפורשים שהגיעו מטהרן. ההמתנה המתמשכת, אל מול העובדה שפיקוד העורף

"חברות ברזל" – השנה הראשונה: תמורות ביחסי צבא-חברה / עידית שפרן גימלמן, עפר שלח, ענת שפירא, ירדן אסרף ודנה קריינאלי

הותיר את ההנחיות לציבור כבשגרה, הגבירה את הביקורת על כך שאין שינוי בהנחיות, לנוכח החרדה וחוסר הוודאות של הציבור הישראלי בנוגע לממדי התקיפה ולאופיה.

בלילה שבין 13 ל-14 באפריל 2024 נורו משטח איראן לישראל יותר מ-300 חימושים מסוגים שונים, כולל טילים בליסטיים וכטב"מים. 99 אחוזים מהם יורטו על ידי מטוסי קרב של חיל האוויר, מערכות ההגנה האווירית של ישראל ומערכות ההגנה של שותפותיה בהפעלה ראשונה של "הגנה אווירית אזורית" בהשתתפות מדינות באזור, ארצות הברית ומדינות נוספות.

באפריל 2024 – לאחר ויכוח ארוך, שגם ממנו לא נעדרו סממנים פוליטיים בנוגע למבצע קרקעי ברפיח – נכנס צה"ל לראשונה לאזור העיר, ובה בעת חזר לפעול במקומות בצפון הרצועה שבהם כבר תמרן בשלב ב – שכונת זייתון, ג'באליה, בית חאנון ובית לאהיא. השיח הציבורי התמקד בהשלכות הכניסה הקרקעית לרפיח: ההיבט הבין-לאומי – לנוכח התנגדותו של הממשל האמריקני והטענות שייגרם משבר הומניטרי כבד באזור שאליו נמלטו יותר ממיליון פליטים עזתים; ההיבט של שמירת ביטחונם של החטופים והחשש למחיר הנפגעים הכבד שייגבה במהלך כזה. בערב יום הזיכרון 2024 פרסם משרד הביטחון כי 643 חללי צה"ל נפלו עד אז במלחמה.

ב־15 ביוני 2024 אירע אחד האסונות הקשים מאז תחילת המבצע הקרקעי; מטען חבלה גרם לפיצוץ נגמ"ש הנדסה (נמר"ה), שהכיל עשרות קילוגרמים של חומר נפץ והביא למותם של שמונה לוחמי צה"ל ברפיח. אירוע זה התווסף לשני אירועים דומים במהלך התמרון: האירוע הראשון הוא פיצוץ הנמ"ר של לוחמי גבעתי כתוצאה מירי נ"ט בעיר עזה בתחילת התמרון, שבו נהרגו 11 לוחמים. האירוע השני הוא פגיעת טיל נ"ט בנמר"ה בח'אן יונס במאסר 2024, שהביא לנפילתם של ארבעה לוחמי הנדסה.

ב־13 ביולי 2024 מימשה מערכת הביטחון את אחד היעדים הסמליים המרכזיים של המלחמה; מוחמד דף, האדריכל הצבאי של מתקפת 7 באוקטובר ומי שחמק מניסיונות חיסול רבים ב־20 השנים שקדמו למלחמה, חוסל יחד עם מפקד חטיבת ח'אן יונס בהפצצה של חיל האוויר. במקביל הבינו אזרחי ישראל שהמערכה אומנם ממוקדת בעזה, אך מתרחשת ברחבי המזרח התיכון כולו; כטב"ם ששיגרו החות"ים מתימן התרסק בלב תל אביב, סמוך לשגרירות ארצות הברית, וגרם למותו של אדם ולפציעתם של שבעה אחרים. בתגובה יצאה ישראל למבצע "יד ארוכה" בתימן, שבמהלכו תקפו מטוסי קרב ישראליים בנמל חודיידה מחסני אמל"ח איראניים, מתקני זיקוק נפט ותחנת כוח בעיר שנחשבת

לצינור האספקה החות'. כתוצאה מהתקיפה הובערו שרפות ענק, ודווח כי בתקיפה נהרגו ונפצעו עשרות בני אדם.

שינויי מדיניות בנוגע לכוח האדם

בפברואר 2024 פורסמו התיקונים לחוק שירות החובה ושירות המילואים, ולפיהם מספר ימי המילואים לשנה לחייל יעלה מ-54 ימים במשך שלוש שנים ל-42 ימי מילואים בשנה אחת, וכן מ-84 ימים לקצין במשך שלוש שנים ל-55 ימים בכל שנה. בהמשך, לאחר שדיווח צה"ל כי הוא זקוק לתוספת מיידית של 7,000 חיילים, הציע משרד האוצר לפתור את משבר כוח האדם של חיילי המילואים באמצעות גיוס חיילים בגיוס סדיר ולא בגיוס מילואים. זאת לאחר שעלה מהחישוב כי מילוי המחסור בכוח אדם בצה"ל באמצעות הגדלת מספר המשרתים בשירות הסדיר הוא זול ומשתלם יותר למשק מאשר באמצעות גיוס מילואים, בפרט שאין בהצעתם כל התייחסות לגיוס חרדים. יתרה מכך, לנוכח צורכי הביטחון והנפגעים הרבים במלחמה העריך אגף כוח אדם שיהיה צורך בעוד 34 אלף משרתים נוספים (אל מול התכנון שקדם למלחמה) למשך השנים הבאות.

בעקבות ההסלמה בגזרה הצפונית החליטה הממשלה ביוני 2024 לאשר צו גיוס ל-350 אלף חיילי מילואים עד סוף אוגוסט 2024. בשלב זה נמצאו בסד"כ המילואים משרתים שהיו בסבב השני או השלישי שלהם בשנה אחת. במקביל לכך שב לכתורות חוק הגיוס, לאחר שבתחילת יוני 2024 החליט ראש הממשלה לקדם את הצעת החוק של חבר הכנסת בני גנץ מהכנסת הקודמת חרף התנגדות היועצת המשפטית לממשלה. הצעת החוק עברה בכנסת בקריאה ראשונה, ולאחריה הוגשה לבג"ץ עתירה שהתקבלה פה אחד בנימוק הבא:

לא נתונה למדינה הסמכות להורות על הימנעות גורפת מגיוסם, ועליה לפעול בהתאם להוראות חוק שירות ביטחון [נוסח משולב], התשמ"ו-1986. [...] בהיעדר מסגרת חוקית לפטור מגיוס, לא ניתן להמשיך ולהעביר כספי תמיכות לשיבוט ולכוללים עבור תלמידים שלא קיבלו פטור או ששירותם הצבאי לא נדחה.²⁶

בעקבות דברי נציג צה"ל במהלך הדיון בבית המשפט פסק בג"ץ כי צה"ל יוכל לגייס כ-3,000 חיילים מקרב בני הציבור החרדי בשנת הגיוס הקרובה. בהמשך לפסיקת בג"ץ ביולי 2024 שלח צה"ל צווי גיוס ל-1,000 תלמידי ישיבות בגיל גיוס במתכונת של שלוש פעימות. אותרו תלמידי ישיבות שקיבלו תלוש שכר (שהעיד על

²⁶ פסק דין בתיק בג"ץ 6198/23.

כך שהם עובדים ואינם נמצאים רוב הזמן בישיבה), בעלי סמרטפון או כאלה שלא נכחו בישיבה בביקורות הנוכחות שביצע המשרד לשירותי דת. במהלך הפעימות הקפיד צה"ל להדגיש באמצעי התקשורת כי אין לו אף שאיפה לשנות את תפיסת העולם החרדית וכי גובש מתווה לגיוס חרדים שמותאם לשמירה על תפיסתם הדתית תוך כדי שירות. כחלק מהמתווה ייבחנו המתגייסים במבחן דפ"ר מותאם ביום הגיוס, ויעברו טירונות המותאמת לאורח חייהם.

בפתחו של אוגוסט 2024, שבועות אחדים לאחר שליחת צווי הגיוס, הגיעו מועדי גיוס החרדים שזומנו בפעימה הראשונה, והוכתרו ככישלון. זאת לאחר שרק עשרות התייצבו בבסיס הקליטה והמיון בשני ימי המיון מתוך 1,000 שזומנו, וחרף ניסיונות הקצונה הבכירה באגף כוח אדם לקיים ערוץ תקשורת פעיל מול רבנים מתונים וראשי ישיבות, כדי להצליח במהלך הזה. בצה"ל העריכו כי הסיבות לכך היו ההפגנות האלימות שערכו אברכים מחוץ לבסיס הקליטה והמיון, שהתכוונו למנוע את גיוסם של אלו שזומנו (וזוה אכן הרתיע מתגייסים רבים), וכן השפעתם של איומים ולחצים כבדים שהופעלו במקביל מצידם של פוליטיקאים חרדים, רבנים בכירים ועסקנים מהמגזר. בתחילת ספטמבר 2024 דווח בתקשורת כי ראש הממשלה התחייב להעביר את חוק הגיוס לפני אישור התקציב.

התפטרות בכירים ומינויים בצבא

עם הירידה בעצימות הלחימה גברה גם הדרישה מכל הדרגים להכיר באחריותם למחדלי 7 באוקטובר ולממש אותה באמצעות עזיבת תפקידם. אולם בשל העובדה שראש הממשלה נתניהו – להבדיל משר הביטחון וראשי המערכות הביטחוניות – סירב לקחת אחריות בפומבי, ומתוך הכרה בכך שסביבתו של נתניהו פועלת באופן אקטיבי להכפשת ראשי הארגונים הביטחוניים כדי להטיל את האחריות עליהם בלבד, דרישה זו התערבבה באופן בלתי נמנע עם הוויכוח הפוליטי שפילג את ישראל קודם ל-7 באוקטובר.

ב-22 באפריל 2024 פרסם ראש אגף המודיעין האלוף אהרון חליוה מכתב התפטרות, והוא נכנס לתוקפו ביולי 2024. באותו היום הודיע האלוף יהודה פוקס על פרישתו מתפקיד מפקד פיקוד המרכז. פוקס לא היה מעורב באירועי 7 באוקטובר ברצועת עזה, אבל הדיווחים העיתונאיים, שלפיהם פרישתו נבעה מתחושה קשה של חוסר גיבוי לנוכח ההתקפות הרבות עליו מצד המתנחלים ונציגיהם במערכת הפוליטית, יצרו חיבור בין פרישתו לוויכוח הפנימי המתעצם.

פרישתם של חליוה ופוקס הגבירה גם את העיסוק בכך שכחצי שנה לאחר תחילת המלחמה צה"ל עוד לא פרסם אף תחקיר על אירועי 7 באוקטובר. במארכ 2024 הודיע דובר צה"ל כי הרמטכ"ל הלוי החליט להתחיל בתחקירים פנימיים בצבא, שמטרתם הוגדרה "ללמוד ולהפיק לקחים בצה"ל כדי לשפר את האפקטיביות בלחימה הנוכחית, להיערך למערכה הבאה, לחזק את מאמץ חזרת היישובים והגנתם, וכן לבנות את כשירות צה"ל ולפתח את בניין הכוח שלו".²⁷ המועד שהוגדר לתחילת הצגת התחקירים בפני המטה הכללי היה תחילת יוני 2024.

ב־9 ביוני 2024 התפטר קצין בכיר נוסף שהודה באחריותו לאירועי 7 באוקטובר, תת־אלוף אבי רוזנפלד, מפקד אוגדת עזה. זה קרה במקביל לפרסום התחקיר הצבאי הפנימי הראשון שנמסר לציבור – תחקיר האירועים בקיבוץ בארי. התחקיר הוצג בפני הרמטכ"ל ב־2 ביולי 2024, לאחר מכן הוא הוצג לתושבי הקיבוץ, ובסופו של דבר הוא פורסם לציבור ב־11 ביולי 2024.

בשבועות שלאחר ההתפטרות התרבו הדיווחים על סבב המינויים במטה הכללי, שיסכם רב־אלוף הלוי. הם לוו בביקורת קשה מצד מי שטענו שאין זה הוגן או הגיוני שרמטכ"ל אשר האשמה במחדל הביטחוני הגדול בתולדות ישראל מונחת גם לפתחו, ימנה את המפקדים שישקמו את הצבא "ביום שאחרי".

בהמשך למגמה של חזרה לוויתור הפוליטי רבו גם הדיווחים כי גורמים בקואליציה מבקשים לנרמל את השיח על ממשל צבאי ישראלי ברצועת עזה "ביום שאחרי", וזה לא נכלל במטרות המלחמה המוגדרות. כך דווח בתקשורת שמערכת הביטחון התבקשה לבחון את החלופות השונות לשלטון חמאס ברצועת עזה. נושא זה פילג גם את הצמרת המדינית עצמה; ראש הממשלה תמך ברעיון הממשל הצבאי, וכך גם עשה שר האוצר סמוטריץ', שנימק כי ניתן יהיה לפקח באופן הזה על חלוקת הסיוע ההומניטרי עד שתקום ישות אזרחית ללא זיקה לטרור. לעומתם טען שר הביטחון גלנט במסיבת עיתונאים כי ממשל צבאי ישראלי בעזה יגבה מחיר גבוה בדם ובכסף, וכי אסור לישראל לשלוט אזרחית ברצועת עזה.

אמירות פומביות אלה השיבו לכותרות את הקרע בצמרת הממשלה, שתסס מתחת לפני השטח בשאלות של אחריות למחדל. היו בו גם משקעים מהימים שלפני המלחמה, אך בימי הלחימה העצימה הם נדחקו הצידה. קרע זה יהיה נושא פוליטי בולט בחודשים הבאים, ויגיע לשיאו בפיטורי שר הביטחון גלנט בידי ראש הממשלה בנובמבר 2024.

²⁷ "מטרת התחקיר היא אחת – למידה: הופצה פקודת התחקירים הפנימיים בעקבות המלחמה", אתר צה"ל, 7 במרץ 2024.

פגיעה באזרחים ולגיטימציה בין־לאומית

בליל 29 בפברואר 2024 ועל רקע תקרית בעת חלוקת סיוע הומניטרי – שהביאה למותם של כ־100 פלסטינים כתוצאה מדוחק, ממנוסת עדר ומדריסה בעת שיותר מעשרת אלפים פלסטינים עטו על הסיוע ההומניטרי – שאלת "היום שאחרי" קיבלה פעם נוספת בולטות גבוהה בשיח הציבורי. התקרית הציפה את המשמעויות של שליטה אזרחית ברצועת עזה. אחת התקריות החמורות ביותר של צה"ל ברפיח מן ההיבט של לגיטימציה בין־לאומית התרחשה ב־26 במאי 2024, וממחישה את משמעות השליטה הישראלית בשטח. התקרית התרחשה יומיים לאחר החלטת בית הדין הבין־לאומי לצדק בהאג, שהורה לישראל להפסיק את התמרון ברפיח בעקבות התלונה שהגישה דרום אפריקה נגדה בגין רצח עם. תקיפת חיל האוויר – שבוצעה כדי לחסל שני מחבלי חמאס שנמצאו קילומטר וחצי סמוך לשטח ההומניטרי שבו שהו עקורים – הביאה באופן לא מכוון להצתת שרפה גדולה. השרפה התפשטה אל אוהלי העקורים, וכתוצאה ממנה נספו עשרות אנשים, בהם ילדים. צה"ל טען כי התחמושת שבה נעשה שימוש בתקיפה, לא הייתה יכולה לבדה להצית אש בממדים שנצפו, וכי הוא מעריך שהשרפה פרצה בעקבות סמיכותו של מחסן נשק של חמאס, שהתפוצץ מרסיס שניתז ממקום התקיפה. אולם הנזק התודעתי כבר התחולל, וכל הסבר או ראייה מטעם צה"ל סופקו מעט מדי ומאוחר מדי.

בתחילת יוני 2024 דווח כי צה"ל השלים את השתלטותו על ציר פילדלפי עד הים, וכי אותרו והושמדו מנהרות רבות ואמצעי לחימה. לצד התקיפות במרכז הרצועה חולצו בחיים ממחנה נוסיראת ארבעה חטופים בפעולה צבאית שכונתה לימים מבצע "ארנון", על שם ארנון זמורה ז"ל, לוחם הימ"מ שנהרג במהלך הפעולה.

הצלחת הפעולה להשבתם בחיים של ארבעה חטופים סיפקה רגע נדיר של רוממות רוח והתרגשות ציבורית אמיתית, ובה בשעה הדגישה עוד יותר את העובדה שהמאמצים הצבאיים הגדולים להשבת חטופים הניבו תוצאות דלות: שמונה חטופים הוחזרו בחיים מתחילת הלחימה, לעומת עשרות שנהרגו אחרי 7 באוקטובר, חלקם מאש צה"ל או כתוצאה מפעילותו באזור שבו הוחזקו. ההבנה ששחרור מספר משמעותי של חטופים ייתכן רק בעסקה – ושעסקה כזו תיתכן רק אם תהיה הסכמה להפסקת הלחימה במתכונתה הנוכחית – חידדו את המצב העגום, שבו גם הסוגיה ההומניטרית הקשה בתולדות ישראל הפכה לנושא פוליטי שבמחלוקת. נושא נוסף שהיה במחלוקת היה עתידו של ציר פילדלפי. בסוף אוגוסט 2024 קיבל הקבינט המדיני־ביטחוני החלטה – בניגוד לעמדת שר הביטחון, ולפיה תישאר ישראל בציר פילדלפי בכל מקרה.

העברת מרכז הכובד למערכה בצפון

מאז תחילתו הלא רשמית של שלב ג תמכו גורמים בצה"ל במתווה להשבת חטופים, שנוסף למשמעותו המוסרית-הומניטרית יאפשר להנמיך את האש בעזה ולהפנות את כובד המשקל לצפון, שם ניהלו ישראל וחזבאללה מלחמת התשה מאז 8 באוקטובר 2023. ואולם ישראל התמידה במדיניות של גלישה למערכה רחבה בלבנון, עד שהגיע צבר של אירועים, ובאופן לא לגמרי מתוכנן גרם להסטת מרכז הכובד לצפון.

ב־27 ביולי 2024 פגעה רקטת פלֶק־1 ששיגר חזבאללה במגרש כדורגל במג'דל שמס, וגרמה למותם של 12 ילדים ובני נוער ולפציעתם של 34 בני אדם נוספים. זו הייתה הפגיעה הקשה ביותר באוכלוסייה האזרחית בישראל במלחמה לאחר 7 באוקטובר. לאחר ארבעה ימים חוסל בתקיפה אווירית ממוקדת בביירות פואד שוכר, שכונה "רמטכ"ל חזבאללה". שעות ספורות לאחר מכן נהרג ראש הלשכה המדינית של חמאס אסמאעיל הנייה בפיצוץ בטהרן. שני אירועים אלה, שעל פי הדיווחים לא היה ביניהם קשר מתוכנן, העבירו באחת את מלוא תשומת הלב אל עמוד השדרה של "ציר ההתנגדות" – איראן וחזבאללה. יש לציין כי ישראל לא נטלה אחריות רשמית להריגת הנייה, אולם בדצמבר 2024 ציין שר הביטחון ישראל כ"ץ כי ישראל הייתה אחראית לפעולה.

ימים אחדים לאחר מכן פתח צה"ל במתקפת מנע בלבנון לאחר שהתקבלה אינדיקציה מודיעינית למתקפה צפויה מצד חזבאללה. במהלך המתקפה הושמדו 6,000 קני שיגור והותקפו תשתיות נוספות. זו הייתה תחילתה בפועל של המערכה העצימה נגד חזבאללה בלבנון, שיחד עם חילופי האש עם איראן תהיה במוקד המלחמה בחודשים הבאים.

פרשת שדה תימן

בעוד הציבור היה דרוך והמתין לתגובה הצפויה מאיראן ומלבנון, התלקח הוויכוח הפנימי בנוגע לאירוע נפיץ במיוחד. ב־29 ביולי 2024 פשטה מצ"ח על מתקן הכליאה למחבלי חמאס בשדה תימן בהמשך לחקירה של התעללות חיילי מילואים במחבלים, שהיו כלואים שם. תצלומי הפשיטה הופצו ברשתות החברתיות, וגרמו לסערה ולהגעה למקום של פעילי ימין, ביניהם חברי כנסת מהקואליציה. חבר הכנסת צבי סוכות אף פרץ לבסיס. מאוחר יותר באותו ערב השתתפו חברי כנסת באירוע דומה בבסיס בית ליד, שאליו נלקחו החיילים החשודים לחקירה. כדי לפזר את המהומות, הוקפצו שני גדודי נח"ל מרצועת עזה, ואף הרמטכ"ל הגיע למקום.

בעוד הרמטכ"ל גיבה באופן מלא את הפרקליטות הצבאית ואת מצ"ח, ראש הממשלה ושר הביטחון הסתפקו בגינוי הפריצה לבסיסים. הסערה הציבורית בנושא לא דעכה ואף גברה בעקבות השתלחויות של חברי ממשלה בפרקליטה הצבאית הראשית בתקשורת וברשתות החברתיות. כאשר הנושא נידון בישיבת קבינט, רב־אלוף הלוי התייחס להשתלחויות הללו כהסתה. בתגובה לכך השוו זאת השרים מירי רגב ויריב לוין להסתה נגד ראש הממשלה, והוא ביקר את הרמטכ"ל ואמר "לא מוכן שתטיף להם".²⁸

סוגיית החטופים

במהלך כמעט כל השלב השלישי בלחימה התקיים משא ומתן בין ישראל לחמאס בתיווך של ארצות הברית, מצרים וקטאר, ובנקודות שונות נטלו לידיהן מדינות שונות את ההובלה בתיווך. המשא ומתן ידע עליות ומורדות. לעיתים תכופות דווח בתקשורת כי הצדדים קרובים לסיכום, אך בהמשך דווח על משבר במגעים ועל התרחקותה של עסקה אפשרית. ניהול המשא ומתן בצד הישראלי לוהו תכופות בהאשמות של גורמים שונים כי ראש הממשלה אינו מעוניין בעסקה ואף מסכל אותה ומגביל את צוות המשא ומתן. מנגד התפרסמה ביקורת של גורמים פוליטיים על צוות המשא ומתן. ניהול המשא ומתן היה גם ביטוי לנקודת מחלוקת מרכזית ביחסי ישראל וארצות הברית; מספר פעמים יוחסו לבכירים אמריקנים, ובכלל זה לנשיא ביידן עצמו, אמירות שלפיהן נתניהו פוגע במשא ומתן.²⁹ עם זאת הבהרות רשמיות שפרסמה ארצות הברית הטילו לרוב את האחריות לכישלון המגעים על חמאס.

בסוף אפריל 2024 שודר בערוצי התקשורת הישראליים סרטון של חטוף שצולם על ידי חמאס, בהסכמת משפחתו. זאת בניגוד למדיניות שאפיינה את חודשי הלחימה הראשונים (למעט שידור הסרטון של מיה שם), ועל פיה נמנעו ערוצי התקשורת משידור סרטונים אלו מתוך תפיסה כי הדבר מבטא כניעה ללחץ פסיכולוגי מצד חמאס.

השלב השלישי בלחימה התאפיין גם בריבוי הודעות מצד דובר צה"ל על מותם של חטופים. בחלק ניכר מההודעות נטען כי החטופים נרצחו במהלך מתקפת 7 באוקטובר, וגופתם מוחזקת ברצועה. ככל שהתרבו הודעות כאלה, נוצר בקרב מגזרים מסוימים בציבור שיח המטיל ספק באמינותו, וכפועל יוצא מכך גם באמינותו של דובר צה"ל. מגמה זו הגיעה

²⁸ איתמר אייכנר, "הרמטכ"ל התעמת עם נתניהו והשרים, גלנט היה בהלם: 'לא מאמין למה שאני שומע' | הציטוטים מהבור", Ynet, 9 באוגוסט 2024, <https://tinyurl.com/yffn75xt>.

²⁹ נתן גוטמן וסולימאן מסוודה, "הריאיון הדרמטי של ביידן: נתניהו פוגע בישראל", כאן, 9 במרס 2024, <https://tinyurl.com/y9h73bht>.

לשיאה עם הודעתו של דובר צה"ל על מותו של החטוף רון בנימין וחילוץ גופתו מעזה ב־18 במאי 2024. כמו כן רבו בשלב זה הודעות על חטופים שנרצחו במהלך השבי ועל חטופים שמתו כתוצאה מפעולות צה"ל. כך למשל בתחילת ספטמבר 2024 חולצו מעזה גופותיהם של שישה חטופים אשר ככל הנראה נרצחו זמן קצר לפני שגופותיהם חולצו. יתר על כן, בעקבות פרסומים בתקשורת הודה צה"ל בספטמבר כי אליה טולדנו, ניק בייזר ורון שרמן נהרגו ככל הנראה כתוצאה מפעולות צה"ל.

יש לציין כי לאחר חילוץ שש גופות החטופים נרשמה תנופה מסוימת במחאה הציבורית בקריאה לעסקת חטופים. ההסתדרות אף הכריזה על שביתה כללית, אשר בסופו של דבר נחשבה לא לגיטימית לאחר שבית המשפט קבע כי היא שביתה פוליטית. אירוע זה הוביל גם לאיחוד "רשמי" של הפגנות המחאה במוצאי שבת בתל אביב – הפגנת "מטה משפחות החטופים" ו"מחאת קפלן".

מלבד ההודעות בדבר מותם של חטופים וחילוץ גופות חטופים מרצועת עזה, כלל השלב השלישי של המלחמה שלוש פעולות מוצלחות של חילוץ חטופים בחיים. בפברואר 2024 חולצו החטופים פרננדו מרמן ולואיס הר מדירה בעזה. ביוני 2024 חולצו ארבעה חטופים – נועה ארגמני, שלומי זיו, אלמוג מאיר ג'אן ואנדריי קוזלוב משתי דירות שונות במחנה הפליטים נוסיראת במבצע "ארנון", ובאוגוסט 2024 חולץ החטוף פרחאן קאדי ממנהרה ברפיח.

יחס הממשלה והצבא למפונים

בתחילת ינואר 2024 דווח כי צה"ל נערך להשבת התושבים לחלק מהיישובים בדרום במרחק 4–7 קילומטרים מהגבול, וכי הצבא גיבש תוכנית לאבטחה משופרת של היישובים בהתאם למרחק מרצועת עזה ולצורכי הביטחון של היישובים השונים. כל יישוב אמור היה לקבל מעטפת הגנה מותאמת לו. במקביל לכך החלו לפעול ביישובים שירותים ציבוריים ובפרט שירותי תחבורה ובריאות. לצד זאת הודיעו משרד החינוך ומנהלת תקומה ב־7 בינואר 2024 על תוכנית לחזרת תלמידי שדרות והמועצה האזורית שער הנגב למוסדות החינוך באתרים המרוחקים מגבול הרצועה בפברואר 2024.

בסוף פברואר 2024 פרסם צה"ל את רשימת היישובים בנגב המערבי הנמצאים במרחק של עד ארבעה קילומטרים מהגבול, אשר אין מניעה ביטחונית לחזרת התושבים אליהם. רשימה זו פורסמה ימים אחדים אחרי שנחשף מתווה עידוד החזרה של התושבים ליישובי הנגב המערבי. המתווה קבע כי החזרה תתאפשר מ־1 במארס 2024, ומי שיבחרו להישאר

בבתי המלון יוכלו להמשיך ולשהות בהם עד ל־7 ביולי 2024 וכך להשלים את שנת הלימודים במקום הפינוי. מי שיבחר להמשיך ולשכור דירה יוכל להמשיך ולקבל מענק יומי מופחת. כמו כן סוכם על מענקי הסתגלות שיחולקו לתושבים שיחזרו, אשר יופחתו באופן הדרגתי בהתאם למועד החזרה ליישוב, כדי לתמרץ את התושבים לחזור ליישובים.

ב־15 באוגוסט 2024 הפסיקה המדינה באופן רשמי את מימון המלונות למפוני הנגב המערבי, והרוב המכריע של התושבים חזר ליישובים שלא הייתה מניעה שיקומית או ביטחונית לשוב אליהם. על פי נתוני המדינה מתוך כ־67 אלף תושבים שפנו בסך הכול בדרום, 51 אלף חזרו לבתיהם עד אמצע ספטמבר 2024 ולגבי 16 אלף לא היו נתונים בנמצא. עבור תושבי הצפון המפונים התאפיין שלב ג של המלחמה בהסלמה הדרגתית של הלחימה, אשר לא זו בלבד שלא אפשרה את חזרתם לבתיהם, אלא אף הטילה צל כבד על האופק לאפשרות שכזו. עד ינואר 2024 היה עיקר שיגורי הרקטות לעבר ישראל מדרום, אולם מ־פברואר 2024 נרשמה הסלמה ניכרת בהיקף השיגורים מצפון; ביולי ואוגוסט 2024 כבר נורו יותר מ־1,000 רקטות מדי חודש מסוריה ולבנון לעבר יישובי הצפון, המפונים והלא מפונים.

לצד ההסלמה הביטחונית סבלו מפוני הצפון גם מהיעדר התייחסות ממשלתית הולמת. בעוד בדרום הוקמה מנהלת תקומה, והיה גוף אשר היה אחראי לטיפול במפונים ולשיקום יישובי הנגב המערבי – גם אם כזה שספג ביקורת מפי התושבים, בצפון לא הוקם כלל גוף שכזה. ב־21 בינואר 2024 התפטר טל בסכס, הפרויקטור האזרחי שמונה בסוף אוקטובר, והיה אמור להיות אמן על תכלול עבודת הממשלה לפתרון בעיות הנוגעות למפונים בצפון ובדרום. מספר חודשים לאחר מכן מונה פרויקטור מיוחד לצפון, אלא שהוא הודח בתוך יממה. בהמשך מונה לתפקיד האלוף (מיל') אליעזר צ'ייני מרום, שספג ביקורת מראשי הרשויות בצפון בעקבות התוכניות שהציג לשיקום הצפון. בין היתר, מסמך שכתב בנוגע לעקרונות המנחים לחזרה לצפון, עורר ביקורת נוקבת לאחר שכלל עקרונות מנחים כמו "לא ממציאים את הגלגל" ו"לא כל האוכלוסייה תחזור". במסמך נכתב כי "ייעשה מאמץ לתת מענה למרבית הצרכים – וזאת מתוך הבנה שתמיד יהיו לא מרוצים".³⁰ התבטאויות אלו יצרו רושם כי הממשלה אינה מתכוונת להשקיע מאמצים נרחבים במענה לצורכי תושבי הצפון. למעשה עד אמצע ספטמבר 2024 היה מינויו של מרום מוטל בספק בשל

³⁰ מיכאל שמש, "תוכנית שיקום הצפון – והנזיפה בפרויקטור: 'לא מקובל עליי'", כאן, 10 בספטמבר 2024, <https://tinyurl.com/axmtzps4>.

התבטאויות אלה ומאבקי כוח במשרד ראש הממשלה. כמו כן עד השלמתו של חיבור זה טרם הובהרו התוכניות האופרטיביות לשיקום הצפון.

הטמעת רעיון ההתיישבות המחודשת ברצועת עזה

חרף קביעתו של ראש הממשלה נתניהו כי התיישבות מחודשת ברצועת עזה ובשומרון אינה יעד ריאלי במלחמה, שרי ממשלה וחברי כנסת מהקואליציה החלו להטמיע את רעיון ההתיישבות המחודשת בתודעה הציבורית אף שלא נמצא בין מטרות המלחמה. ב־24 בינואר 2024, כשבועיים לאחר סיום התמרון העצים, נערך "כנס הניצחון", ובו קראו שרים וחברי כנסת ודמויות בולטות בימין להתיישב בחבל עזה ובצפון השומרון כתשובה לאירועי 7 באוקטובר. במהלך הכנס קראו שרים בולטים בממשלה לטרנספר, אולם קריאות אלה נורמלו בשל העובדה שהוצגו באופן מרוכך על ידם: "לעודד מרצון שילכו מכאן".³¹ כמו כן בלט במהלך הכנס טשטוש הגבולות בין הפוליטיקה לצבא עם הקרנת סרטון שבו היו מעורבים חיילים, ועליו הצבא לא הגיב עד מועד כתיבת מסמך זה.

בעקבות ריבוי התבטאויות של השרים בצלאל סמוטריץ' ואיתמר בן גביר הנוגעות ליישוב מחדש של תושבי עזה מחוץ לעזה, נרשמו עימותים אל מול מחלקת המדינה האמריקנית. חרף זאת ניתן היה ללמוד מהתבטאויות של בכירים בממשל האמריקני כי נתניהו ממשיך לשמר את הסטטוס קוו בנושא. כאשר אנתוני בלינקן, מזכיר המדינה האמריקני, ביקר בישראל וברשות הפלסטינית, הוא ציין כי התביעה נגד ישראל בבית הדין לצדק בהאג מופרכת והדגיש כי נתניהו הבטיח לו שעידוד הגירה מרצון מחוץ לעזה אינה המדיניות הישראלית. שבועיים לאחר מכן, ב־8 בפברואר 2024, אלפי מפגינים דרשו "הכרעה ברורה במלחמה וגביית מחיר יקר מהאויב" ב"עצרת הניצחון",³² שהתקיימה מול קריית הממשלה בירושלים, אף שלא הוגדרה באופן ברור מהי הכרעה בהקשר של המדיניות הישראלית ברצועה ב"יום שאחרי".

במהלך החודשים הבאים המשיך להיטמע רעיון ההתיישבות המחודשת בתודעה הציבורית, והוא הדהד גם בקרב הקצינים בדרגי הביניים. הייתה זו דוגמה נוספת לטשטוש הגבולות בין דרגי השטח בצבא ובין השדה הפוליטי. המחשה לכך הייתה באמירתו של

31 יורי ילון, "הקמת יישוב חרדי סמוך לרפיח וקריאות 'טרנספר' בנאום בן גביר: הקולות מכנס 'ניצחון לישראל' בירושלים", **ישראל היום**, 28 בינואר 2024, <https://tinyurl.com/5x8ny8t8>.

32 "ימין ושמאל דורשים ניצחון, תומכים בעצרת הניצחון", קמפיין גיוס המונים, 8 בפברואר 2024, <https://tinyurl.com/48f67pah>.

מפקד גדוד 82 בחטיבה 7 במהלך תדריך לכתבים ב־21 במארס 2024, שלאחר הכניסה לרפיח הפתרון לצורך בהחזקת השטח הוא הקמת יישובים. בעקבות התבטאות זו זומן מפקד הגדוד לבירור אצל מפקד החטיבה ומפקד האוגדה וננזף פיקודית.

לאחר הכניסה לרפיח הצהיר שר הביטחון גלנט ב־15 במאי 2024 (בהקשר של "היום שאחרי" ברצועה), כי ממשל צבאי יעלה בדם ובקורבנות וכי אסור לישראל לשלוט אזרחית ברצועה.³³ הצהרתו גררה ביקורת מהציבור, מחברי ממשלה ומראש הממשלה שהשיב כי הוא "לא מוכן להחליף את חמאסטאן בפתחסטאן".³⁴

באוגוסט 2024 היו שראו בציון 19 שנים להתנתקות מרצועת עזה תזמון הולם למימוש הרעיון. עשרות אזרחים ישראלים נבלמו על ידי הצבא לאחר שניסו לפרוץ את מעבר ארז, כדי לקיים תפילה בעזה. באותו החודש, בעקבות כוונת פעילי ימין וחברי כנסת לקיים עצרת בכניסה לציר נצרים לציון ט' באב, הכריז צה"ל על אזורים נרחבים בנגב המערבי כשטח צבאי סגור. כחודש לאחר מכן, ב־2 בספטמבר 2024, תת־אלוף ברק חירם נכנס לתפקידו כמפקד אוגדת עזה בטקס שנערך באופן חריג בשטח הרצועה.

תחקור מחדל 7 באוקטובר והאירועים שקדמו לו

בתחילת ינואר 2024 פורסם כי צה"ל הקים צוות חיצוני לחקירת מתקפת חמאס על יישובי הנגב המערבי ב־7 באוקטובר ואת הכשלים שקדמו לה. עוד פורסם כי הרמטכ"ל לשעבר שאול מופז יעמוד בראש הצוות שייקחו בו חלק מפקד פיקוד הדרום לשעבר סמי תורג'מן וראש אגף המודיעין לשעבר אהרן זאבי־פרקש. הידיעה עוררה ביקורת חריפה בציבור ובקרב חלקים בדרג המדיני, בהם שרי הקבינט שתקפו את הלוי על ההחלטה: "אם הצבא עושה תחקירים, גם אנחנו רוצים לעשות בדרג המדיני".³⁵ בתגובה הדגיש הרמטכ"ל כי התחקיר יכול ללמוד את בחינת המוכנות והכוננות של הצבא ושרשרת הפיקוד ולא יעסוק ברובד הלאומי־מדיני. כשלושה שבועות לאחר מכן, בצל הביקורת שנשמעה בקבינט, החליט הרמטכ"ל

³³ בר פלג ויהונתן לוי, "גלנט: לא אסכים לממשל צבאי ברצועה. קורא לנתניהו להכריז שזה לא יקרה", **הארץ**, 15 במאי 2024, <https://tinyurl.com/5fvm7vyz>.

³⁴ מורן אזולאי ואיתמר אייכנר, "גנץ גיבה את גלנט: 'דברי אמת'; נתניהו: 'לא מוכן להחליף את חמאסטן בפתחסטן'", **ynet**, 15 במאי 2024, <https://tinyurl.com/yc8uspmc>.

³⁵ אריאל כהנא ושירית אביטן כהן, "'אם הצבא עושה תחקירים, גם אנחנו רוצים לעשות': שרים תקפו את הרמטכ"ל – ישיבת הקבינט פוצצה | הציטוטים מהדיון הסוער", **ישראל היום**, 5 בינואר 2024, <https://tinyurl.com/49tpzpa6>.

הלוי להקפיא את הוועדות החיצוניות שתכנן להקים לבחינת מחדל 7 באוקטובר עד לסיום התחקירים הפנימיים של צה"ל.

חרף ההתנגדות הציבורית לתחילת התחקירים הפיץ הרמטכ"ל את פקודת התחקירים הפנימיים ב־7 במארס 2024. עם הפצתה הובטח כי התחקיר הראשון בסדרת התחקירים על השתלשלות הלחימה ביום 7 באוקטובר בכל אחד מקיבוצי הנגב המערבי יפורסם ביוני 2024, וכי עיקרי התחקירים יוצגו לציבור לאחר שיוצגו לתושבים ולמשפחות השכולות. אולם גם לאחר תחילת התחקירים הפנימיים בצה"ל נמשכה המתחות בין הדרגים השונים באשר לאופן התחקור הראוי. ביטוי בולט לכך הייתה דרישתו של מבקר המדינה מתניהו אנגלמן מהרמטכ"ל ומראש הממשלה לשתף פעולה עם פעולות הביקורת של משרדו בעניין. בפנייתו לרמטכ"ל במאי 2024 ביקר אנגלמן את צה"ל. הוא טען כי לבקשת רב־אלוף הלוי הוא דחה בשלושה חודשים את הביקורת על מחדל 7 באוקטובר, ובכל זאת, לשיטתו, צה"ל אינו משתף פעולה עם מבקר המדינה.³⁶ לעומתו סבר הלוי כי יש להשלים קודם את התחקירים הפנימיים בצה"ל שנערכים כעת, וכי למפקדים אין קשב לעסוק גם בתחקירים וגם במאמץ המלחמתי לצד ביקורת נוספת של המבקר. לכן הוא ביקש לדחות את ביקורת המבקר בשלושה חודשים נוספים – לאוגוסט 2024, בהנחה שהתחקירים הצבאיים יוצגו ככל הנראה בחודשי הקיץ.

במקביל לתחקירים שבוצעו בצה"ל ועל ידי מבקר המדינה, מילאה התקשורת גם היא תפקיד מרכזי כמתחקרת המחדל. במהלך חודשי המלחמה פורסמו בצורה בולטת כתבות על כשלים מבצעיים של גופים ויחידות בצה"ל, במיוחד של אגף המודיעין וחיל האוויר. נמשך גם העיסוק בשאלת קידומו של תת־אלוף ברק חירם בשל התנהלותו ב־7 באוקטובר וקבלת ההחלטות באירוע בני הערובה בבית של פסי כהן בבארי.

ביולי 2024 פורסם התחקיר הראשון בסדרת התחקירים, שמיקודו בקיבוץ בארי. ממצאי התחקיר הוצגו קודם לחברי קהילת בארי, למשפחות החטופים שנחטפו מבארי ולמשפחות השכולות. הרמטכ"ל הלוי סיכם את התחקיר, ולאחר מכן הוא הוצג לשר הביטחון גלנט. בטבח נרצחו 101 מחברי הקיבוץ ונחטפו לרצועת עזה 31 חברים. בקרב נהרגו ארבעה מחברי כיתת הכוננות של הקיבוץ בהם הרבש"ץ, 19 לוחמי צה"ל ושמונה משוטרי משטרת ישראל. צוות התחקור קבע כי צה"ל נכשל במשימת ההגנה על תושבי קיבוץ בארי. לעומת זאת גבורת תושבי בארי ולוחמי כיתת הכוננות של הקיבוץ ראויים לציון לשבח, והיא שהביאה

³⁶ יובל אראל ולי נעים, "מבקר המדינה: בשלה העת לביקורת בצה"ל – על הרמטכ"ל לשתף פעולה", N12, 1 במאי 2024, <https://tinyurl.com/mf3ncnfz>.

לייצוב קו ההגנה בשעות הלחימה הראשונות ולבלימת התרחבות ההתקפה לשאר חלקי הקיבוץ. 340 מחבלים הסתובבו בקיבוץ בשעות השיא של הפשיטה, לעומת 26 לוחמים בלבד מכוחות צה"ל. חלק מהכוחות המתינו בחוץ ולא חתרו למגע, הקיבוץ נכבש ורק למחרת הסתיימה ההשתלטות עליו. כמו כן קבע התחקיר כי חילוץ בני הערובה מהבית של פסי כהן נואל במקצועיות, והחלטותיו של תת־אלוף חירם היו סבירות.

היחס לדרג הצבאי והמדיני ולהשגת מטרות הלחימה

תפיסות הציבור בנוגע ללחימה

ההערכה לביצועי הכוחות והתמיכה בהמשך הלחימה בעזה

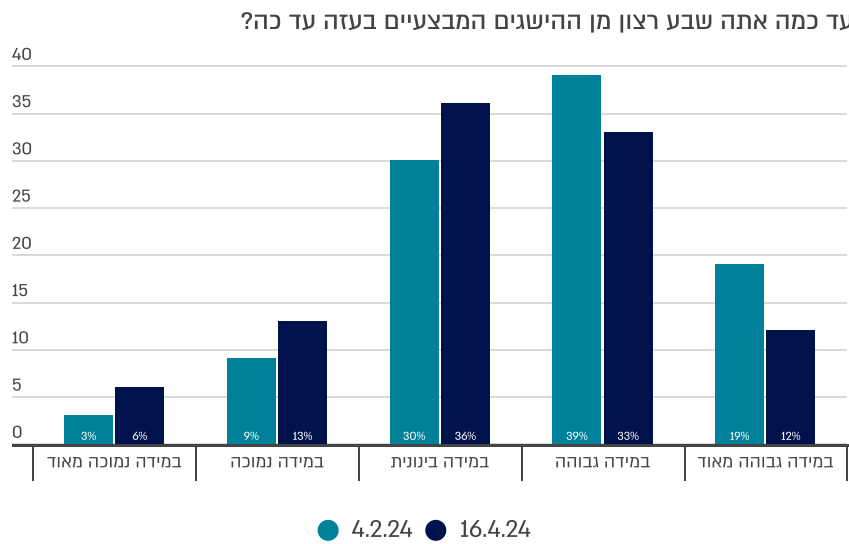
אף שלא הייתה הצהרה רשמית על המעבר לשלב ג, החל בסוף פברואר 2024 דיון נרחב בתקשורת בנוגע להמשך הלחימה. נשמעו דעות שונות, שלפיהן יש לשקול את הפסקתה במתכונת הקיימת לצורך השגת עסקת חטופים ומהלך מדיני, שייצור חלופה לחמאס בעזה ואף יאפשר שינוי אזורי נרחב אל מול "ציר ההתנגדות" בהובלת איראן.

התמיכה הציבורית בהמשך הלחימה לא פחתה, אך החזרה לוויכוח פנימי – שלא נעדר כמובן גם סממנים פוליטיים והשתלב בדרישה לקבלת אחריות למחדל 7 באוקטובר – השתקפה גם בדעת הקהל. כך למשל קיימת שונות שהולכת וגוברת בהערכת הביצועים בין גופי הצבא השונים, ואף קיים ספק שהולך וגדל ביכולת להשיג את מטרות המלחמה המוצהרות – הכרעת החמאס, הענקת ביטחון שיאפשר לתושבי הדרום לחזור לבתיהם ויצירת תנאים להשבת החטופים.

חיל האוויר, שלאחר 7 באוקטובר ספג ביקורת קשה בעקבות השאלה "איפה היה חיל האוויר?" במהלך התקיפה הרצחנית, זכה ככל שחלף הזמן להערכה רבה על תפקודו במלחמה. בסקר שנערך מיד (14–16 באפריל 2024) לאחר ליל התקיפה האיראנית ב־13–14 באפריל, 61 אחוזים מהנשאלים העניקו לחיל ציון מרבי (5 מתוך 5) על תפקודו מראשית המלחמה. אולם בסקר יותר מחצי מהנשאלים (58 אחוזים) השיבו כי המציאות הביטחונית אינה מאפשרת את חזרת רוב התושבים לנגב המערבי. כמו כן חלה ירידה של 7 אחוזים בשיעור הנשאלים שהגדירו את מידת שביעות רצונם מן ההישגים המבצעיים בעזה כמידת שביעות רצון גבוהה מאוד (5) בהשוואה לסקר הקודם שבו נשאלה השאלה (1–4 בפברואר 2024). במקביל ניתן לזהות עלייה של כ־6 אחוזים בשיעור הנשאלים שהגדירו את מידת שביעות

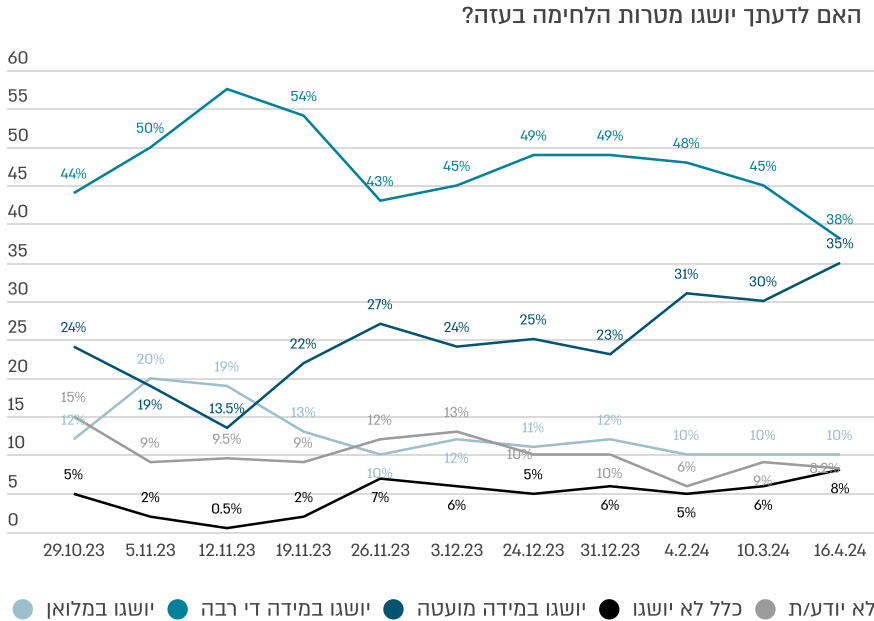
הרצון שלהם כמידה בינונית (3). הייתה אף ירידה של כ־6 אחוזים בשיעור הנשאלים שהשיבו כי מטרות המלחמה יושגו במידה גבוהה.

תרשים 46: שביעות הרצון מן ההישגים המבצעיים בעזה

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אפריל 2024

תרשים 47: השגת מטרת הלחימה בעזה

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אפריל 2024

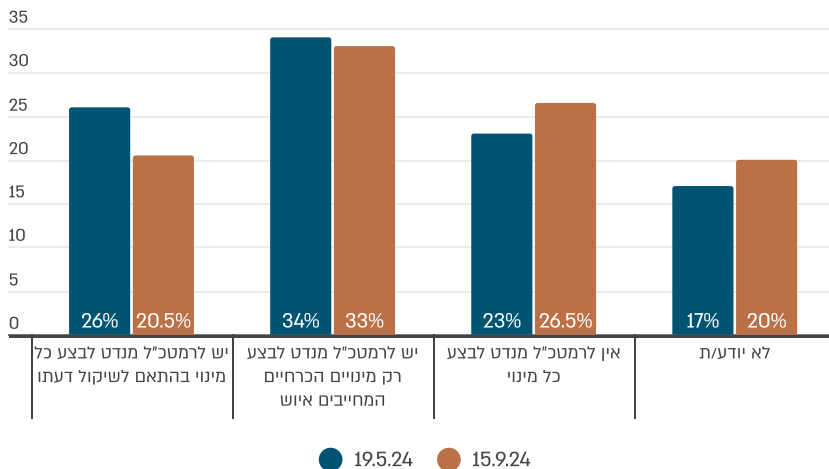
אותה שנות הייתה קיימת גם בין ההערכה לביצועי הצבא בלחימה ובין הביקורת על החלטות פיקודיות שנגעו לצה"ל כארגון. סקר המכון שנערך ב־16–19 במאי 2024, לאחר ההכרזה על המינויים הצפויים במטה הכללי, בדק האם הציבור סבור כי יש לרמטכ"ל מנדט לבצע סבב מינויים כזה. 34 אחוזים השיבו כי יש לרמטכ"ל מנדט לבצע רק מינויים הכרחיים המחייבים איוש, כ־26 אחוזים השיבו כי יש לרמטכ"ל מנדט לבצע כל מינוי בהתאם לשיקול דעתו, ו־23 אחוזים השיבו כי אין לרמטכ"ל מנדט לבצע כל מינוי. התפלגות זו מעידה כי הציבור הבחין בין הגיבוי שהוא נותן למפקדים לניהול הלחימה ובין הדרישה הברורה מהם לממש את אחריותם.

בסקר מאוחר יותר שנערך ב־12–15 בספטמבר 2024, לאחר טקס סיום התפקיד של ראש אגף המודיעין וכניסתו של אלוף שלומי בינדר לתפקיד, עלתה שוב הביקורת על המינויים. לכך נוספה גם ביקורת על ראוותנות הטקס, שהעידה לדברי המבקרים על ניתוק מרגשות הציבור. בהשוואה לסקר שנערך ב־16–19 במאי 2024 (סמוך להכרזה על סבב

המינויים), חלה ירידה של כ־5.5 אחוזים בשיעור הנשאלים הסבורים כי יש לרמטכ"ל מנדט לבצע כל מינוי בהתאם לשיקול דעתו (20.5 אחוזים), לעומת עלייה של כמעט 4 אחוזים בשיעור הנשאלים הסבורים כי אין לרמטכ"ל מנדט לבצע כל מינוי (26.5 אחוזים). שיעור הנשאלים הסבורים כי יש לרמטכ"ל מנדט לבצע רק מינויים הכרחיים המחייבים איוש, נותר יציב (33 אחוזים).

תרשים 48: מנדט הרמטכ"ל למנות אלופים למטה הכללי

לאחרונה ביצע הרמטכ"ל סבב מינויי אלופים למטה הכללי. האם אתה סבור כי לרמטכ"ל יש מנדט לבצע סבב מינויים כזה?

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, ספטמבר 2024

התחדדות הסתירה בין מטרות המלחמה

בראשית שלב ג של הלחימה נדמה היה כי הסנטימנט הציבורי נוטה עדיין לתעדף את מטרת מיטוט חמאס על פני שחרור החטופים. כך למשל בסקר שקיים המכון בתחילת פברואר 2024, הצהירו 61 אחוזים מהנשאלים כי הם מסכימים עם הטענה ש"על צה"ל להמשיך בלחימה כל עוד לא מוטט שלטון חמאס, גם אם המשמעות היא שלא ניתן יהיה להחזיר את החטופים". 29 אחוזים הצהירו כי אינם מסכימים, ו־10 אחוזים השיבו כי אינם יודעים. יש לציין כי בשאלה זו נרשמה שונות רבה על רקע של אמונה דתית; יותר מ־80

אחוזים מהנשאלים שהזדהו כדתיים השיבו כי אינם מזדהים עם הטענה, וכך גם 75 אחוזים מהנשאלים שהזדהו כחרדים. כצפוי, בשל הפוליטיזציה של הסוגיה נרשמה גם שונות על רקע עמדה אידאולוגית; יותר מ־80 אחוזים מהמשיבים שהזדהו כימין, הצהירו כי הם מסכימים עם הטענה.

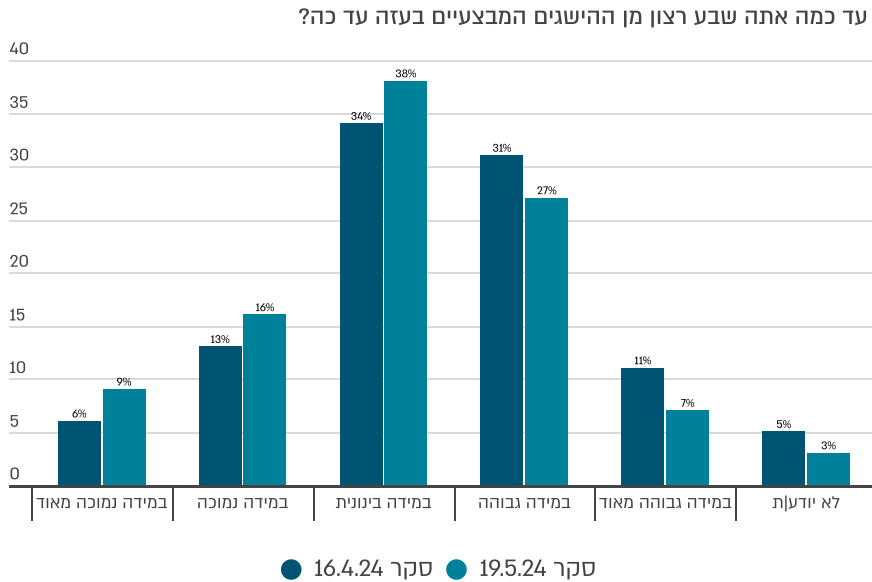
כמן כן 60 אחוזים מהנשאלים השיבו בשלילה באותו הסקר לשאלה "אם חמאס יתנה עסקה לשחרור חטופים בכך שקודם ישראל תפסיק את האש ותיסוג מעזה, האם לדעתך יש לקבל תנאי זה בתמורה לשחרור מיידי של כל החטופים, אזרחים וחיילים?" זאת בעוד 28 אחוזים השיבו בחיוב, ו־11 אחוזים השיבו שאינם יודעים. גם בשאלה זו נרשמה שונות משמעותית על רקע אמונה דתית; 71 אחוזים מהנשאלים שהזדהו כדתיים ו־69 אחוזים מהנשאלים שהזדהו כחרדים השיבו בשלילה. דווקא השונות על רקע עמדה אידאולוגית הייתה מצומצמת יותר; 66 אחוזים מהנשאלים שהזדהו כימין השיבו בשלילה – פער נמוך יותר הן מהשונות על רקע עמדה דתית והן ביחס לשאלה הקודמת.

המענה לשתי שאלות אלו משקף תחושה שרווחה בשלב זה בקרב הציבור, כי עדיין ניתן להגיע להישגים מבצעיים משמעותיים, ומנגד כי עדיין לא הובטח ביטחונם של יישובי הדרום במידה מספקת – דבר שהשתקף גם בכך שבשלב זה מרבית המפונים בדרום טרם חזרו לבתיהם, ועל כן לא ניתן בהכרח לתעדף את מטרת שחרור החטופים על פני ביטחונם של תושבי הדרום.

המשך הלחימה ללא הישגים משמעותיים בחילוץ החטופים, מלבד חילוצם של החטופים פרננדו מרמן ולואיס הר בתחילת פברואר 2024, ושחיקה מסוימת בתפיסת הישגי הלחימה ככלל, הוביל לשינוי מסוים בסנטימנט הציבורי. בסקר שהתקיים ב־14–16 באפריל 2024, בתשובה לשאלה "עד כמה אתה מסכים או לא מסכים עם המשפט הבא: על צה"ל להמשיך בלחימה בעזה ללא קשר להשלכות הלחימה על הסיכויים להחזיר את החטופים", 54 אחוזים מהנשאלים השיבו אומנם בחיוב, אך 38 אחוזים השיבו בשלילה, ו־9 אחוזים השיבו כי אינם יודעים. כצפוי, גם בתשובות לשאלה זו נרשמה שונות משמעותית על רקע אמונה דתית ועמדה אידאולוגית; בקרב נשאלים שהזדהו כדתיים היה שיעור המשיבים בחיוב 75 אחוזים, ובקרב נשאלים שהזדהו כימין הוא עמד על 70 אחוזים. יש לציין כי ניסוח השאלה במקרה זה אינו בהכרח מציג את המטרות כסותרות זו את זו, ועל כן קשה להסיק ממנו ביחס לעמדת הציבור בעניין תעדוף המטרות. עם זאת התשובות עדיין משקפות תמיכה רחבה יחסית (אם כי פחותה מבעבר) בהמשך הלחימה בעזה ללא קשר לסיכויים להחזרת החטופים.

המבצע ברפיח העמיד במוקד השיח את הסתירה בין מטרות המלחמה העיקריות בדרום: מצד אחד הכרעת החמאס ומצד שני השבת החטופים. בסקר המכון שנערך ב־16–19 במאי 2024, תמכו יותר מחצי מהנשאלים בהמשך הלחימה ברפיח בכל תנאי (54 אחוזים), ו־35 אחוזים השיבו כי הם תומכים בהמשך הלחימה ברפיח רק אם הלחימה אינה פוגעת בחתימה על הסכם להשבת החטופים. אף שהשיח התמקד באותה העת ברפיח, נרשמו בינתיים בצפון הרצועה פעולות צבאיות משמעותיות בסוגיית החטופים. במהלך פעולות אלה חולצו גופותיהם של שלושה חטופים שנרצחו ב־7 באוקטובר 2023 והוחזקו בג'באליה, וכן של ארבע גופות נוספות של חטופים, שהוחזקו במיקום אחר בצפון הרצועה. ככל שחלף הזמן והתחזקה התחושה כי לצה"ל לא נותרו מטרות של ממש ברצועה, ובצידה טענות כי לדרג המדיני יש עניין בהתמשכות המלחמה מטעמים פוליטיים, המשיכה שביעות רצונו של הציבור מן ההישגים המבצעיים בלחימה בעזה לרדת באופן עקבי. בסקר שהתקיים במאי 2024 חלה ירידה של יותר מ־4 אחוזים בקרב שיעור הנשאלים שהעידו על שביעות רצון במידה גבוהה מאוד – 5 (עד כדי 7 אחוזים בלבד). כמו כן הייתה עלייה (אם כי בטווח טעות הדגימה) של כ־3.5 אחוזים גם בקרב שיעור הנשאלים שדירגו את שביעות רצונם במידה נמוכה מאוד ונמוכה – 1 ו־2 (9 אחוזים וכ־16 אחוזים בהתאמה), וכן עלייה של 4 אחוזים בשיעור הנשאלים שדירגו את שביעות רצונם במידה בינונית – 3 (38 אחוזים) לצד ירידה של כ־4 אחוזים בשיעור הנשאלים שדירגו את שביעות רצונם במידה גבוהה – 4 (27 אחוזים).

תרשים 49: שביעות הרצון מן ההישגים המבצעיים בעזה

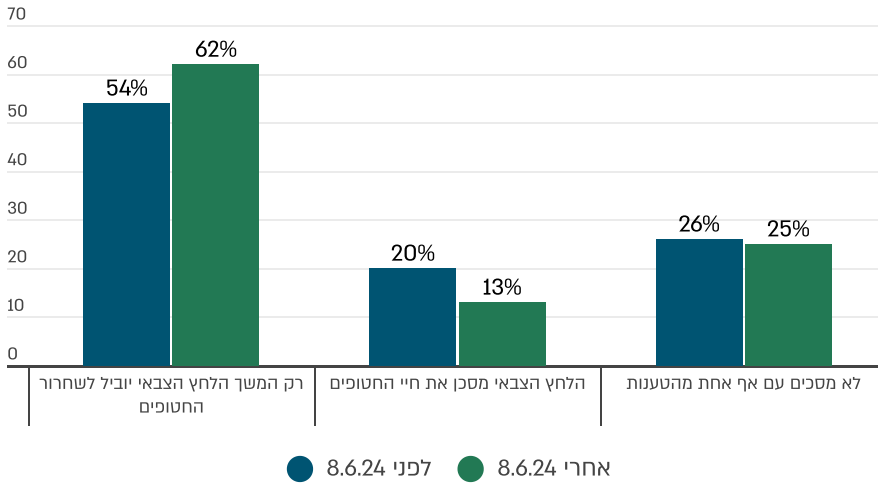

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, מאי 2024

כאמור השאלה מה ישיב את החטופים – לחץ צבאי או עסקה, הפכה גם היא לחלק מהוויכוח בנושא המלחמה. הצלחת מבצע "ארנון" גרמה לשינוי, גם אם זמני, בדעת הקהל. במקרה התקיים המבצע ב־8 ביוני, בעת שבה נאספו נתונים לסקר המכון (שנערך ב־6–13 ביוני 2024). לפני 8 ביוני השיבו 54 אחוזים מהנשאלים שרק המשך הלחץ הצבאי יוביל לשחרור החטופים, 20 אחוזים מהנשאלים השיבו כי הלחץ הצבאי מסכן את חיי החטופים, ו־26 אחוזים מהנשאלים לא הסכימו עם אף אחת מהטענות. לאחר חילוץ החטופים בחיים חלה עלייה של 8 אחוזים בשיעור הנשאלים שהשיבו כי רק המשך הלחץ הצבאי ישחרר את החטופים, וכן ירידה של כ־7 אחוזים בשיעור הנשאלים שהשיבו כי הלחץ הצבאי מסכן את חיי החטופים.

תרשים 50: השפעת הלחץ הצבאי על החטופים

עם איזו טענה אתה מסכים יותר:

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, יוני 2024

המערכה בצפון

עם התגברות המערכה בצפון התמקדו גם שאלות הסקר בגזרה זו. בסקר יולי 2024 שנערך לפני אירוע מג'דל שמס וחיסול פואד שוכר בביירות, 23 אחוזים מהנשאלים סברו כי על ישראל להגיב לכל תקיפה של חזבאללה באופן ממוקד ולהימנע ככל האפשר מהסלמה והידרדרות למלחמה רחבה, 21 אחוזים סברו כי על ישראל ליזום פעולה צבאית רחבה גם במחיר של מלחמה אזורית, ו־25 אחוזים סברו כי על ישראל ליזום פעולה צבאית רחבה גם במחיר של מלחמה אזורית, לרבות כיבוש ושליטה מסוימת בשטחי דרום לבנון.

גם לאחר חיסולם של מוחמד דף, פואד שוכר ואסמאעיל הנייה נותר הציבור הישראלי ספקני למדי באשר לאופן שבו השפיעו החיסולים על מצבה הביטחוני של ישראל. בסקר הבא של המכון, שנערך ב־7–11 באוגוסט 2024, השיבו 34 אחוזים מהנשאלים שהחיסולים לא שיפרו ולא הרעו את מצבה הביטחוני של ישראל, 29 אחוזים השיבו שהחיסולים די שיפרו את מצבה הביטחוני הכללי של מדינת ישראל, 15 אחוזים בלבד השיבו שהחיסולים שיפרו מאוד, 13 אחוזים השיבו שהחיסולים די הרעו, ו־2 אחוזים השיבו שהחיסולים הרעו מאוד. כמו כן נרשמה ירידה של 6 אחוזים בשיעור הנשאלים שהשיבו כי על ישראל ליזום פעולה

צבאית רחבה גם במחיר של מלחמה אזורית, לרבות כיבוש ושליטה מסוימת בשטחי דרום לבנון (23 אחוזים בסקר שנערך ב־18-21 ביולי 2024, לעומת 17 אחוזים בסקר שנערך ב־7-11 באוגוסט 2024).

חילופי האש המתעצמים בצפון וסכנת התגובה מאיראן

ההמתנה המתמשכת לתגובת חזבאללה ואיראן העמידו במוקד את סוגיית ההסברה של פיקוד העורף והנחיותיו לציבור. על פי סקר המכון שנערך ב־7-11 באוגוסט 2024, אם תיפתח מתקפה רחבה על ישראל, צעדי ההתגוננות האישיים יהיו ברורים למרבית הציבור היהודי (49 אחוזים – די ברורים, 27 אחוזים – ברורים מאוד). הייתה גם שביעות רצון מתפקודו של פיקוד העורף; 68 אחוזים מהנשאלים העניקו ציון גבוה (ציון 4 או 5 מתוך 5) לתפקוד פיקוד העורף מאז תחילת המלחמה.

עמדות בנוגע לסוגיית כוח האדם

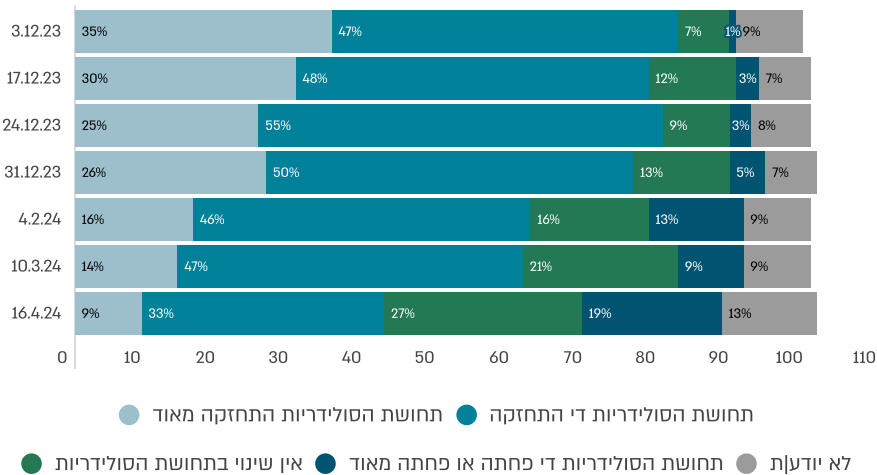
בעקבות התיקונים לחוק שירות החובה ושירות המילואים להעלאת מכסת ימי המילואים המותרת לשנה, בלטה בשטח הסתירה בין הלך הרוח בקרב מקבלי ההחלטות והדרג הצבאי ובין המשרתים במילואים. מקבלי ההחלטות והדרג הצבאי, שמבוסס על קצינים בשירות סדיר, לא הבינו באותה העת את המשמעויות של שירות מילואים שהפך זהה באופיו לשירות סדיר. המשרתים במילואים טענו כי מודל המילואים, שהפך זהה לתעסוקה מבצעית כמעט רציפה במהלך השנה, אינו מותאם לתקופת לחימה רציפה וכה ארוכה, והצביעו על המשך תהליך השחיקה. זו גברה בין היתר בשל הקושי להגדיר את המשימה לאחר סיום הלחימה העצימה, שהביא לשינוי אופי המשימות – מטלות שוליות ואיטיות יותר ברצועת עזה, והמשך משימת הגנה ובעיקר המתנה מתמשכת ללא נודע בצפון.

לאי השוויון היה גם חלק מרכזי בשיח השחיקה. באופן מפתיע לא היה מדובר בהקשר של גיוס חרדים אלא בחוסר מיצוי של סד"כ מילואים כשיר שפטור משירות מילואים, ובתנאי שירות של לוחמי מילואים, שרמת הסיכון ועצימות השירות שלהם גבוהות משל משרתי המילואים בתפקידים עורפיים, ולמרות זאת הם משתכרים במידה זהה. התרבו דיווחים על משרתים בתפקידי מפקדה שמקבלים תשלום על ימי מילואים, המתפרסים על פני שבועות, אף שבפועל הם מילאו בשבוע רק שתי משמרות ושילבו במהלך ימי המילואים את עבודתם האזרחית, ולפיכך השתכרו פעמיים.

עדייות שפורסמו בתקשורת וברשתות החברתיות, האירו היבט משמעותי נוסף בשיח השחיקה – ההפרדות המתעצמת בין העורף ובין החזית מרגע סיום התמרון העצים. זו באה לידי ביטוי גם בתוצאות סקר המכון שנערך בסוף דצמבר 2023. החלה מגמת עלייה משמעותית בקרב נשאלים שהעידו על ירידה בתחושת הסולידריות שלהם (עלייה מ־3 אחוזים ל־5 אחוזים בסקר שנערך ב־28–31 בדצמבר 2023, ועלייה נוספת בשיעור של 8 אחוזים בסקר שנערך ב־1–4 בפברואר 2024). באפריל 2024 קיבל היבט זה ביטוי משמעותי ראשון עם הצהרתם של עשרות לוחמי צנחנים במילואים כי לנוכח השחיקה לא יתייצבו לסבב המילואים הקרב לקראת ההערכות לפעולה ברפיח. כמו כן היו דיווחים מהשטח על התגברות הסרבנות האפורה.

תרשים 51: תחושת הסולידריות בחברה הישראלית

האם לדעתך חל שינוי בתחושת הסולידריות בחברה הישראלית בעת הזו?

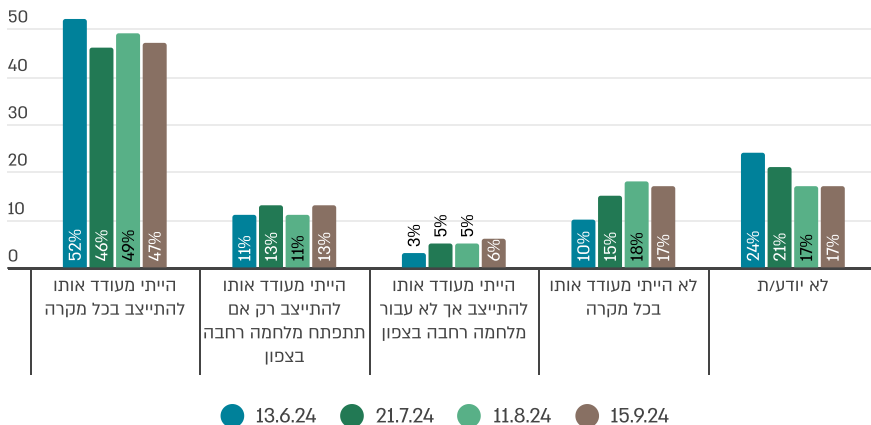
מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אפריל 2024

בעקבות הוצאת צווי הגיוס הנוספים ביוני 2024 ולנוכח דיווחים על ירידה בשיעור ההתייצבות, אין זה מפתיע שניתן לזהות בסקרי המכון בחודשים העוקבים מגמת ירידה באחוז הנשאלים שהשיבו כי היו מעודדים את בן משפחתם, שכבר שירת במילואים כלוחם קרבי במהלך המלחמה, להתייצב בכל מקרה, אם היה מקבל צו מילואים נוסף. כך למשל בסקר שנערך

ב־6–13 ביוני 2024, השיבו 52 אחוזים כי היו מעודדים אותו להתייצב בכל מקרה, 24 אחוזים השיבו כי אינם יודעים, 11 אחוזים השיבו כי היו מעודדים אותו להתייצב רק אם תתפתח מלחמה רחבה בצפון, 10 אחוזים השיבו כי לא היו מעודדים אותו בכל מקרה, ו־3 אחוזים השיבו כי היו מעודדים אותו להתייצב אך לא עבור מלחמה רחבה בצפון. לעומת זאת בסקר הבא, שנערך ב־18–21 ביולי 2024, חלה ירידה של 6 אחוזים בשיעור הנשאלים שהשיבו כי היו מעודדים אותו להתייצב בכל מקרה. כמו כן ניתן לזהות בסקר זה עלייה של 5 אחוזים בשיעור הנשאלים שלא היו מעודדים אותו להתייצב בכל מקרה. בסקר שנערך ב־12–15 בספטמבר 2024, ניתן לזהות יציבות בנתונים. בהתאם להלך הרוח שעלה מהסקרים, הוצפו הרשתות החברתיות באין ספור מודעות דרושים לשירות מילואים הן בחשבונות פרטיים והן בקבוצות ייעודיות שהוקמו לשם מטרה זו. במודעות אלו נדרשו אנשי מילואים לטווח תפקידים רחב – תפקידי לוחמה ברצועת עזה, תעסוקה מבצעית באזור יהודה ושומרון ובגזרה הצפונית ותפקידים בתחומי משאבי אנוש, מודיעין ופיקוד ושליטה רגישים, מבלי שהיה פיקוח והתקיים הליך סדור של המערכת.

תרשים 52: עידוד להתייצבות לשירות מילואים קרבי נוסף

אם בן משפחתך, שכבר שירת במילואים כלוחם קרבי במהלך המלחמה, היה מקבל צו מילואים נוסף, האם היית מעודד אותו להתייצב בהתאם לצו?

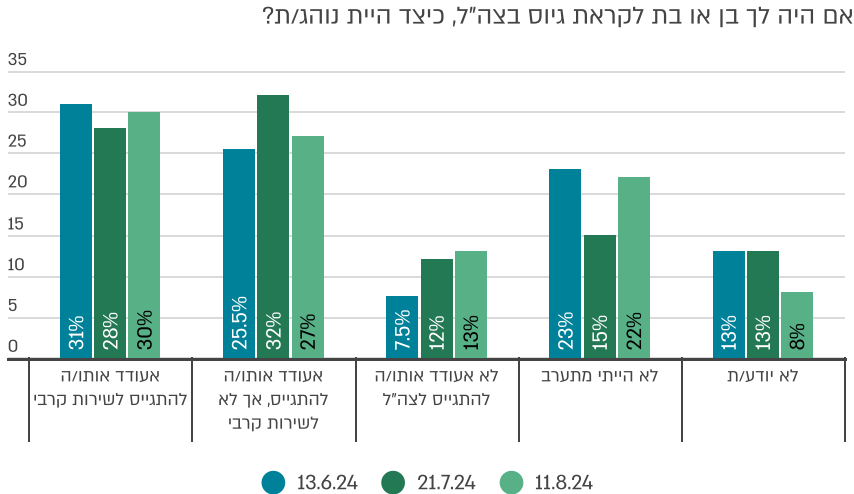

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, ספטמבר 2024

בעקבות חידוש השיח בנושא גיוס חרדים ואף שצה"ל הודיע כי יפעל לעמוד ביעד הגיוס שצוין (נוסף על 1,800 חרדים המתגייסים כבר כיום), סקר שערך המכון ב־18–21 ביולי 2024, מצביע על דעות חלוקות באשר לשביעות הרצון הציבורית מיעד הגיוס. בקרב נשאלים יהודים 39 אחוזים השיבו כי מדובר ביעד נמוך מדי, 34 אחוזים השיבו כי מדובר ביעד נכון, ו־16 אחוזים השיבו שלא צריך לגייס חרדים. אולם חרף הפסיקה עולה מתוצאות הסקר כי הציבור אינו מאמין שיחול שינוי משמעותי בהיקף גיוס חרדים לצה"ל בשנים הקרובות. בקרב נשאלים יהודים 45 אחוזים השיבו כי הם מאמינים בכך במידה נמוכה, 22.5 אחוזים השיבו כי הם מאמינים בכך במידה גבוהה, 20.5 אחוזים השיבו כי הם מאמינים בכך במידה נמוכה מאוד, ואילו 3 אחוזים בלבד השיבו כי הם מאמינים בכך במידה גבוהה מאוד.

שליחת צווי הגיוס הראשונים למועמדים לשירות ביטחון חרדים הציתה מחדש ביקורת ציבורית נרחבת, שהשתקפה גם בתוצאות סקר המכון שנערך ב־18–21 ביולי 2024. מהסקר עולה כי בקרב נשאלים יהודים 32 אחוזים יעודדו את בנם או ביתם להתגייס, אם יהיו לקראת גיוס לצה"ל, אך לא לשירות קרבי, 28 אחוזים השיבו כי יעודדו אותם להתגייס לשירות קרבי, 15 אחוזים השיבו כי לא יתערבו, 13 אחוזים השיבו שאינם יודעים, ואילו 12 אחוזים השיבו כי לא יעודדו אותם להתגייס לצה"ל. בהשוואה לסקר המכון הקודם, שנערך ב־6–13 ביוני 2024, טרם פסיקת בג"ץ ויישומה על ידי צה"ל, חלה ירידה של 8 אחוזים בקרב הנשאלים שהעידו כי לא יתערבו. כמו כן חלה ירידה של כ־3 אחוזים (בטווח טעות הדגימה) בקרב הנשאלים שהעידו כי יעודדו את בנם או ביתם להתגייס לשירות קרבי, וכן עלייה של 4.5 אחוזים בקרב הנשאלים שהעידו כי לא יעודדו אותם להתגייס לצה"ל.

תרשים 53: עידוד לגיוס לצה"ל

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוגוסט 2024

צה"ל ייחס את כישלון מועדי הגיוס של המועמדים לשירות ביטחון שזומנו בפעימה הראשונה להפגנות, לאיומים וללחצים שהופעלו על המועמדים. זאת בהלימה לתוצאות סקר המכון שנערך ב־18–21 ביולי 2024, שלפיהן לדעת הציבור (בקרב נשאלים יהודים) הגורמים המרכזיים האחראים לעובדה כי חרדים כמעט שאינם מתגייסים היום לצה"ל, הם הנהגת החרדים או הרבנים החרדים וכן ממשלת ישראל (40 אחוזים ו־32 אחוזים בהתאמה).

בסקר המכון שנערך ב־7–11 באוגוסט 2024, כשבוע לאחר מועדי ההתייצבות בבסיס הקליטה והמיון, ניתן לזהות עלייה של כ־7 אחוזים בקרב הנשאלים שהעידו כי לא יתערבו. כמו כן ניתן להבחין בירידה של כ־5 אחוזים בקרב הנשאלים שהעידו כי יעודדו אותם להתגייס אך לא לשירות קרבי, ועלייה של כאחוז (נמצא בטווח טעות הדגימה) בקרב הנשאלים שהעידו כי לא יעודדו אותם להתגייס לצה"ל. בהשוואה לסקר שנערך ביוני 2024, מדובר בעלייה משמעותית של כ־5.5 אחוזים בתוך חודשיים.

הדיווחים בתקשורת שלפיהם ראש הממשלה התחייב להעביר את חוק הגיוס לפני אישור התקציב, הובילו לשיח ציבורי, ולפיו המהלך יפגע במוטיבציה לשירות. גם הסקר שערך המכון ב־12–15 בספטמבר 2024, הצביע על כך ש־31 אחוזים מהציבור סבורים כי חוק זה יפגע מאוד במוטיבציה לשירות קרבי, 27 אחוזים השיבו שחוק זה די יפגע, 20 אחוזים

השיבו שלא יפגע כל כך, ו־16 אחוזים השיבו שלא יפגע בכלל במוטיבציה לשירות קרבי. לא מן הנמנע שעל פי נתוני הסקרים שהוצגו בפרק זה – המתקשרים לשיח הציבורי הנוגע לשוויון בנטל, הן בקרב מועמדים לשירות ביטחון והן בקרב משרתי מילואים, שמשלמים מחיר כבד בהיבט המשפחתי, הכלכלי והחברתי יותר משנה – תיתכן פגיעה במוטיבציה לשירות קרבי. כמו כן תיתכן ירידה בהתייצבות לוחמי מילואים ותמיכה בהתייצבותם על ידי סביבתם הקרובה על רקע תחושות של אי־צדק, אם יקודם חוק הגיוס על ידי ראש הממשלה טרם אישור התקציב.

תפיסות ושיח בנוגע לסוגיית החטופים

כאמור תקופת הלחימה הלא עצימה התאפיינה בהקצנה משמעותית של הקיטוב החברתי בנוגע לסוגיית החטופים ובפוליטיזציה של סוגיה זו. נדמה היה כי בקרב חלקים נרחבים יותר ויותר בציבור הישראלי התגבשה ההבנה כי לא ניתן יהיה להשיג את שתי מטרות המלחמה המרכזיות – מיטוט החמאס ושחרור החטופים גם יחד. השאלה איזו מהמטרות יש לתעדף על פני האחרת עוררה מחלוקות נרחבות בציבור, שאף הוחרפו בעקבות הניסיונות לצבוע את הסוגיה בגון פוליטי.

הפוליטיזציה של סוגיית החטופים באה לידי ביטוי במספר דרכים. היה לכך ביטוי מובהק בסקר הראשון שקיים המכון בתקופה זו, ב־1–4 בפברואר 2024, ובו כמעט שני שלישים מהנשאלים (56 אחוזים) השיבו כי אינם מסכימים עם הטענה שלפיה ההחלטות של הדרג המדיני ביחס לסוגיית החטופים נובעות משיקולים עניינים בלבד ולא משיקולים פוליטיים. 38 אחוזים מהנשאלים השיבו כי הם מסכימים עם הטענה. בשאלה זו נרשמה שונות משמעותית על רקע של אמונה דתית; רק 45 אחוזים מהנשאלים הדתיים ו־51 אחוזים מנשאלים החרדים השיבו כי ההחלטות אינן נובעות משיקולים עניינים בלבד, שיעור שהוא עדיין גבוה משמעותית, אך נמוך מזה של האוכלוסייה הכללית. כצפוי, שונות דומה נצפתה על רקע אידאולוגי; רק 50 אחוזים מהנשאלים שהזדהו כימין סברו כי ההחלטות אינן נובעות משיקולים עניינים בלבד.

כבר מראשית השלב השלישי בלחימה ובהמשך להתפתחויות משלב התמרון העצים היה ניסיון ליצור ניגוד בין אלו שתמכו בהפעלת לחץ נוסף על חמאס, למשל באמצעות צמצום הסיוע ההומניטרי ובין אלו שקראו למשא ומתן ולעסקת חטופים נוספת. אלו שתמכו בהפעלת לחץ נוסף על חמאס קיימו הפגנות רבות הקוראות לכך, ואף התבצעו פעולות

לחסימת משאיות סיוע, ואלו שקראו למשא ומתן ולעסקת חטופים נוספת, קיימו הפגנות התומכות במסר זה. ניגוד זה גם בא לידי ביטוי בקרב משפחות החטופים עצמן, אשר השתייכו לאסכולות השונות, דבר שיצר שיח ציבורי בנוגע לשאלה למי יש זכות וסמכות לדבר בשם משפחות החטופים. בהמשך לחלוקה הזו בוצעו גם שינויים באיוש התפקידים במטה משפחות החטופים.

במהלך כל תקופת השלב השלישי בלחימה התקיימו הפגנות ומחאות ברחבי הארץ בקריאה לשחרור החטופים. הפגנות ומחאות אלו צברו תאוצה ככל שחלפו החודשים, אך לא הושגה התקדמות בשחרור החטופים. לצד זאת גם לבשו המחאות אופי פוליטי יותר, בין היתר בשל סמיכות כרונולוגית וגאוגרפית בין חלק מההפגנות לשחרור החטופים ובין הפגנות מחאה נגד הממשלה ושיתוף פעולה בין הדמויות המובילות בשתי קבוצות המחאה. בניסיון לגייס את דעת הקהל ביתר שאת לטובת שחרור החטופים, החלו חלק מהמשפחות להתיר הקרנה של סרטונים שהפיץ החמאס באמצעי התקשורת, ובהם הופיעו חטופים שתיארו את קשיי השבי וביקשו לקדם עסקה לשחרורם.

בהמשך השלב השלישי בלחימה התבטאה הפוליטיזציה בניגוד שנוצר בשיח הציבורי במהלך מאי 2024 – בין הכניסה הקרקעית לרפיח ובין היתכנותה של עסקת חטופים. בעוד התומכים בכניסה הקרקעית הדגישו כי רק הפעלת לחץ צבאי נוסף על חמאס תוביל לשחרור חטופים, אחרים מחו וטענו כי צעד זה יסכל עסקה אפשרית לשחרור חטופים.

ביטוי נוסף לקיטוב החברתי שנוצר סביב סוגיית החטופים ניתן למצוא למשל בשיח הציבורי שהתעורר בעקבות הצטרפותן של מספר משפחות חטופים לראש הממשלה בעת נאומו בקונגרס האמריקני, לצד סירובן של משפחות אחרות לעשות כן. ביקורת נמתחה על המשפחות משני הצדדים, והמבקרים טענו כי התנהלות המשפחות פוגעת בסיכויי שחרור החטופים. אלו שצידדו בהצטרפות המשפחות טענו כי הדבר תורם להפעלת לחץ בין־לאומי על חמאס, בעוד המתנגדים הדגישו כי ראש הממשלה אינו עושה מספיק לקידום עסקת חטופים, ותמיכתן של משפחות חטופים בו מקנה לגיטימציה לאופן התנהלותו.

במהלך חודשי הקיץ גברו הפילוג החברתי והקיטוב בנוגע למשא ומתן לשחרור החטופים. כל אחד מהמחנות ניסה לתאר את המחנה השני בקווים חד־ממדיים. תומכי העסקה ניסו לצייר את מתנגדיה כחסרי לב וכמי שלא אכפת להם מהחטופים, בעוד מתנגדיה טענו כי העסקה העומדת על הפרק – עסקה בשלבים, תפקיר גם את יתר החטופים שלא ישוחררו בשלב הראשון, וגם את ביטחון המדינה בשל העובדה שלא יותרו בידי ישראל מנופי לחץ נוספים על חמאס על רקע תנאי העסקה המסתמנים.

בעוד חלקים בציבור ובקרב משפחות החטופים מתחו ביקורת נוקבת על ההחלטה של הקבינט המדיני-ביטחוני – שלפיה ישראל תישאר בציר פילדלפי בכל מקרה, וטענו כי היא מצירה את ידיו של צוות המשא ומתן ומונעת עסקה עתידית, חלקים אחרים בציבור ובקרב משפחות החטופים שיבחו את ההחלטה. זה היה ביטוי נוסף לקיטוב ולפוליטיזציה של סוגיית החטופים.

לצד הקיטוב והפוליטיזציה התאפיין שלב לחימה זה בחשיפת מידע רב יותר על תנאי השבי בידי חמאס וההתעללות שספגו חלק מהחטופים, מה שהגביר אף הוא את הלחץ הציבורי בקריאה לשחרורם. מידע זה הגיע בראש ובראשונה מעדויות של חטופים אשר שוחררו, אם בעסקה שהתקיימה בדצמבר 2023, ואם בפעולות צבאיות שונות במהלך התקופה. בין היתר נחשפה עדותה של עמית סוסנה (ששוחררה משבי חמאס בעסקה בנובמבר 2023) על תקיפה מינית שעברה במהלך השבי, וכן עדויותיהם של אלמוג מאיר ז'אן ואנדריי קוזלוב על היחס שקיבלו משוביהם. נוסף על כך נחשפו במהלך הלחימה תיעודים של צה"ל ממקומות שבהם הוחזקו חטופים. תיעודים אלו חשפו את התנאים הקשים שבהם שוהים החטופים, בעיקר במנהרות חמאס.

כפי שפורט באירועים המרכזיים בלחימה, השלב השלישי בלחימה התאפיין בריבוי הודעות מצד דובר צה"ל על מותם של חטופים. השיח הציבורי שיקף את הפקפוק באמינותן של הודעות אלו. הוא הגיע לשיאו עם הודעתו של דובר צה"ל על מותו של החטוף רון בנימין, לאחר שנטען כי בשלבים מוקדמים יותר של המלחמה נמסרה למשפחתו הודעה שהוא נחטף בחיים.

הדיווחים על מותם של חטופים בשבי, אם מידי חמאס ואם כתוצאה מפעולות צה"ל, העצימו אף יותר את השיח שלפיו יש צורך בתעדוף מטרות הלחימה. בחלק מהמקרים הייתה טענה שהלחץ הצבאי נכשל בחילוץ חטופים בחיים, והם מתים במהלך השבי בידי חמאס, ובחלקם דווח כי פעולות צה"ל הן שהובילו למותם של החטופים. בפרט התמקד השיח הציבורי בשני אירועים משמעותיים שהוזכרו לעיל: הדיווח על נסיבות מותם של שלושת החטופים אליה טולדנו, ניק בייזר ורון שרמן, והירצחם של שישה חטופים במנהרות חמאס זמן קצר לאחר חילוץ בחיים של חטוף במיקום שהיה סמוך אליהם.

כבר בינואר 2024 נשמעו טענות לפיהן טולדנו, בייזר ושרמן נהרגו כתוצאה מפעולות צה"ל, בשל הימצאותם בסמוך למקום שבו חוסל אחמד ע'נזור. אולם בשלב זה הצבא לא אישר את הטענות, והן נותרו בגדר שמועות. מאוחר יותר הודה הצבא כי השלושה אכן נהרגו ככל הנראה כתוצאה מפעולות צה"ל. דבר זה הוביל לשיח ביקורתי, ולפיו המידע היה

בידי צה"ל, אך הוא בחר להסתיר אותו מהציבור. שיח זה תרם הן להמשך ערעור האמון בצבא והן לקיטוב החברתי בנוגע לסוגיית החטופים, מכיוון שהוא המחיש פעם נוספת את הדילמה הכרוכה בתעדוף מטרות הלחימה.

אירוע נוסף שעורר שיח ציבורי נרחב נגע לחילוץ גופותיהם של החטופים עדן ירושלמי, הרש גולדברג-פולין, אורי דנינו, כרמל גת, אלכס לובנוב ואלמוג סרוסי ימים ספורים לאחר חילוץ בחיים של פרחאן קאדי. השיח הציבורי עסק בעיקר בכך שהחטופים נרצחו זמן קצר בלבד לפני חילוץ גופותיהם, ככל הנראה עקב חשש של מחבלי חמאס מהתקרבות הצבא. זה עורר מחדש את הדיון על השפעת הלחץ הצבאי על החטופים, וביסס מחדש את התפיסה הדיכטומית שלפיה יש לבחור בין המשך הפעלת הלחץ הצבאי ובין הצלת החטופים. לכך יש להוסיף את העובדה שחלק מחטופים אלה היו אמורים להשתחרר בשלב האחרון של עסקת נובמבר 2023, ואילו אחרים היו אמורים להשתחרר בשלב הראשון של עסקת חטופים חדשה, אם הייתה מתממשת על פי טיוטות ההסכמים. כמו כן בעקבות חילוץ החטופים פרסם דובר צה"ל תיעוד מהמנהרה שבה הוחזקו, אשר הצביע על התנאים הקשים שבהם הם שהו, והעצים אף הוא את השיח הציבורי בסוגיה זו.

הצלחות שנחל צה"ל בחילוץ חטופים, בעיקר מבצע "ארנון", עוררו התלהבות ציבורית רבה. מפגני סולידריות ותמיכה הדדית נרשמו בכל הארץ לאחר השחרור, ולרגעים הזכירה האווירה שלבים מוקדמים יותר של המלחמה, שהתאפיינה בתחושות סולידריות ואחדות משמעותיות בקרב העם. עם זאת השמחה וההתלהבות התפוגגו תוך זמן לא רב, בין היתר בשל התפתחויות בלחימה והבהרות חוזרות מצד צה"ל וגורמים נוספים כי לא ניתן יהיה לשחרר את כלל החטופים בפעולות צבאיות. בהמשך אף נמתחה ביקורת משני צידי המפה הפוליטית על התנהלותם של החטופים ששוחררו. למשל מצד אחד הצטרפותה של נועה ארגמני לראש הממשלה בנאומו בקונגרס או המסיבה שקיימה כדי לחגוג את שחרורה, ומצד שני השתתפותם של חלק מהחטופים ששוחררו בהפגנות ובמחאות למען עסקת חטופים. בסוף יולי 2024 חוסלו בכיר חזבאללה פואד שוכר ובכיר חמאס אסמאעיל הנייה. בסקר שהתקיים לאחר מכן, ב-7-11 באוגוסט 2024, נבחנה תפיסת הציבור בנוגע להשפעת החיסולים על סיכויי שחרור החטופים כאינדיקציה נוספת לקשר שבין הישגים צבאיים לסוגיית החטופים. ניכר היה כי מיעוט בקרב הנשאלים (27 אחוזים) השיב כי חיסולים אלו שיפרו את סיכויי שחרור החטופים, בעוד כמעט שליש מהציבור (32.5 אחוזים) השיב כי הם לא שיפרו ולא הרעו. 30.5 אחוזים אף השיבו כי הם פגעו בסיכויים. נתונים אלו מצביעים

על כרסום נוסף בתפיסה הציבורית שלפיה הישגים צבאיים, לפחות בהקשר של חיסולי בכירים, יקדמו את שחרור החטופים.

נדמה כי דעתו של הציבור בהקשר זה מושפעת רבות הן מעמדותיו הדתיות והאידיאולוגיות ללא קשר ללחימה והן מהאירועים האחרונים בשטח והסיקור התקשורתי של אירועים אלו. ככל שהלחימה נמשכת והחטופים נותרים בשבי, נדמה כי מתחזקת התפיסה שלפיה קיימת חלוקה דיכוטומית בין אלו המתעדפים את החזרת החטופים ורואים בה ערך עליון, שבלעדיו לא תהיה לחברה הישראלית תקנה ויכולת להשתקם מאירועי 7 באוקטובר, ובין אלו המתעדפים את מיטוט חמאס, וסבורים כי לא ראוי להסכים לעסקה שעלולה לתפיסתם לסכן את ביטחון המדינה.

התפתחויות חברתיות-פוליטיות

העמדות בנוגע לחזרת התושבים המפונים לבתיהם

בכל הנוגע לסוגיית היישובים המפונים התאפיין שלב ג של הלחימה בהיפוך של המיקוד. בעוד בתחילת שלב זה מוקד השיח הציבורי היה המפונים מדרום – הן בשל הטראומה הכפולה שחוו, אירועי 7 באוקטובר והפינוי הכפוי והן בשל עצימות הלחימה הגבוהה באזור – ככל שנקפו החודשים, עבר מוקד השיח למפוני הצפון ולטיפול הלקוי בהם. זאת בשל היעדר גוף מתכלל דוגמת מנהלת תקומה, ובהיעדר אופק לחזרתם ליישובים בעקבות הסלמת הלחימה בצפון. מנגד, מרבית תושבי הדרום כבר שבו ליישובים, וגם ביישובים שבהם הייתה מניעה שיקומית או ביטחונית לשיבה, עברו לפתרונות ארוכי טווח של מגורי ביניים. חרף טענות הצבא כי ניתן לחזור בבטחה ליישובי הנגב המערבי, נותרה התפיסה הציבורית כי המציאות הביטחונית באזור זה אינה מאפשרת את חזרת התושבים לבתיהם. בסקר שהתקיים ב־14–16 באפריל 2024, הייתה אומנם ירידה מסוימת בשיעור הנשאלים שטענו כי המציאות הביטחונית בדרום אינה מאפשרת את חזרת רוב התושבים ליישובי הנגב המערבי, אך שיעור זה עדיין עמד על 58 אחוזים מהנשאלים על אף טענות הצבא. יתר על כן, רבים מהתושבים שחזרו ליישובים, טענו כי עשו כן בשל אילוצים כלכליים וסגירת מסגרות חינוך במקומות הפינוי, אשר חייבו אותם לשוב לבתים גם ללא תחושת ביטחון. על אף החששות הביטחוניים חזרו מרבית תושבי הדרום אל היישובים במהלך החודשים הבאים. לצד זאת, מדדים כמו מדד החזרה לשגרה של בזק, הבוחן שימוש באינטרנט, ביתי ביחס לשגרה, העידו אף הם על מידה רבה של חזרה לשגרה (98 אחוזים בשדרות,

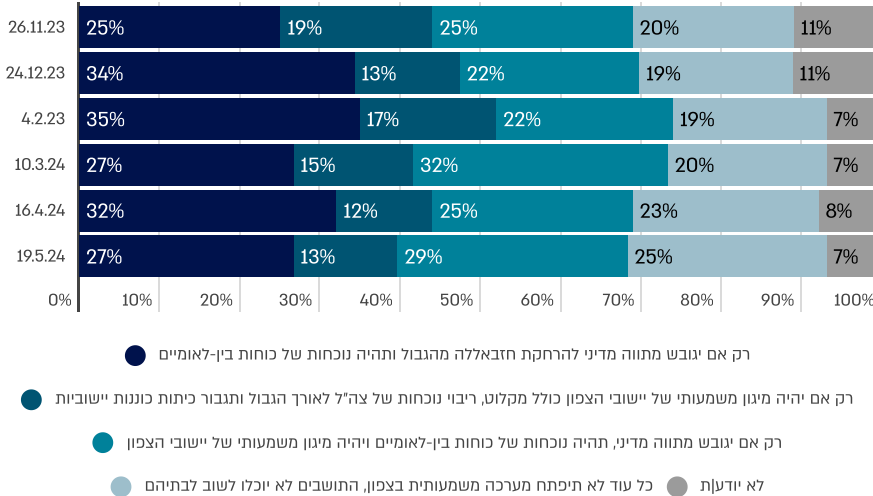
92 אחוזים בקרב יישובים במרחק של 4–7 קילומטרים מהגבול, 90 אחוזים בקרב יישובים במרחק של 0–4 קילומטרים מהגבול).

בשל הקושי הביטחוני מצד אחד והטיפול הממשלתי הלקוי מצד שני, אין זה מפתיע כי בשלב ג של הלחימה הייתה התפיסה הציבורית בנוגע לחזרת התושבים לבתיהם בצפון פסימית עד מאוד. כך למשל כבר בסקר שנערך ב־16–19 במאי 2024, לשאלה "התאריך 1 בספטמבר 2024 סומן על ידי גורמים שונים כמועד שבו ישובו תושבי הצפון לביתם. באיזו מידה הנך סבור/ה כי תושבי הצפון אכן יוכלו לשוב לביתם עד לתאריך זה?" 70 אחוזים מהנשאלים במגזר היהודי ו־66 אחוזים מהנשאלים במדגם הכולל השיבו כי הם בטוחים או חושבים שלא יוכלו לשוב לביתם – פסימיות שהתבררה כמוצדקת.

כמו כן במהלך שלב זה של הלחימה צברה אחיזה התפיסה שלפיה לא יוכלו התושבים לשוב לבתיהם, אם לא תתקיים מערכה משמעותית בצפון. בסקר שנערך לקראת סיום התמרון, ב־21–24 בדצמבר 2023, בתשובה לשאלה "בהנחה שלא תהיה מערכה צבאית משמעותית מול החזבאללה בצפון, מהו התנאי ההכרחי בעיניך לחזרת תושבי הצפון לבתיהם?" 19 אחוזים השיבו כי ללא מערכה כזו לא יוכלו התושבים לשוב לבתיהם. בסקר שנערך ב־16–19 במאי 2024, השיבו כך 25 אחוזים מהנשאלים באוכלוסייה היהודית. עם זאת מרבית הנשאלים עדיין היו מוכנים להסתפק גם בפתרונות אחרים; 27 אחוזים מהנשאלים טענו כי התושבים יוכלו לחזור לבתיהם רק אם יגובש מתווה מדיני להרחקת חזבאללה מהגבול ותהיה נוכחות של כוחות בין־לאומיים, 13 אחוזים היו נכונים להסתפק במיגון משמעותי של יישובי הצפון, ו־29 אחוזים תמכו בשילוב של שני הפתרונות הללו.

תרשים 54: התנאי לחזרתם של תושבי הצפון לבתיהם

בהנחה שלא תהיה מערכה צבאית משמעותית מול החזבאללה בצפון, מהו התנאי ההכרחי בעיניך לחזרת תושבי הצפון לבתיהם?

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, מאי 2024

על אף חזרת מרבית מפוני הדרום לבתיהם סוגיית המפונים נותרה פצע פעור בחברה הישראלית. על עומק השבר יעידו תוצאות הסקר שנערך ב־18–21 ביולי, ובו התבקשו הנשאלים להעניק ציון לממשלה על אופן הטיפול במפונים. יותר ממחצית מהנשאלים – הן במדגם הכולל והן בקרב האוכלוסייה היהודית – העניקו לממשלה ציון נמוך, קצת יותר מחמישית מהנשאלים העניקו לה ציון בינוני, ורק כ־15 אחוזים העניקו לה ציון גבוה.

עמדות הציבור בנוגע למוסר הלחימה

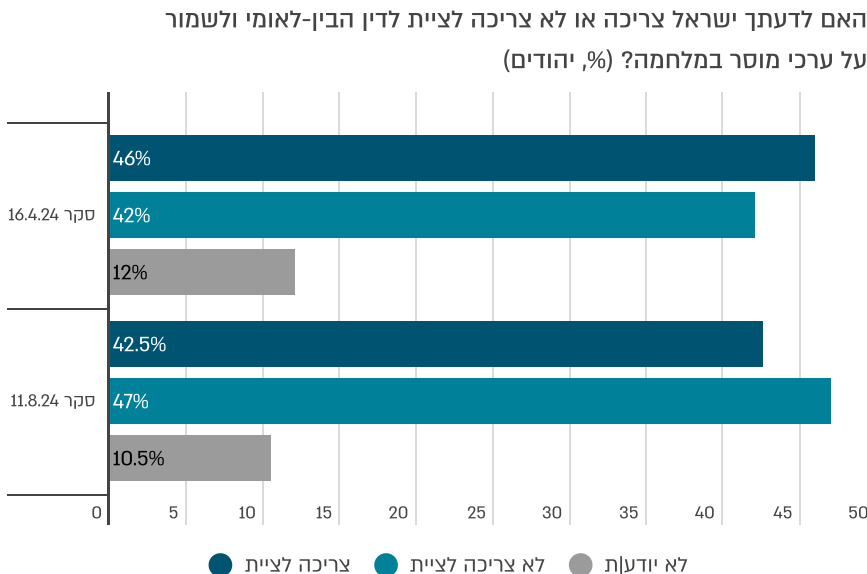
לצד סוגיות חברתיות אחרות גם מחלוקות בדבר מחויבותו הממשית והרצויה של צה"ל לדיני הלחימה הבין-לאומיים ולמוסר הלחימה המשיכו לאפיין את השיח הציבורי במהלך שלב ג של הלחימה, והן צפו ועלו בעקבות הלחימה בצפון ובדרום. על רקע התחושות הקשות של הציבור הישראלי בתחילת התמרון הקרקעי רווח הצורך בנקמה. מרבית הציבור הישראלי סבר כי ישראל אינה צריכה לציית לדין הבין-לאומי

ולשמור על ערכי מוסר במלחמה. אולם בשלב ג של הלחימה התמתנו תחושות אלו, אף שלא נעלמו לחלוטין.

ייתכן שהתמתנות זו נובעת מן ההתרחקות מאירועי 7 באוקטובר. גורם אפשרי נוסף עשוי להיות הדיונים שהתקיימו בבית הדין הבין־לאומי לצדק בהאג ב־11 וב־12 בינואר 2024 בעקבות התביעה שהגישה דרום אפריקה נגד מדינת ישראל, ושהסבו את תשומת הלב של הציבור הישראלי להשלכות האפשריות של אי־ציות לדין הבין־לאומי. לצד זאת ייתכן שהציבור גם הפנים את הצורך בהשתייכות לקהילייה הבין־לאומית, לאחר שזו סיכלה את המתקפה האיראנית ב־13–14 באפריל 2024.

בסקר שהתקיים באפריל 2024, ציינו 46 אחוזים מהנשאלים במגזר היהודי כי ישראל צריכה לציית לדין הבין־לאומי, ורק 42 אחוזים ציינו כי היא אינה צריכה לציית לו. בסקר שהתקיים באוגוסט 2024, ציינו 42.5 אחוזים כי ישראל צריכה לציית לדין הבין־לאומי, ו־47 אחוזים ציינו כי היא אינה צריכה לציית לו. זו עלייה קלה מאפריל, אך זה עדיין פחות משיעור הנשאלים שהשיבו כך באוקטובר 2023.

תרשים 55: ציות ישראל לדין הבין־לאומי

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוגוסט 2024

יש לציין כי בשני הסקרים, שיעור הנשאלים הצעירים (גילי 18–24) שסברו כי ישראל אינה צריכה לציית לדין הבין־לאומי, היה גבוה משמעותית משיעורם באוכלוסייה הכללית, ועמד על 60 אחוזים באפריל 2024 ו־57 אחוזים באוגוסט 2024. נתון זה הוא בעייתי – שכן גילים אלו מייצגים את משרתי הצבא בסדיר – ועלול להעיד על התחושות בקרב החיילים עצמם, להבדיל מהתחושות בקרב האוכלוסייה הכללית.

לצד השיח הכללי בנושא צפו ועלו גם דיונים בנוגע לסוגיות מסוימות. חלק מהדיונים היו המשך ישיר של השיח שהתקיים במהלך התמרון העצים ברצועת עזה, ועסקו למשל בהתנהלות החיילים בנוגע לרכוש פלסטיני. סוגיה נוספת שהמשיכה לעלות בשיח הייתה היקף החימושים שבהם הצבא משתמש, והאם הניסיון לצמצם נזק אגבי בפעולות צה"ל מוביל לסיכון חיילים או לפגיעה ביעילות הפעולות.

המחלוקת בנוגע לפרשת שדה תימן

סוגיה נוספת שעוררה שיח ציבורי נרחב הייתה היחס למחבלי חמאס העצורים בישראל. אף ששיח על סוגיה זו התקיים במשך כל המלחמה, למשל תנאי המעצר ומתן טיפול רפואי למחבלים פצועים במתקנים רפואיים ישראלים, תקרית שדה תימן הובילה לשיח נרחב בסוגיה. בין היתר התעורר שיח ציבורי סוער, אשר האשים את הפרקליטה הצבאית הראשית ואת הפרקליטות בקשירת ידי צה"ל במלחמתו נגד החמאס ובהעדפת מחבלים על פני חיילי צה"ל. בסקר שהתקיים ב־7–11 באוגוסט 2024, זמן קצר לאחר הפריצה לבסיסים, נשאלה השאלה: "לאחרונה, התביעה הצבאית ביקשה להאריך את מעצרם של חמשת החיילים החשודים בהתעללות חמורה והבהירה שנוספו ראיות שחיזקו את החשדות נגדם. אם יימצא שיש בסיס לחשדות נגד חמשת החשודים, באיזה אופן יש לדעתך לנהוג כלפיהם?" ניכר היה כי הרוב המכריע של הנשאלים היהודים (65 אחוזים) סבר כי יש לטפל בהם משמעתית – במישור הפיקודי בלבד, ורק 21 אחוזים מהנשאלים היהודים סברו כי יש להעמידם לדין פלילי, הנתפס לרוב כחמור יותר. גם במקרה זה ניכר היה כי נשאלים צעירים יותר תמכו במידה רבה אף יותר בטיפול משמעתי בסוגיה; 73 אחוזים מהנשאלים בני 18–24 תמכו באפשרות זו, ורק 16 אחוזים מהם סברו כי יש להעמידם לדין פלילי.

עמדות הציבור בנוגע לרצועת עזה ב"יום שאחרי"

לעמדות בנושא מוסר הלחימה היה קשר ישיר לעמדות בנושא עתידה של רצועת עזה ב"יום שאחרי". בעת שהחלו שרים וחברי כנסת בולטים בקואליציה להדהד עם סיום הלחימה

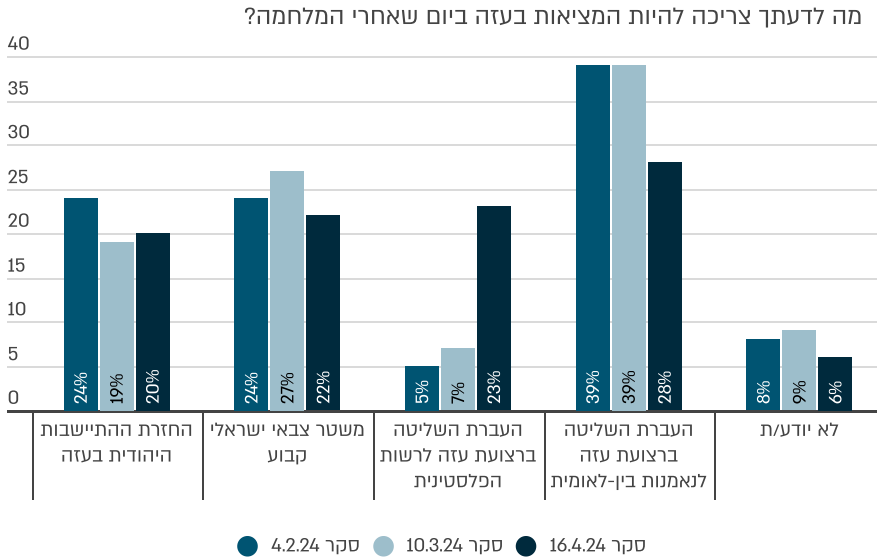
העצימה את רעיון ההתיישבות בעזה בעצרות שונות, נראה כי עמדות הציבור בנוגע לשאלה "באילו תנאים יש לאפשר את העברת השליטה ברצועת עזה לרשות הפלסטינית?" עשויות לשמש קרקע פורייה לחלחול הרעיון.

לפי סקר המכון שנערך ב־1-4 בפברואר 2024, השיבו 44 אחוזים כי אין לאפשר בשום מצב את העברת השליטה ברצועת עזה לרשות הפלסטינית, 34 אחוזים השיבו כי יש לאפשר זאת רק אם יעמוד בראשה נשיא המכיר בקיומה של מדינת ישראל ותהיה נוכחות בין־לאומית, 13 אחוזים השיבו כי יש לאפשר זאת רק אם יעמוד בראשה נשיא המכיר בקיומה של מדינת ישראל ותבוצע רפורמה במערכת החינוך, 13 אחוזים השיבו כי יש לאפשר בכל מקרה, ו־6 אחוזים נוספים השיבו כי אין להם דעה בנושא.

תקרית הסיוע ההומניטרי בליל 29 בפברואר 2024 הבליטה שוב בשיח את שאלת "היום שאחרי", לאחר שזו הציפה את המשמעויות של שליטה אזרחית ברצועת עזה. כמו כן הקרבה לחודש הרמדאן והשאיפה לייצר "שקט" במהלכו תרמו אף הן לשיח בנושא "היום שאחרי". סקר שערך המכון ב־7-10 במארס 2024, בחן את עמדות הציבור בנוגע לשאלה "מה לדעתך צריכה להיות המציאות בעזה ביום שאחרי המלחמה?" 39 אחוזים השיבו כי יש להעביר את השליטה ברצועת עזה לנאמנות בין־לאומית (עמדה הזוהר לסקר מפברואר), 27 אחוזים השיבו כי יש לכונן משטר צבאי ישראלי קבוע – מדובר בעלייה של 3 אחוזים ביחס לפברואר (בטווח טעות הדגימה), 19 אחוזים השיבו כי יש להחזיר את ההתיישבות היהודית בעזה – מדובר בירידה של 5 אחוזים ביחס לפברואר. כמו כן 7 אחוזים השיבו כי יש להעביר את השליטה ברצועת עזה לרשות הפלסטינית (עלייה של 2 אחוזים ביחס לפברואר). נראה כי ככל שנחלשה דריסת הרגל של צה"ל ברצועה, וההישגים בשטח התמעטו כתוצאה מסיום שלב הלחימה העצימה, כך גם התפוגגו שאיפותיו של הציבור להתבססות ריבונית קבועה בשטח.

מגמה זו השתקפה גם בתוצאות סקר המכון העוקב שנערך ב־14-16 באפריל 2024, ובחן פעם נוספת את עמדות הציבור בנוגע למציאות ברצועת עזה "ביום שאחרי". ניתן לזהות ביחס למארס ירידה של 5 אחוזים בשיעור הנשאלים שהשיבו כי יש לכונן ממשל צבאי ישראלי קבוע בעזה (22 אחוזים). כמו כן ניכרת עלייה משמעותית של 16 אחוזים בשיעור הנשאלים שהשיבו כי יש להעביר את השליטה ברצועת עזה לרשות הפלסטינית (23 אחוזים) לצד ירידה משמעותית של 11 אחוזים בשיעור הנשאלים שהשיבו כי יש להעביר את השליטה ברצועת עזה לנאמנות בין־לאומית (28 אחוזים). ניתן גם לזהות יציבות בשיעור הנשאלים שהשיבו כי יש להחזיר את ההתיישבות היהודית בעזה (20 אחוזים).

תרשים 56: המציאות בעזה ביום שאחרי המלחמה

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אפריל 2024

באותו הסקר – לשאלה "באילו תנאים יש לאפשר את העברת השליטה ברצועת עזה לרשות הפלסטינית?" 41 אחוזים השיבו כי אין לאפשר זאת בשום מצב, 24 אחוזים השיבו כי יש לאפשר זאת רק אם יעמוד בראשה נשיא המכיר בקיומה של מדינת ישראל ותהיה נוכחות בין-לאומית, 27 אחוזים השיבו כי יש לאפשר זאת רק אם יעמוד בראשה נשיא המכיר בקיומה של מדינת ישראל ותבוצע רפורמה, ו־6 אחוזים השיבו כי יש לאפשר זאת בכל מקרה. עם זאת ייתכן כי חידוש התמרון באזורים שבהם כבר תמרן צה"ל, והרחבת התמרון לאזורים חדשים כגון רפיח עוררו בקרב הציבור את התחושה כי ההישגים המבצעיים טרם מוצו, וכי דרושה התבססות צבאית באזור לנוכח סימנים להתאוששות חמאס באזורים שבהם כבר הוכרזה שליטה של צה"ל.

סקר המכון שנערך ב־16–19 במאי 2024, ובחן באיזו מידה הסכים הציבור עם אמירתו של גלנט שלפיה אסור לישראל לשלוט בעזה, הצביע על מחלוקת ברורה בתוך הציבור באשר לאופן שבו הוא תופס את עתיד הרצועה. בקרב ציבור הנשאלים היהודי 28 אחוזים מהנשאלים הסכימו מאוד עם האמירה, 22 אחוזים די הסכימו, 21 אחוזים לא כל כך

הסכימו עם אמירתו של שר הביטחון, ו־20 אחוזים לא הסכימו כלל עם האמירה. מפילוח הנשאלים היהודים על פי עמדה פוליטית ניכר הבדל בתפיסות הימין לעומת הימין המתון בשאלה זו. בעוד 71 אחוזים מהנשאלים שהזדהו כימין השיבו כי אינם מסכימים עם אמירתו של גלנט, רק 38 אחוזים מהנשאלים שהזדהו כימין מתון השיבו באותו אופן. לעומת זאת 51.5 אחוזים השיבו כי הם מסכימים עם אמירתו של גלנט, לעומת 24 אחוזים בלבד בקרב נשאלים שהזדהו כימין.

מאותו הסקר עלה גם שבקרב הציבור היהודי 37 אחוזים מתנגדים מאוד לפתרון שתי מדינות לשני עמים כחלק מהנורמליזציה עם ערב הסעודית, 20 אחוזים די מתנגדים, 20 אחוזים די תומכים, 10 אחוזים תומכים מאוד, ו־14 אחוזים השיבו שאינם יודעים. כמו כן לשאלה בסקר זה "האם את/ה תומך/ת בהקמת מדינה פלסטינית או מתנגד להקמתה?" בקרב ציבור הנשאלים היהודי 54 אחוזים התנגדו, 27 אחוזים השיבו כי הם תומכים בתנאים מסוימים – פירוז היכולות הצבאיות ללא זכות שיבה לפלסטינים, 9 אחוזים השיבו כי הם תומכים בהסכם נורמליזציה עם ערב הסעודית, ו־8 אחוזים השיבו כי אינם יודעים.

סקר שערך המכון בין 12 ל־15 בספטמבר 2024, ממחיש שוב את המחלוקת בנוגע למציאות שצריכה להתקיים ביום שאחרי המלחמה.³⁷ בקרב הנשאלים מהציבור היהודי 20 אחוזים השיבו כי יש להעביר את השליטה ברצועת עזה לרשות פלסטינית מתוקנת (שתכלול הכרה במדינת ישראל ותממש תוכנית חינוך לדו־הרדיקליזציה), 28 אחוזים השיבו כי יש להעביר את השליטה ברצועת עזה לנאמנות בין־לאומית (כשלב מעבר), 21 אחוזים השיבו כי יש לכונן ממשל צבאי ישראלי קבוע ברצועה, 23 אחוזים השיבו כי יש להחזיר את ההתיישבות היהודית בעזה, ו־8 אחוזים השיבו כי אינם יודעים.

כמו כן עולה מהסקר כי בקרב הציבור היהודי מרבית הציבור (60 אחוזים) מוטרד במידה נמוכה מאוד מהמצב ההומניטרי ברצועת עזה, 22 אחוזים מוטרדים מכך במידה נמוכה, 11 אחוזים מוטרדים במידה רבה, 4 אחוזים בלבד מוטרדים במידה רבה מאוד, ו־3 אחוזים השיבו כי אינם יודעים. ניתן גם ללמוד מהסקר כי יותר משליש מהציבור היהודי (38 אחוזים) מתנגד מאוד לפתרון של שתי מדינות לשני עמים במסגרת קואליציה עם מדינות ערב המתונות, כרבע מהציבור היהודי די תומך (23 אחוזים), 19 אחוזים די מתנגדים, 8 אחוזים תומכים מאוד, ו־12 אחוזים אינם יודעים מה דעתם בנוגע לפתרון זה.

37 נוסח השאלה והתשובות האפשריות שונו בהשוואה לשאלה בנושא זה שנשאלה בחודשים הקודמים.

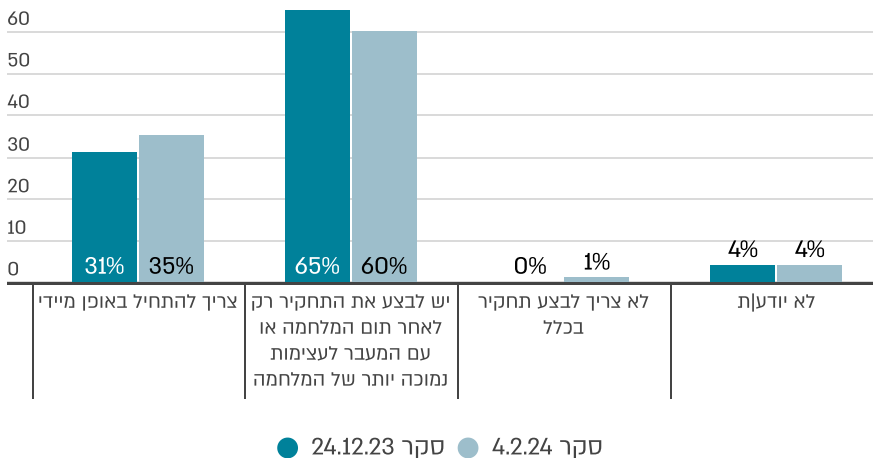
אמון הציבור

עמדות הציבור בנוגע לתחקירי צה"ל

בימי הלחימה העצימה הביע רוב הציבור התנגדות לכוונה לבצע תחקירים פנימיים בצה"ל, התנגדות שנחלשה ככל שהפכה הלחימה לפחות עצימה. לפי סקר המכון שנערך ב־1-4 בפברואר 2024, השיבו 60 אחוזים שיש לבצע את התחקיר רק לאחר תום המלחמה או עם המעבר לעצימות נמוכה יותר של המלחמה. מדובר בירידה של 5 אחוזים ביחס לשיעור הנשאלים שהשיבו באותו אופן בסקר שנערך ב־21-24 בדצמבר 2023. כמו כן ניתן לזהות באותו הסקר עלייה של כ־4 אחוזים (בהשוואה לסקר שנערך ב־21-24 בדצמבר 2023) בשיעור הנשאלים שהשיבו כי צריך להתחיל את התחקירים באופן מיידי.

תרשים 57: מועד תחילת התחקירים של אירועי 7 באוקטובר

האם אתם/מסכים/ה לא עם הטענה הבאה: יש לבצע תחקיר של אירועי 7 באוקטובר ושל מה שגרם להם.

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, פברואר 2024

הצבא – שסבר כי חרף התנגדות הציבור יחזק פרסום התחקירים את אמון הציבור בו במהירות, לאחר שישקף לציבור את תהליך הפקת הלקחים מהמלחמה – לא בהכרח השיג את התוצאה הרצויה. נמתחה ביקורת ציבורית על כך שלא ברור מהו העיקרון המכוון את

סדר ביצוע התחקירים ואת ההחלטה אילו תחקירים יפורסמו לציבור. זאת בין היתר בשל טענות שעלו כי תחקירים מסוימים הסתיימו ומסקנותיהם מאפשרות לבצע מינויים מסוימים, אך הם לא נחשפו לציבור. גם פרסום תחקירים לא תרם בהכרח לחיזוק אמון הציבור.

כך למשל פרסום תחקיר קיבוץ בארי, אשר עסק בעיקר בדרג הטקטי, עורר ביקורות נוקבות בנוגע לשני היבטים עיקריים: מידת הדיוק שלו והעובדה שעסק בעיקר בדרג הטקטי ויצר תחושה שהאשמה מוטלת על הלוחמים בשטח, בשעה שטרם התחילו תחקירים העוסקים בדרג הפיקוד הבכיר. חיילים בשטח שלקחו חלק בלחימה, הטילו ספק באמינותם של סעיפים שונים בתחקיר. כך למשל לוחמי שלדג טענו כי נלחמו ללא הפסקה בקיבוץ במהלך כל היום, וגם ביחידת הלוחמה בטרור הטילו ספק באמינותו של סעיף התחקיר של צה"ל, ולפיו המתניו 60 מלוחמי היחידה במשך שעה מחוץ לשער הקיבוץ ולא נכנסו להילחם משום שהמתניו להגעת מפקדם. פניות של התקשורת אל צה"ל הביאו מצידו לבחינה מחודשת של הפרטים ולבירור האם נפלה שגיאה עובדתית בתחקיר שפורסם.

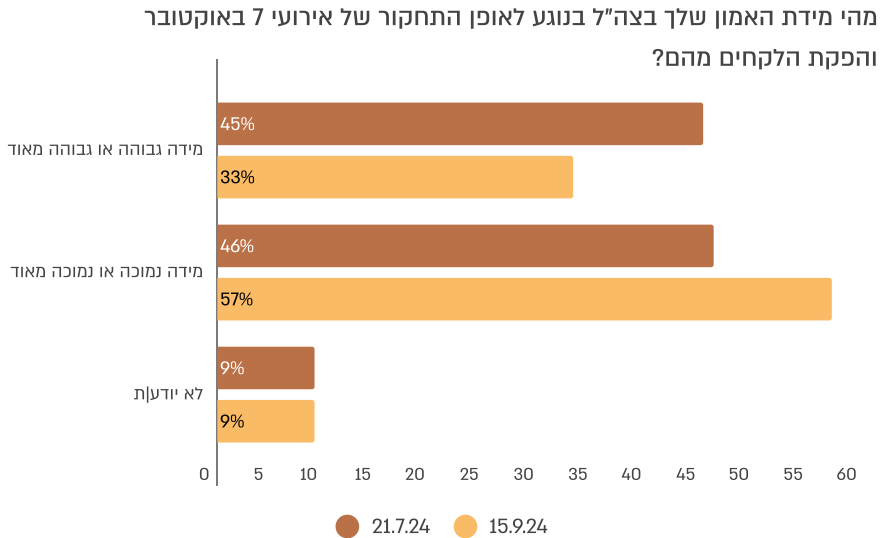
הסערה הציבורית בעניין ה"חורים" בתחקיר באה לידי ביטוי גם בסקר המכון שנערך ב-17-21 ביולי 2024. 36 אחוזים מהנשאלים היהודים גילו מידת אמון גבוהה באופן שבו תחקיר צה"ל את עצמו. 30 אחוזים גילו מידת אמון נמוכה, 16 אחוזים גילו מידת אמון נמוכה מאוד, ו-9 אחוזים גילו מידת אמון גבוהה מאוד.

בעקבות הביקורת הציבורית הוחלט בצה"ל לדחות לאוגוסט 2024 את פרסום תחקיר ניר עוז, הקיבוץ שהפך לסמל ההפקרה ב-7 באוקטובר. עד מועד כתיבת מסמך זה טרם פורסם התחקיר, אולם עיקריו הודלפו בסוף יולי 2024 בפרסומים שונים בתקשורת, ולפיהם הפיקוד הבכיר כשל בהבנת תמונת המצב וניהול הכוחות בשטח. באוגוסט 2024 הודלפו לתקשורת עיקרי תחקיר כפר עזה. הממצאים שפורסמו הצביעו על כשלים בתגובת צה"ל לרבות חוסר תיאום בין הכוחות, השתלטות איטית על הקיבוץ ופינוי לא מסודר של התושבים. כמו כן עלה מהממצאים כי כוחות צה"ל עמדו בשער הקיבוץ, אך לא נכנסו אליו בשעות הקריטיות של הטבח. צה"ל טען כי ההדלפות אינן מדויקות.

ניתן להסיק כי ההתפתחויות שתוארו – לרבות הזנתו של הציבור בהדלפות, מאחר שצה"ל לא פרסם את סדרת התחקירים שהבטיח לפרסם עד הקיץ – עוררו בקרב הציבור תחושות של חוסר הגינות וחוסר שקיפות, והן ערערו באופן משמעותי את האמון בצה"ל בנוגע לסוגיית התחקירים. סקר המכון שנערך ב-12-15 בספטמבר 2024, מצביע על ירידה של כ-12 אחוזים בשיעור הנשאלים במגזר היהודי שגילו מידת אמון גבוהה או גבוהה מאוד וכן על עלייה משמעותית של 11 אחוזים בשיעור הנשאלים במגזר היהודי שגילו מידת

אמון נמוכה או נמוכה מאוד בצה"ל בנוגע לאופן התחקור של אירועי 7 באוקטובר והפקת הלקחים מהם.

תרשים 58: האמון בצה"ל בנוגע לאופן התחקור של אירועי 7 באוקטובר והפקת הלקחים מהם

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, ספטמבר 2024

היחסים בין הדרג המדיני ובין הדרג הצבאי

המתיחות בין הדרג המדיני לדרג הצבאי הגיעה לשיאים חדשים לאחר סיום התמרון העצים. על רקע אירוע רב נפגעים ברצועה כשבועיים לאחר סיום שלב ב, התגבר השיח הציבורי על תכלית המשך הלחימה והאפשרות להשיג את המטרות שהוצבו. זאת לצד המשך הטחת האשמה על ידי הדרג המדיני בצה"ל בנוגע למחדלי 7 באוקטובר וכן ניסיונות חוזרים ונשנים של הדרג המדיני למתג את צה"ל כאחראי הבלעדי לדשדוש שהחל להיות מורגש ברצועת עזה ולחוסר המענה הביטחוני שהורגש במשך חודשים רבים בגזרה הצפונית. זאת חרף העובדה שהמהלכים הצבאיים בשתי הגזרות הם פועל יוצא של מדיניות הנקבעת על ידי הדרג המדיני.

הציבור קיבל רמזים שונים בתקשורת לכך שגם בתוך הקבינט בימי ממשלת החירום היו חברים שהתקוממו נגד מצב זה. במכתב אזהרה ששיגר הרמטכ"ל לשעבר וחבר הקבינט לשעבר גדי איזנקוט אל הקבינט בפברואר 2024, הוא טען כי "שלושה חודשים לא התקבלו החלטות קובעות. המלחמה מתנהלת ללא מהלכים משמעותיים להשגת הישגים אסטרטגיים".³⁸

המחלוקת בין הדרגים באה לידי ביטוי גם בשאלת אופן הטיפול בסוגיית החטופים. בעוד צה"ל הדגיש שוב ושוב כי לא ניתן להשיב את כל החטופים בפעולות צבאיות, ובכך רמז להכרחיות המהלך המדיני בצד הפעולות הללו, הדרג המדיני המשיך לדבוק ברעיון השגת כלל מטרות המלחמה, אף שכבר היה ברור לכול כי לא ניתן למוטט את חמאס וגם להשיב את כל החטופים. מי שטיפח את אשליית השווא הזו הקפיד לנתק את עצמו מהכישלונות המחדדים את הניגוד בין המטרות. זאת נעשה על ידי ניכוס תקשורתי של הישגי חילוף חטופים חיים וניכור תקשורתי מהתרחיש השכיח יותר – איתור גופות חטופים והשבתן לארץ. נושא נוסף ששיקף את המחלוקת בין הדרגים היה הסיוע ההומניטרי שהעבירה ישראל אל רצועת עזה. בסוף ינואר 2024 – עם הימשכות ההפגנות הרציפות בכרם שלום, שמטרתן הייתה לשבש את העברת הסיוע ההומניטרי לרצועת עזה – הוחלט בצה"ל על הרחבת השטח הצבאי הסגור שהוכרז כדי למנוע גישה לאזור. בתגובה חסמו המוחים (בהם חבר הכנסת צבי סוכות) את נמל אשדוד, שממנו הגיעה האספקה ההומניטרית.

סוגיה נוספת – שבה היה ניתן לזהות ניכור מכון של הדרג המדיני ותיגו של צה"ל כאחראי, אף שהיא מושפעת ישירות מהחלטת הדרג המדיני – היא מדיניות פינוי המאחזים ביהודה ושומרון. בינואר 2024 – בשל הקרב על הסמכויות באזור בין גלנט לסמוטריץ' (מתוקף היותו של האחרון שר במשרד הביטחון) – תקפו חברי קואליציה את אלוף פיקוד המרכז דאז יהודה פוקס בטענה שעקף סמכות. שר הביטחון גיבה את האלוף בדבריו: "אני פונה לאנשי הציבור: אם בשל קמפיין פוליטי אתם זקוקים לתקוף מישהו, תקפו אותי – לא את קציני צה"ל".³⁹

חוק הגיוס היה מקרה נוסף שבו סוגיה פוליטית במהותה מגולגלת לפתחו של הדרג הצבאי. אולם בניגוד ליתר המקרים בחר צה"ל לכרוך את עצמו לסוגיה, כשנקב בפני בג"ץ

³⁸ "מאיים על מצב המדינה: האזהרה של איזנקוט לחברי הקבינט והעקיצה לנתניהו", **מעריב אונליין**, 19 בפברואר 2024, <https://www.maariv.co.il/news/politics/Article-1077561>.

³⁹ אלישע בן קימון, "בקואליציה תוקפים את אלוף הפיקוד אחרי פינוי מאחזים: 'אקט של נקמה'. גלנט: 'כוונו את האש אלי'", **ynet**, 9 בינואר 2024, <https://tinyurl.com/2t6v6b6c>.

במספר המשרתים שלו הוא זקוק מקרב החרדים, ובכך מיצב את עצמו כאחראי לגיוס חרדים. צה"ל אף "הגדיל" לעשות ויזם מפגשים עם רבנים מובילים. גם מהלך זה הוביל להתערבות רבה יותר של הצבא בסוגיה שהיא פוליטית במהותה, ואין בכוחו להכריע בה. כך למשל בניגוד להנחיית היועצת המשפטית כי אין להבחין בין מי שהוא תלמיד ישיבה ובין מי שאינו לומד שם, דווח כי ראש חטיבת תכנון ומנהל כוח האדם תת־אלוף שי טייב הבטיח לגורמים בהנהגה החרדית כי יסייע בביטול צווי גיוס למי שיוגדרו על ידם אברכים או תלמידי ישיבה.

במקביל ניתן היה לזהות התחלה של שיח ביקורתי בתקשורת וברשתות החברתיות בנוגע לקידומם של קצינים אשר נושאים באחריות למחדל 7 באוקטובר. דוגמה בולטת לכך הייתה הדיון הציבורי הנוקב בנוגע להתנהלותו של תת־אלוף ברק חירם ב־7 באוקטובר, להחלטות שונות שקיבל במהלך הלחימה ולהיותו ראוי לקידום. היו שניסו בקרב הדרג הפוליטי להאשים את צה"ל בפוליטיזציה בשל היותו של תת־אלוף חירם דתי־לאומי ותושב התנחלות. שחרורו מצה"ל של תת־אלוף עופר וינטר נתפס גם הוא כהוכחה לאפליית קצינים מן המחנה הדתי־לאומי. זאת בשל העיסוק שהפך קולני יותר ויותר, בקרקע גידולם של הרוגי המלחמה עד כדי "ספירת הרוגים", שהדגישה כמה רבים מבני המגזר הזה נפלו בקרב.

על רקע זה דבריו של תת־אלוף דן גולדפוס, מפקד אוגדה 98 דאז – שלא תואמו מראש עם דובר צה"ל – זכו להד רב באמצע מארס 2024. גולדפוס, שטען כי הוא מדבר מ"דם ליבו של הלוחם", אמר כי על הדרג המדיני להיות ראוי ללוחמים שקיפחו את חייהם ולאנשי המילואים שנלחמים יחד וקרא "לדחוק את הקיצון ולאמץ את הביחד". כמו כן הוא הבטיח "לא להרפות" עד שהחטופים יחזרו, והתייחס בדבריו באופן מרומז לחוק הגיוס: "תוודאו שכולם לוקחים חלק".⁴⁰ הנאום זכה לביקורת בשל היותו של הדובר לובש מדים ובשל תוכנו. מתקפותיו של שר האוצר סמוטריץ' על צמרת הצבא בלטו במיוחד בהקשר זה. במארס 2024 התבטא סמוטריץ' נגד מינויי הרמטכ"ל, מכיוון שלשיטתו "עיסוק במינויים בתקופת מלחמה חמור גם כי הוא מעצב את צה"ל של השנים הבאות בצלמם ובדמותם של מפקדי

40 דן גולדפוס, "אתם חייבים להיות ראויים לנו": נאום תא"ל גולדפוס – ותגובות המילואימניקים", Ynet, 14 במארס 2024, <https://tinyurl.com/2zxnep6k>.

המטה הכללי הנוכחיים שכשלו".⁴¹ בעקבות הוויכוח בעניין תקציב הביטחון אמר סמוטריץ' באפריל 2024 כי "סיים לסמוך על הצבא בעיניים עצומות".⁴²

היחלשותו של מנגנון "השהיית הביקורת" וההשפעה על האמון בצה"ל

בראשית המלחמה נראה היה כי הציבור הציב את אירועי 7 באוקטובר במעין מנגנון השהיה, והמשיך להביע מידת אמון גבוהה בצה"ל. עם זאת לאחר סיום התמרון העצים וככל שהמלחמה התמשכה אך ירדה בעצימותה, היו ביטויים לכך שמנגנון "השהיית הביקורת" הזה אינו פועל עוד.

הפערים – שהתגלו במהלך התמרון בין מידת האמון שהביע הציבור בצבא ככלל וביכולתו לנצח במערכה, ובין מדדי אמון אחרים, שנשענו על חשיבה רציונלית יותר והתייחסות קונקרטיה ליכולותיו של הצבא – המשיכו להתקיים, והירידה בכל מדדי האמון יצרה תמונה מדאיגה. יתר על כן, היו אינדיקציות לכך שהתמשכות המלחמה לצד עיסוק בלתי נמנע בסוגיות חברתיות וערכיות עלולה להוביל גם לירידה בסוג האמון הנשען על הזיקה הרגשית, דבר המעורר חשש לגבי המגמות בעתיד. ניכר היה כי צעדים שבעבר נתפסו ככאלה שעשויים לסייע בשיקום האמון, דוגמת פרסום תחקירים והתפטריות, אינם מצליחים בהכרח להשיג את התוצאה המקווה, וזהו סימן המבשר רעות לגבי תהליך שיקום האמון.

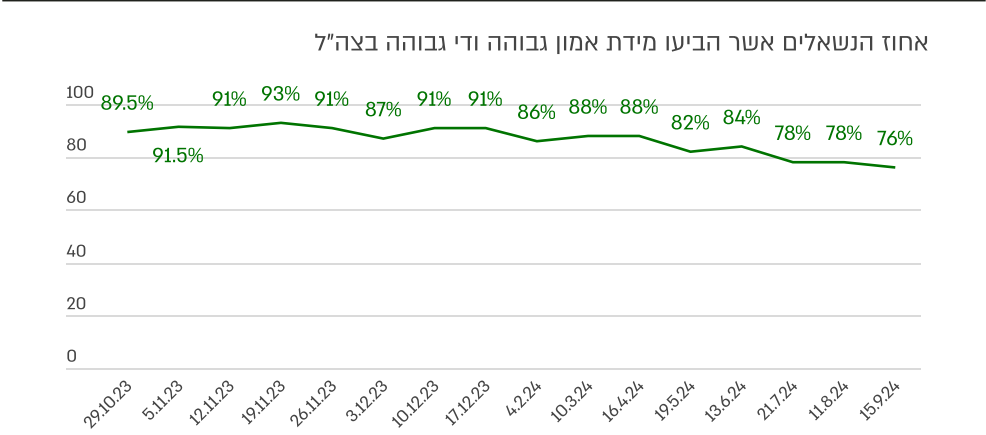
אף שהאמון הכללי בצבא היה במגמת ירידה, הוא נותר גבוה; בסקר שהתקיים ב־12–15 בספטמבר 2024, הביעו 76 אחוזים מהנשאלים אמון במידה גבוהה ודי גבוהה בצבא, אך יש להדגיש כי גם נתון זה ביטא ירידה משמעותית (15 אחוזים) לעומת הנתון המקביל בסקר שהתקיים ב־14–17 בדצמבר 2023, לקראת סיום התמרון העצים. מדדים אחרים שבחנו את מידת האמון בצבא, הצביעו על ירידה משמעותית אף יותר באמון. כך למשל בתשובה לשאלה "האם צה"ל ינצח במלחמה בעזה?" רק 66 אחוזים מהנשאלים במגזר היהודי השיבו בחיוב. מדובר בירידה של 26 אחוזים מנתון השיא של שאלה זו בשבוע השני למלחמה ושל 17 אחוזים מהפעם האחרונה שבה נשאלה במהלך התמרון העצים, ב־14–17 בדצמבר 2023, אז השיבו 83 אחוזים כי צה"ל ינצח. גם בתשובה לשאלה "האם צה"ל ינצח במערכה בצפון?" חלה ירידה של 16 אחוזים בקרב הנשאלים שענו כי הם בטוחים או

⁴¹ טל שלו, "סמוטריץ' קרא לנתניהו לעצור את סבב המינויים בצה"ל: 'עיצוב בדמותם של המפקדים – שכשלו'", וואלה, 17 במרץ 2024, <https://tinyurl.com/3vtv4xhz>.

⁴² אמיר איבגי, גלי צה"ל, 17 באפריל 2024, <https://tinyurl.com/r7h9c622>.

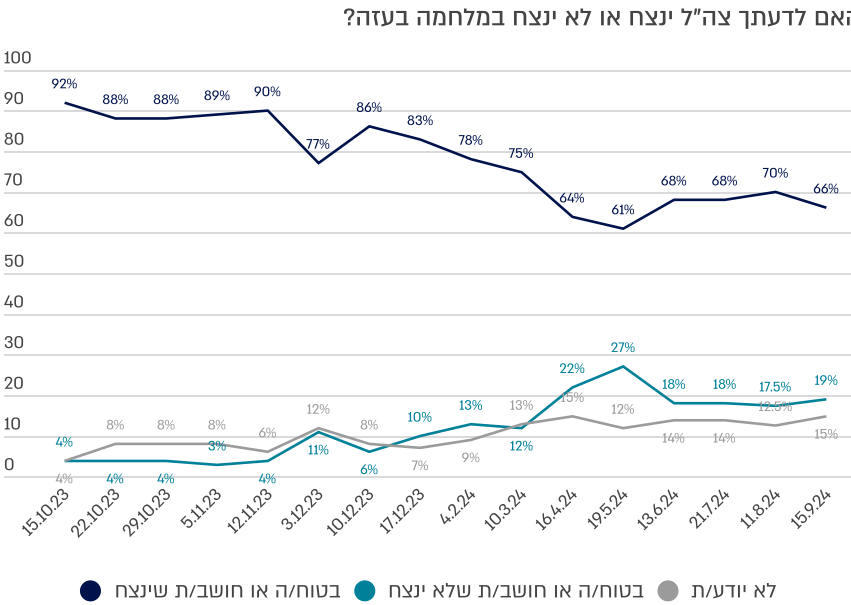
חושבים שהוא ינצח, בהשוואה לממצאים בסקר שנערך בשבוע הראשון למלחמה, וירידה של 6 אחוזים לעומת ממצאי הסקר שנערך ב־14-17 בדצמבר 2023.

תרשים 59: אמון בצה"ל

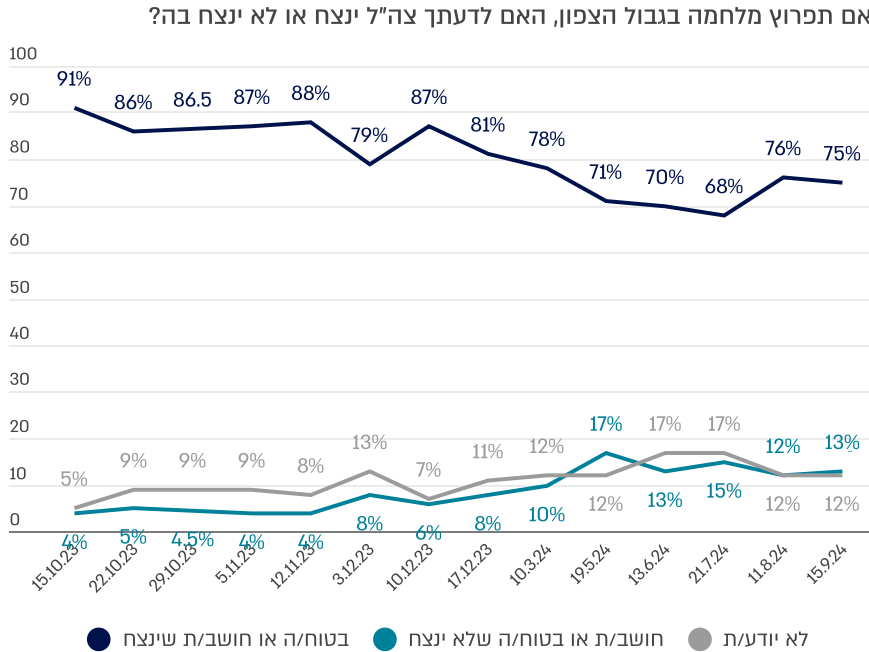
מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, ספטמבר 2024

תרשים 60: ניצחון צה"ל במלחמה בעזה

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, ספטמבר 2024

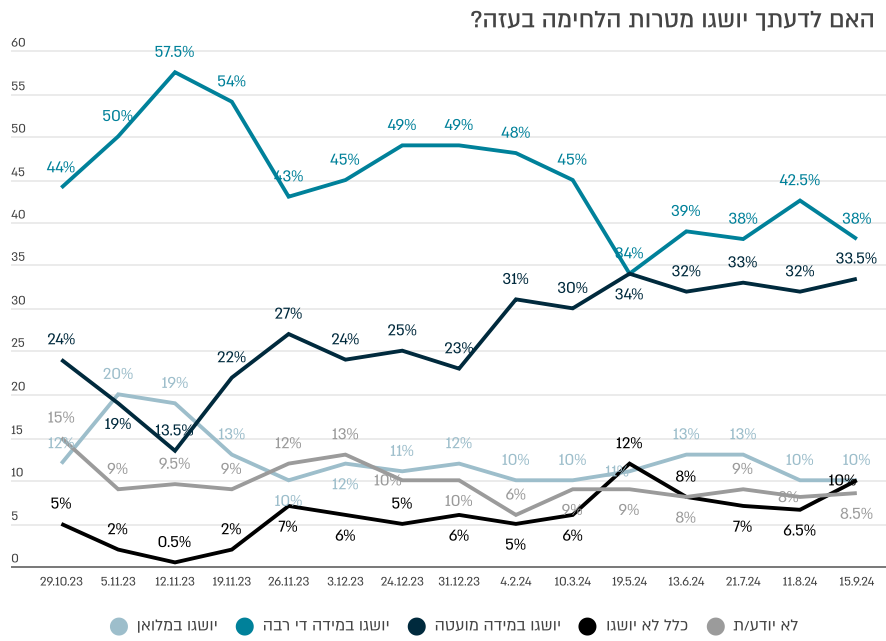
תרשים 61: ניצחוננו של צה"ל במלחמה בצפון

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, ספטמבר 2024

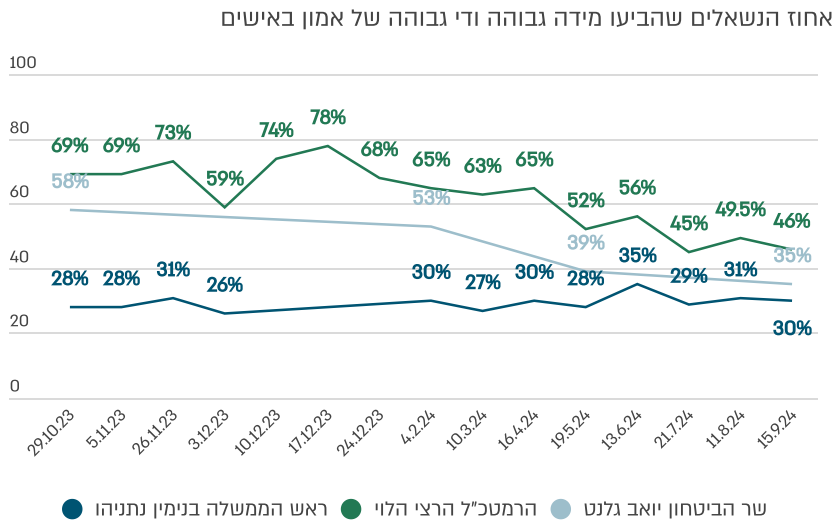
בנוגע לשאלה "האם יושגו מטרות הלחימה בעזה?" בסקר ספטמבר 2024 השיבו 48 אחוזים מהנשאלים כי הן יושגו במלואן או במידה די רבה, לעומת 56 אחוזים בשבוע השלישי למלחמה, ו־61 אחוזים בסקר שהתקיים ב־28–31 בדצמבר 2023. גם האמון ברמטכ"ל ירד משמעותית בתקופה הזו. בסקר שהתקיים בספטמבר 2024 הוא עמד על 46 אחוזים, ירידה של 22 אחוזים בהשוואה לסקר שהתקיים לקראת סיום התמרון העצים, ב־21–24 בדצמבר 2023, אז הוא עמד על 68 אחוזים. שיעור הנשאלים שהביעו מידת אמון גבוהה בדיווחי דובר צה"ל עמד בסקר ספטמבר 2024 על 63 אחוזים – ירידה של יותר מ־20 אחוזים משיעורם במהלך נובמבר ודצמבר 2023.

תרשים 62: השגת מטרות הלחימה בעזה

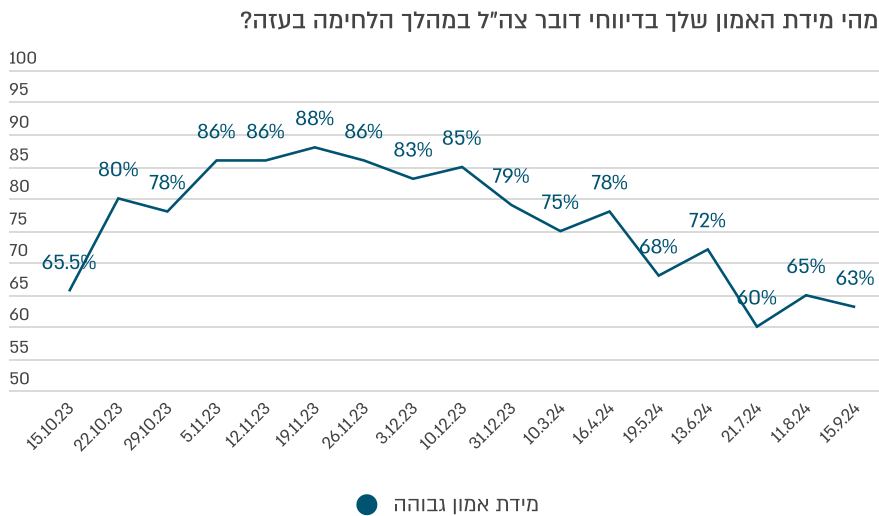
מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, ספטמבר 2024

תרשים 63: אמון באישים: הרמטכ"ל, ראש הממשלה ושר הביטחון

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, ספטמבר 2024

תרשים 64: אמון בדיווחי דובר צה"ל

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, ספטמבר 2024

חוסר האמון בצבא אינו משתקף רק במענה לשאלות ישירות הנוגעות למידת האמון ביכולותיו של הצבא, אלא גם בנתונים ובהתבטאויות המשקפים את נכונותו של הציבור להסתמך על הצבא. כך למשל גם אחרי שהצבא כבר הכריז כי ניתן לשוב למרבית יישובי הנגב המערבי, השיבו מרבית הנשאלים (58 אחוזים) בסקר המכון שהתקיים ב־14–16 באפריל 2024, כי המציאות הביטחונית בנגב המערבי אינה מאפשרת חזרה ליישובים. כמו כן כבר בסקר שהתקיים ב־16–19 במאי 2024, לשאלה "התאריך 1 בספטמבר 2024 סומן על ידי גורמים שונים כמועד שבו ישובו תושבי הצפון לביתם. באיזו מידה הינך סבור/ה כי תושבי הצפון אכן יוכלו לשוב לביתם עד לתאריך זה?" השיבו 70 אחוזים מהנשאלים במגזר היהודי כי הם חושבים או בטוחים שלא יוכלו לשוב לביתם עד לתאריך זה. נתון זה התפרש אף הוא כהטלת ספק מוצדקת ביכולות הצבא, כפי שהתברר בהמשך.

ביטויים נוספים לקושי להסתמך על הצבא ניתן למצוא בשיח הציבורי הער, שבו נמתחה ביקורת על היעדר שינויים בהנחיות מצד פיקוד העורף על רקע הציפייה לתגובותיהן של איראן וחזבאללה לחיסולי פואד שוכר ואסמאעיל הנייה. אף שפיקוד העורף שב והדגיש כי אין שינוי בהנחיות, ואם יהיה צורך דובריו יעדכנו וינחו את הציבור, השתררה בציבור תחושת בהלה, ורבים חשו כי הנחיות הצבא אינן תואמות את המציאות בשטח.

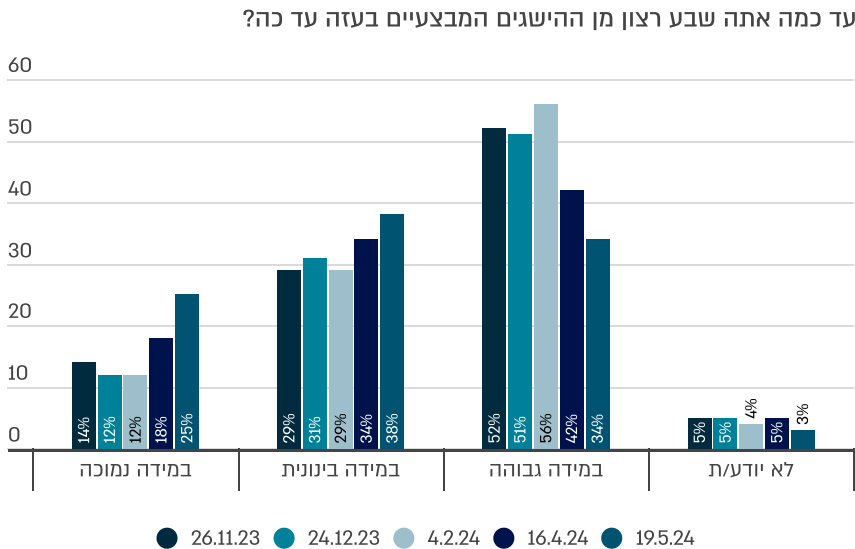
במהלך התקופה הזו נותרה מידת האמון בממשלה ובעומד בראשה נמוכה ויציבה. הנתון הראשון עמד על כ־20–24 אחוזים מהנשאלים במגזר היהודי, והנתונים במגזר הערבי היו נמוכים מכך במהלך מרבית התקופה. הנתון השני עמד על 27–35 אחוזים מהנשאלים במגזר היהודי, והנתונים במגזר הערבי היו נמוכים מכך במרבית התקופה. יתר על כן, בסקר שהתקיים ב־6–13 ביוני 2024, יותר ממחצית מהנשאלים במגזר הערבי (51 אחוזים) וכמעט מחצית מהנשאלים במגזר היהודי (43 אחוזים) העניקו לממשלה ציון נמוך או נמוך מאוד על ניהול המלחמה עד כה. גם בסוגיית הטיפול במפונים, שנבחנה בסקר שהתקיים ב־18–21 ביולי 2024, קיבלה הממשלה ציון נמוך מהנשאלים; 46 אחוזים מהנשאלים במגזר הערבי ו־52 אחוזים מהנשאלים במגזר היהודי השיבו כך. כצפוי נרשמה בשאלות אלו שונות משמעותית על רקע של עמדה אידאולוגית; נשאלים שהזדהו כימין נטו להעניק ציונים גבוהים יותר לממשלה.

קיימים מספר גורמים אפשריים לירידה במידת האמון במהלך השלב הפחות עצים של התמרון בעזה:

הגורם הראשון הוא כמובן עצם הירידה בעצימות הלחימה. ירידה זו מצמצמת את אפקט ה"התכנסות סביב הדגל" ותחושת האיום הקיומי שמחזקים את הזיקה הרגשית ומעלים

את מידת האמון בצבא. לצד הירידה בעצימות הלחימה גם התמשכות המלחמה הובילה לירידה בתחושת ההישג ובתפיסת היחס שבין האבדות להישגים. כך למשל בעוד בנובמבר ובדצמבר 2023 יותר מ־50 אחוזים מהנשאלים בסקרים שערך המכון הביעו שביעות רצון גבוהה מן ההישגים המבצעיים בעזה, בסקר שהתקיים ב־16–19 במאי 2024, השיבו כך רק 34 אחוזים מהנשאלים. הפער שבין תפיסת ההישגים של צה"ל בלחימה ובין העובדה שצה"ל המשיך לספוג אבדות קשות גם בשלב הפחות עצים של התמרון השפיע אף הוא על מידת האמון בצבא.

תרשים 65: שביעות הרצון מן ההישגים המבצעיים בעזה

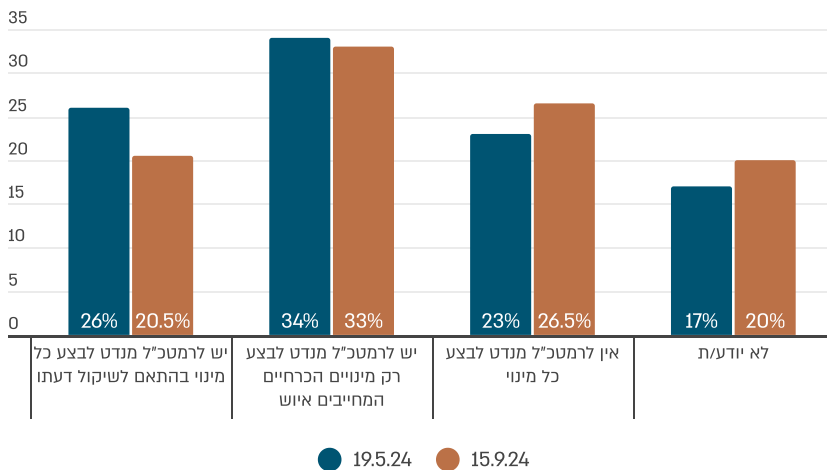
מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, מאי 2024

הגורם השני הוא עליית העיסוק בסוגיות פנימיות ופוליטיות במקביל לירידה בעצימות הלחימה. בחודשים האחרונים הייתה פוליטיזציה משמעותית של הצבא, הן בנוגע לסוגיות הנוגעות ללחימה והן בנוגע לסוגיות חברתיות בישראל, בפרט לנושא גיוס החרדים. כאמור הפוליטיזציה של הצבא משתקפת גם במתקפות תדירות על צה"ל ובכיריו מצד גורמים בדרג המדיני וגורמים אחרים המזוהים עם דרג זה. מתקפות אלו וביצוע פעולות שחלקים

בציבור אינם בהכרח מסכימים איתן (גם אם אינן נובעות מבחירה של הצבא) משפיעות אף הן על מידת האמון שהציבור רוחש לצה"ל. גם בנוגע לסוגיות שבהן יש לצבא שליטה רבה יותר על אופן הפעולה שלו, למשל הדרך שבה בחר להתנהל אל מול סוגיית גיוס החרדים, נדמה כי לא תמיד הוא בחר לפעול באופן שיסייע בחיזוק האמון והדימוי הציבורי שלו. הגורם השלישי שייתכן שהשפיע על ירידת מידת האמון הוא המינויים שביצע הרמטכ"ל. על פי סקר המכון שהתקיים ב־12-15 בספטמבר 2024, רק כ־21 אחוזים מהנשאלים השיבו כי לרמטכ"ל יש מנדט לבצע כל מינוי בהתאם לשיקול דעתו. כשליש מהנשאלים השיבו כי לרמטכ"ל יש מנדט לבצע רק מינויים הכרחיים המחייבים איש, ואילו כ־27 אחוזים מהנשאלים השיבו כי לרמטכ"ל אין מנדט לבצע כל מינוי. הביקורת על המינויים מצד הציבור וגם מצד הממסד הפוליטי סדקה את הקונסנזוס בנוגע לצה"ל ותרמה להפחתת האמון בו.

תרשים 66: מנדט הרמטכ"ל למנות אלופים למטה הכללי

לאחרונה ביצע הרמטכ"ל סבב מינוי אלופים למטה הכללי. האם אתה סבור כי לרמטכ"ל יש מנדט לבצע סבב מינויים כזה?

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, ספטמבר 2024

צעדים משקמי אמון?

עניין מדאיג במיוחד בסוגיית האמון נוגע לעובדה שצעדים שנתפסו בעבר כצעדים בוני אמון, אינם בהכרח משיגים את התוצאה הרצויה. כך למשל בעוד הודגשה בעבר החשיבות של שקיפות ויציבות במתן מידע לציבור, בין היתר באמצעות התדריכים של דובר צה"ל, נצפתה ירידה משמעותית במידת האמון בדיווחי דובר צה"ל במקביל לירידה בעצימות הלחימה. לצד הירידה בנתוני הסקרים ניתן לראות כי גם בשיח הציבורי התרבו אירועים שבהם הטילו ספק באמינותן של הודעות דובר צה"ל, למשל בנוגע לנסיבות מותם של חטופים.

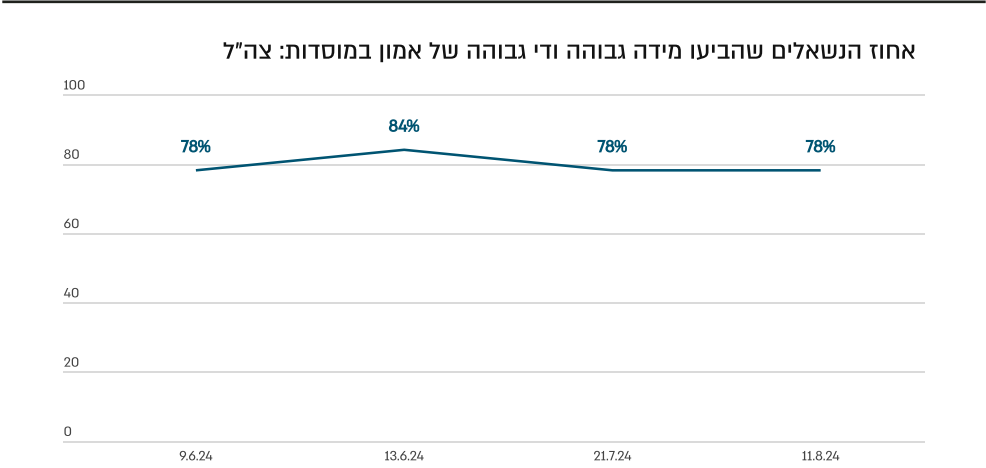
עם ירידת עצימות הלחימה התפטרו מספר בכירים בצה"ל, צעד שבעבר נתפס ככזה שיכול לסייע בשיקום האמון. הבולט שבין המתפטרים היה ראש אגף המודיעין האלוף אהרון חליוה, שזכה לביקורת הן על מכתב ההתפטרות שפרסם, אשר נתפס ככזה שלא ביטא נטילת אחריות מספקת, והן על טקס המינוי של מחליפו בתפקיד, אשר נתפס כראוותני ולא הולם בתקופה קשה כל כך. חודשים לאחר מכן, זכתה התפטרותו של מפקד יחידת 8200 יוסי שריאל לתגובות דומות. נדמה היה כי ההתפטרות ונטילת האחריות שנלוותה להם, לא הצליחו לשכך את הכעס הציבורי על כישלונו של אגף המודיעין לתת התרעה למלחמה, ועל כן לא סייעו לחזק את אמון הציבור בצבא. יתר על כן, גם הצורך למנות מחליפים לאלו שהתפטרו עורר שיח ביקורתי, שייתכן שהוביל אף לפגיעה נוספת באמון.

במהלך התקופה הנידונה היו לצבא מספר הצלחות מבצעיות מרשימות, בהן סיכול המתקפה האיראנית, חילוץ החטופים במבצע "ארנון", חיסול בכיר חזבאללה פואד שוכר ובכיר חמאס אסמאעיל הנייה ומתקפת המנע לסיכול מתקפת חזבאללה. אולם גם הצלחות אלו לא השיגו את התוצאות המקוות. יש לציין כי הישגים מבצעיים, גם אם הם משפיעים לטובה על האמון, יכולים לסייע בשיקום האמון המקצועי, אולם יכולתם להשפיע על אובדן אמון ערכי היא מוגבלת עד לא קיימת, ולעיתים הם אף משיגים את התוצאה ההפוכה. כך למשל לצד התגובות החיוביות על הצלחותיו של חיל האוויר בסיכול המתקפה האיראנית באפריל, היו גם תגובות לא מעטות שתהו – אם החיל מסוגל לתפקד בצורה מרשימה כל כך, מדוע הוא לא הצליח לשנות את תמונת המצב באירועי 7 באוקטובר?

גם אם בחלק מהמקרים הצלחות מבצעיות מביאות לעלייה מסוימת במדדי האמון, ההשפעה שלהן היא לרוב קצרת טווח. כך למשל סקר יוני 2024 התקיים במקביל למבצע "ארנון". בהשוואה בין הנתונים שנאספו טרם המבצע (יש להדגיש כי הם אינם מדגם מייצג) ובין הנתונים שנאספו לאחר המבצע, ניכר היה שחלה עלייה במדדי האמון בצה"ל וברמטכ"ל. עם זאת כבר בסקר העוקב שנערך ב-21-18 ביולי 2024, הייתה ירידה במדדים

אלה. כלומר גם כאשר הצלחות משפיעות על מדדי האמון, השפעה זו היא קצרת טווח כל זמן שההצלחות נתפסות כנקודתיות. יתר על כן, נדמה כי הציבור מייחס משקל רב יותר להצלחות הנוגעות לסוגיית החטופים, כמו מבצע "ארנון", מאשר להצלחות הנוגעות להישגים טקטיים, כמו חיסול בכירים במחנה האויב.

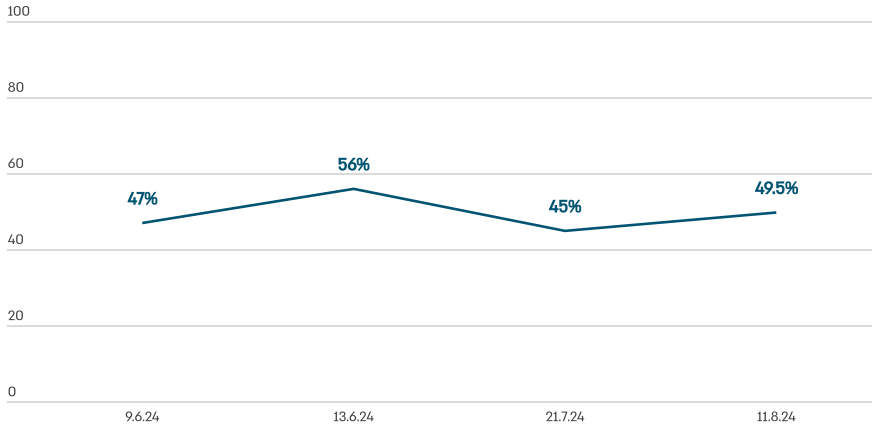
תרשים 67: אמון בצה"ל

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוגוסט 2024

תרשים 68: אמון ברמטכ"ל

אחוז הנשאלים שהביעו מידה גבוהה ודי גבוהה של אמון באישים: הרמטכ"ל הרצי הלוי

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוגוסט 2024

כך למשל בסקר שהתקיים ב-7-11 באוגוסט 2024, לשאלה "באיזה אופן לדעתך השפיעו חיסולי פואד שוכר ואסמאעיל הנייה על מצבה הביטחוני הכללי של מדינת ישראל?" רק 44 אחוזים מהנשאלים השיבו כי הם די שיפרו או שיפרו מאוד את המצב הביטחוני, 34 אחוזים השיבו כי הם לא שיפרו ולא הרעו, ו-15 אחוזים אף השיבו כי הם הרעו אותו. לנוכח העובדה כי בכירי צה"ל מקפידים להדגיש שלא ניתן יהיה להשיב את כל החטופים בפעולות צבאיות, ובעקבות מותם של חטופים כתוצאה ישירה או עקיפה מפעולות צה"ל, נדמה כי לא ניתן לראות בערוץ פעולה זה אמצעי לשיקום האמון. לבסוף, ראוי לציין כי גם כשיש לצה"ל הצלחות משמעותיות, לא תמיד ניתן לשתף את הציבור במלוא הפרטים ולעיתים גם כאשר פרטים מתפרסמים לציבור, אין ודאות שהוא מבין את המשמעות האסטרטגית של הצלחות אלו. אינדיקציה לכך ניתן לראות למשל בסקר מאי 2024. לשאלה "באיזו מידה ברורים לך תמונת הלחימה והישגי צה"ל בגזרה הצפונית?" כמעט 70 אחוזים מהנשאלים היהודים השיבו במידה נמוכה או נמוכה מאוד. מכאן שלא ניתן להסתמך על הישגים מבצעיים כאמצעי שישנה בצורה דרמטית את תמונת האמון בצבא.

סיכום

יחסי החברה הישראלית וצה"ל נקלעו ב-7 באוקטובר 2023 למשבר הקשה ביותר בתולדות המדינה. כישלוננו של הצבא להגן על תושבי הדרום והמחזות המחרדים שנחשפו לעיני כול, גרמו לשבר אמון הצפוי ללוות אותנו עוד זמן רב. המחדל הצבאי נתפס ככישלון ערכי ולא רק מקצועי, והוא התרחש לאחר שנה של מחלוקת עמוקה בחברה הישראלית, שבה סוגיית השירות בצבא שימשה את שני הצדדים כקלף בוויכוח הפוליטי בעוצמה חסרת תקדים בתולדות ישראל.

ההתעשתות המהירה של צה"ל, ההצהרה על קבלת אחריות מצד כל גורמי הפיקוד הבכיר ותפקודו של דובר צה"ל תת־אלוף הגרי כגורם מלכד, מרגיע ובעיקר מעורר אמון, סייעו להחזיר מעט מהאמון, אבל גם זה הלך ונשחק ככל שהתמשכה המלחמה. בצל הוויכוח על מטרותיה ועל הלגיטימיות של ההנהגה המדינית והצבאית נוספה גם תחושה הולכת וגוברת של הפקרת 251 החטופים שנלקחו לעזה, ושל תושבי הצפון שפונו מבתיים בשל סכנת הפלישה של חזבאללה, וטרם שבו אליהם. המתח בין הדרג הצבאי למדיני – כולל השתלחיות חסרות תקדים של שרים ושל גורמים בסביבת ראש הממשלה בראשי מערכת הביטחון – גרם גם הוא להידרדרות האמון של האזרחים במערכת.

מקיץ 2024 חל מפנה בלחימה בצפון, שהוביל להישגים אופרטיביים רבי משמעות עבור ישראל, ובראשם הפחתה דרסטית של איום חזבאללה בצפון ומהלומות מצד איראן וממקומות רחוקים אחרים. במקביל חזר והתעצם הוויכוח הפנימי בישראל על האחריות למלחמה, על הלקחים העמוקים ממתקפת חמאס, על חלוקת הנטל בין המשרתים לאלה שאינם משרתים ועל נושאים נוספים.

בימים הראשונים לאחר 7 באוקטובר הייתה תחושה של לכידות ואחדות גורל בציבור, ששיככה זמנית את הקרעים שהתגלו במהלך השנה שקדמה למלחמה. בסקרים שנערכו בשבועות הראשונים למלחמה ציינו מרבית הנשאלים את ביטויי הסולידריות כאחד הגורמים הראשונים שסייעו לתחושת הביטחון האישי שלהם. אולם ככל שחלף הזמן התפוגגה תחושה זו, וגם אירועי המלחמה הפכו להיות חלק מהוויכוח הפנימי. הרוב המכריע בציבור, שסבר כי ראש הממשלה נתניהו וממשלתו אחראים לכישלון ולהפקרה, נתקל בסירוב מצד ההנהגה לקבל אחריות ולשלם את המחיר הפוליטי. התוצאה היא התערערות נוספת באמון בכל מוסדות המדינה.

תחושה זו משתקפת גם בנוגע לסוגיית החטופים. בראשית המלחמה נדמה היה שגורלם הקשה נקשר למאבק הלאומי ולצורך להשמיד את האיום הביטחוני. ככל שהתברר כי ישראל וצה"ל מתקשים לממש את ההבטחה "להשמיד את חמאס", ולנוכח התנהגותם של ראש הממשלה ושריו והמתקפות על הדרישה להחזרת חטופים ואף על משפחותיהם, הפכה הדאגה לגורלם וההזדהות עם הטרגדיה האנושית שלהם לרגש המוביל. לקראת תום השנה הראשונה למלחמה כבר העמידו רוב הישראלים – על פי הסקרים והאמצעים האחרים לניטור הלך הרוח בציבור – את החזרתם של החטופים כעומדת מעל לכל מטרה אחרת. השחיקה של הסולידריות ושל תחושת ההתגייסות התבטאה גם בהיבטים השונים הנוגעים לכוח האדם של צה"ל. ב־7 באוקטובר התייצבו יותר מ־300 אלף אנשי מילואים לשירות באופן מיידי, ובהם גם רבים שלא נדרשו להתגייס על ידי הצבא. אף שאין עוררין על כך שתפקוד אנשי המילואים במהלך המלחמה ומחויבותם מרשימים ביותר, השחיקה שנוצרה עם התארכות המלחמה העמיקה את האתגרים המורכבים בנוגע לכוח האדם בצה"ל. לקראת תום השנה הראשונה למלחמה הודו גם בכירי הצבא כי הוא מצוי במשבר קשה של כוח אדם, בעיקר בקרב הקצונה בדרג הביניים וגם במילואים.

לזאת התווסף הזעם הגובר על כך שהנטל העצום על הציבור המתגייס לא שינה דבר בניסיונה של הממשלה לפטור משירות את הציבור החרדי – נושא שהיה תמיד סלע מחלוקת פוליטי, אבל הפך מוחשי וכואב מתמיד בשל מחירה הכבד של המלחמה בדם ובדמים. העובדה שצה"ל ומערכת הביטחון ניסו לפתור את בעיותיהם באמצעות הכבדת הנטל על המשרתים גרמה לזעם ציבורי, ובעקבות זאת לא הוארך השירות הסדיר או השתנתה התקרה לשירות שנתי במילואים עד היום.

ההתפתחויות שחלו לאחר התקופה המתוארת במחקר שינו את התמונה הגאופוליטית: קריסת "ציר ההתנגדות" החריפה לאחר הנחתת סדרת המכות על חזבאללה וקריסת משטר אסד בסוריה; בחירתו של הנשיא דונלד טראמפ הכניסה לאזור גורם כוחני המבקש הישגים מיידיים, וזה בא לידי ביטוי באופן מיידי בעסקת החטופים, שהשיבה לישראל מספר רב של חטופים, אך ההמשך שלה אינו ברור לנוכח התנאי החד־משמעי של חמאס לסיים את המלחמה. כמו כן המפונים בצפון ובדרום עדיין רחוקים מרחק רב מחזרה לבתיהם.

בצה"ל הושלמו ופורסמו התחקירים שהציגו בפירוט מצמרר את מחדלי 7 באוקטובר ואת התקופה שקדמה להם, ובה בעת הציפו את הניגוד אל מול הדרג המדיני, שאינו מודה באחריות וממשיך בשלו, כולל בהתקפות ישירות על ראשי מערכת הביטחון. הקואליציה

המשיכה במאמציה לחוקק חוק גיוס מקל, שיעגן למעשה את השתמטות הציבור החרדי מגיוס, זאת על אף התנגדותו של הרוב המובהק בציבור לחקיקה שכזו. לנוכח כל אלה, אם לא תושלם עסקת החטופים, הסיכוי לחזרה ללחימה עצימה בעזה גובר. רוב הציבור אינו מאמין שהלחץ הצבאי אכן יביא לפתרון רצוי ברצועה או להשבת החטופים, ויש חשש משמעותי כי המגמות השליליות יחריפו בכל הצירים שאחריהם עקבנו: אמון הציבור במוסדות המדינה – בראש ובראשונה בדרג המדיני-פוליטי אבל גם בדרג הצבאי – ימשיך להישחק; בעיית כוח האדם בצה"ל תחריף, ואף עלולה להתפתח לעזיבה המונית של קצינים בשירות קבע בדרגות הביניים, תהיה שחיקה במוטיבציה לשירות משמעותי בקרב המתגייסים ועלול להיווצר משבר של ממש במילואים; הקיטוב החברתי יגבר; האמונה בצדקת הפעולה הצבאית וביכולתה להשיג מטרה כלשהי תלך ותפחת; הדכדוך ותחושת ההפקרה יעמיקו בשל הטרגדיה המתמשכת של החטופים. לנוכח ההשלכות הפוליטיות הברורות קיים קושי לנסח המלצות מדיניות לממשלה, שחלקים בתוכה מציגים אטימות לרגשות הציבור וליחסי הצבא והחברה בישראל. אולם יש חשיבות למעקב אחרי הנתונים ולהצגתם כפי שהם, וכן להמשך המעקב במכון כל העת.

הכישלון הצבאי בהגנה על תושבי הדרום ב־7 באוקטובר יצר שבר אמון עמוק בין הציבור לצה"ל, והיה מבחן חסר תקדים ביחסים בין החברה הישראלית לצבא. אף שהציבור המשיך לבטא זיקה רגשית הדוקה כלפי צבא העם, הנהנה בקביעות מהדרגה הגבוהה ביותר של לגיטימציה ואהדה, יצר המחדל הקשה סדק עמוק באמון המקצועי בצה"ל.

הכישלון המקצועי של מערכות המודיעין, ההגנה והפיקוד נתפס בתודעה הישראלית גם ככישלון ערכי. הצבא שהושקעו בו משאבים אדירים של שנות שירות, תקציבים ולגיטימציה, כשל במשימה הבסיסית ביותר שלו.

אזרחי המדינה ישבו במשך שעות רבות במרחבים המוגנים והתחננו לעזרה שבוששה לבוא, בשעה שהאירועים הועברו בשידור חי בטלוויזיה וברשתות החברתיות. עבור רבים בישראל נגעו מראות אלה בחרדות הקיומיות הבסיסיות ביותר, שכדי להתמודד איתן הוקמו המדינה והצבא, אך למרבה הצער הם כשלו ברגע האמת.

מחקר **"חרבות ברזל" - השנה הראשונה: תמורות ביחסי צבא-חברה** מציג ניתוח של ההתפתחויות השונות במהלך חודשי המלחמה עד אוקטובר 2024 באמצעות חמישה צירים מרכזיים: תפיסות הציבור בנוגע ללחימה, כוח אדם, סוגיית החטופים, התפתחויות חברתיות-פוליטיות ואמון הציבור. מפרוץ המלחמה בחנו חוקרי המכון את הצירים האלה באופן רציף באמצעות מחקר שטח, סקרים וניטורי שיח בתקשורת הממוסדת וברשתות החברתיות. התנודות בהם מלמדות על השפעתם של תהליכים ואירועים מעצבים, ועשויות לספק תובנות באשר ליכולתה של החברה להשתקם מהטראומה הלאומית שחוותה ולחדש את האמון הציבורי החיוני לפעולתו של הצבא.